

A circular logo with a blue-to-yellow gradient background, containing the stylized letters 'EУ' in white. The background of the entire cover features a blue-to-yellow gradient bar on the left and a blue background with a white wavy pattern.

ISSN 2522-9303 (Print)

ISSN 2522-9478 (Online)

Економіка України

науковий журнал

1/2019

Economy of Ukraine

the scientific journal

Головний редактор: ГЕЄЦЬ В.М. (д.е.н., проф., академік НАН України)

Заступник головного редактора: КОРНІЄНКО І.В.

Редакційна колегія: БИСТРЯКОВ І.К. (д.е.н., проф.), БОРОДІНА О.М. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ГРІНБЕРГ Р.С. (д.е.н., проф., член-кор. РАН, Росія), ГРИЦЕНКО А.А. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ДАНИЛЕНКО А.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ЕРВЕ Ж.-Ж. (професор, Франція), ЄФІМЕНКО Т.І. (д.е.н., проф., академік НАНУ), ЗВЕРЯКОВ М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), ЗИМОВЕЦЬ В.В. (д.е.н.), КОЛОДКО Г.В. (професор, Польща), КРЕДИСОВ А.І. (д.е.н., проф.), КУДРЯШОВ В.П. (д.е.н., проф.), ЛІБАНОВА Е.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), МАЗАРАКІ А.А. (д.е.н., проф.), МАКСЮТА А.А., МАНЦУРОВ І.Г. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), МОЛДАВАН Л.В. (д.е.н., проф.), МЯРКОВСЬКИЙ А.І. (к.е.н.), НІКІТЕНКО П.Г. (д.е.н., проф., академік НАН Беларусі), НИЖНИК О.М. (к.е.н.), ОСАУЛЕНКО О.Г. (доктор наук з держуправління), ПАНЧЕНКО Є.Г. (д.е.н., проф.), ПАПАВА В.Г. (д.е.н., проф., академік НАН Грузії), ПАРНЮК В.О. (к.е.н.), РИБАК С.О. (к.е.н.), СІДЕНКО В.Р. (д.е.н., проф., член-кор. НАНУ), СТАТТЄВ С. (професор, Болгарія), ТАРАСЕВИЧ В. М. (д.е.н., проф.), ЧЕРНЯК О.І. (д.е.н., проф.), ШРЕТТЛЬ В. (професор, Німеччина).

Editor-in-Chief: VALERII HEYETS (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief: IRYNA KORNIENKO.

Editorial Board: BYSTRYAKOV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BORODINA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), GRINBERG R. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the RAS, Russia), GRYTSENKO A. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), DANYLENKO A. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), HERVE J.-J. (Professor, France), IEFYMENKO T. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), ZVERYAKOV M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZYMOVETS V. (Doctor of Econ. Sci.), KOLODKO G. (Professor, Poland), KREDISOV A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KUDRYASHOV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), LIBANOVA E. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), MAZARAKI A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), MAKSYUTA A., MANTSUROVI. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), MOLDAVAN L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), MYARKOVSKIY A. (Cand. of Econ. Sci.), NIKITENKO P. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Byelorussia), NYZHNYK O. (Cand. of Econ. Sci.), OSAULENKO O. (Professor, Doctor of Sci. on State Management), PANCHENKO Ye. (Doctor of Econ. Sci., Professor), PAPAVA V. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Georgia), PARNYUK V. (Cand. of Econ. Sci.), RYBAK S. (Cand. of Econ. Sci.), SIDENKO V. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), STATTEV S. (Professor, Bulgaria), TARASEVYCH V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), CHERNYAK O. (Doctor of Econ. Sci., Professor), SHRETTL V. (Professor, Germany).

Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 16 від 20 листопада 2018 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes № 16 of November 20, 2018)

При передруку посилання на журнал “Економіка України” обов’язкове.

While using refer to “Economy of Ukraine” is obligatory

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ І
ДЕРЖАВНОЇ УСТАНОВИ "ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ"

Економіка України

1(686)

СІЧЕНЬ

2019

Видається
з вересня
1958 р.

Виходить щомісяця

З М І С Т

Стор.

ГЕЄЦЬ В. М., ГРИЦЕНКО А. А. – “Новий Прагматизм” як інструмент інклюзивної глобалізації (до 70-річчя Гжегожа В. Колодко) 3

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

КОРНЄЄВА Ю. В. – Міжнародне інституціональне фінансування стратегічних державних підприємств на основі сучасної технології смарт-контракту 16

ЦИМБАЛ Л. І. – Інтелектуальний потенціал розвитку економіки в глобальному середовищі: український контекст 34

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

ПЛЕСКАЧ В. Л., ПРОКОПЕНКО Н. О. – Інституційно-організаційне забезпечення середньострокового бюджетного планування в Україні 47

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

БУТКО М. П., ПОПЕЛО О. В., КОЛОША В. П. – Особливості локалізації економічного простору регіонів в умовах децентралізації владних повноважень 60

ІВАНОВ С. В. – Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України 75

До 80-річчя ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ А. І. ДАНИЛЕНКА

ГЕЄЦЬ В. М. – Видатний учений-економіст і практик 90

До 70-річчя ПРОФЕСОРА ГЖЕГОЖА В. КОЛОДКО

Економіст із світовим ім'ям 92

РЕЗЮМЕ (англійською мовою) 93

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ 95

THE SCIENTIFIC JOURNAL
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
AND INSTITUTE FOR ECONOMICS AND FORECASTING
OF THE NAS OF UKRAINE

Economy of Ukraine

1 (686)

JANUARY

2019

It is monthly published
since September
1958

CONTENTS

Pages

HEYETS VALERII, GRYTSENKO ANDRII – “New Pragmatism” as an instrument
of inclusive globalization (*to the 70-th anniversary of Grzegorz W. Kolodko*) 3

GOVERNING THE ECONOMY: THEORY AND PRACTICE

KORNIEIEVA IULIIA – International institutional financing of the strategic
state-owned enterprises on the basis of modern smart-contract technology 16

TSYMBAL LIUDMYLA – Intellectual potential of economic development
in the global environment: Ukrainian context.....34

FINANCES. TAXES. CREDIT

PLESKACH VALENTYNA, PROKOPENKO NADIIA – Institutional
and organizational provision of medium-term budget planning in Ukraine 47

PROBLEMS OF REGIONAL DEVELOPMENT AND DECENTRALIZATION

BUTKO MYKOLA, POPELO OLHA, KOLOSHA VALERIY – Peculiarities
of localization of the economic space of the regions under conditions
of powers’ decentralization.....60

IVANOV SERGII – Economic recovery and development of countries after
armed conflicts and wars: Ukraine’s opportunities that have not lost yet 75

To the 80-th BIRTHDAY CORRESPONDING MEMBER of the NAS of UKRAINE ANATOLII DANYLENKO

HEYETS VALERII – The outstanding scientist-economist and practitioner 90

To the 70-th anniversary of PROFESSOR Grzegorz W. KOLODKO

The economist of world renown.....92

SUMMARIES 93

EDITORIAL POLICY AND ETHICAL PRINCIPLES.....95

В. М. ГЕЄЦЬ,
*професор, доктор економічних наук, академік НАН України,
Головний редактор журналу “Економіка України”, директор,
А. А. ГРИЦЕНКО,
професор, доктор економічних наук, член-кореспондент НАН України,
заступник директора, завіділлом економічної теорії*

*ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна*

“НОВИЙ ПРАГМАТИЗМ”
ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
(до 70-річчя професора Гж. В. Колодко)

UDC 338.2; 330.101; 330.8

VALERII HEYETS,
*Professor, Doctor of Econ. Sci., Academician of the NAS of Ukraine,
Editor-in-Chief of the “Economy of Ukraine” Journal, Director,
ANDRII GRYTSENKO,
Professor, Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Deputy Director, Head of the Department of Economic Theory*

*Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine*

“NEW PRAGMATISM”
AS AN INSTRUMENT OF INCLUSIVE GLOBALIZATION
(to the 70-th anniversary of Professor Grzegorz W. Kolodko)

1. Від деструктивної до інклюзивної глобалізації

Сучасний світ стає дедалі більш конфліктним і нестійким. В основі цього лежить суперечність між *глобалізацією* суспільно-економічних зв'язків, яка спирається на інформаційно-мережеві та фінансові механізми, і просторово-країновою *локалізацією* матеріальних і трудових ресурсів, які не можуть переміщатись у просторі з швидкістю інформаційних і фінансових потоків. Це є основним протиріччям сучасної епохи, що проявляється в системі суперечливих характеристик світу, який можна назвати розділено-спільним.

У цьому найбільш короткому і місткому його визначенні полягає вся попередня історія людства, його сучасні колізії, перспективи та проблеми: як забезпечити *поєднання відокремлених* елементів системи (знайти роботу, продати товар, отримати гроші, залучити домогосподарства, фірми, види економічної діяльності до загального процесу цілісного відтворення суспільного життя, забезпечити збалансованість державних і сімейних бюджетів, регіонального розвитку, досягти торговельних і платіжних балансів країн, ефективно вбудувати національну економіку у світову тощо). Без такого *включення індивідуальної, відносно відокремленої діяльності в загальну систему функціонування господарства* неможливо здійснити суспільне відтворення. Забезпечення *інклюзивності* як процесу і стану включе-

ності всіх елементів системи в цілісний механізм її функціонування на даний час є головною формою розв'язання суперечності між глобалізацією і локалізацією. Саме тому проблема інклюзивності є надзвичайно важливою та актуальною.

Залученість людей, економічних суб'єктів, держав до глобальних суспільних зв'язків стає для них нагальним життєвим питанням [1]. Наприклад, людина може закінчити бакалаврат в одній країні, магістратуру – у другій, знайти роботу за контрактом – у третій, а після цього – знову змінити місце роботи і країну. У даному випадку робота, заробіток, місце проживання людини залежатимуть від її залученості до відповідних сегментів світового ринку праці. Звичайно, такі реалії вимагають нових підходів до вирішення проблем пенсійного забезпечення, медичного страхування тощо. Очевидно, що дані проблеми можуть бути вирішені тільки на міжнародному рівні.

Така сама ситуація склалася не тільки з фізичними, але і з юридичними особами. Сучасні університети залучають студентів і викладачів з усього світу, мають фінансування з різних джерел, де національна держава не відіграє значної ролі. Що є важливим для таких університетів? Перш за все – включеність у світові зв'язки та облаштованість місця знаходження, що залежить від органів місцевого самоврядування (муніципалітетів тощо). Роль держави в цих відносинах поступово слабшає.

А що є важливим для українських гастарбайтерів, які працюють у Європі, Росії та інших країнах? Безумовно, їх включеність у міжнародні відносини, які дають роботу, заробіток, можливість підтримувати сім'ю тощо. Те саме є важливим для українських IT-фахівців, які, не покидаючи України, заробляють пристойні гроші, працюючи на зарубіжні компанії. Різниця полягає лише в тому, що в першому випадку включеність відбувається на низькому технологічному рівні, а в другому – на високому.

Яскравим проявом протиріч між глобалізацією та локалізацією є суперечливість різних характеристик України: з одного боку, вона є однією з найбідніших країн Європи *, а з іншого – “за різними джерелами, у 2013–2017 роках Україна посіла перше місце в Європі та четверте місце у світі за обсягом фінансових потоків і кількістю завдань, що виконуються на цифрових робочих платформах (Forbes Україна, 2015; Graham et al., 2017; OLI, 2018). Україна також посідає перше місце у світі в IT-фрилансі” [2]. І йдеться тут не про відживаючі, а про сучасні технології.

Для країн також має значення включеність у світогосподарські зв'язки. Економічна динаміка української економіки безпосередньо залежить від світової кон'юнктури цін на сировинні товари, можливостей експорту і його співвідношення з імпортом. Кількісні характеристики належності української економіки до світової визначають її динаміку. Негативними тут є низькотехнологічність такого включення і недиверсифікованість економіки, але сама включеність є закономірною і невідворотною. Проте наведені приклади демонструють фрагментарну включеність (інклюзивність), яка має внутрішню суперечність, бо не враховує інших складових. Отже, ще однією стороною фрагментарної включеності є виключеність певних суб'єктів із загальних суспільних зв'язків. Цей момент став особливою проблемою, яка перебуває в полі зору суспільства. Сформулювалося поняття соціальної виключеності, під яким, як правило, “розуміють неспроможність індивіда або групи осіб брати участь у соціальному, культурному та економічному житті суспільства у сфері громадянських прав, ринку праці, суспільних і приватних служб і соціальних мереж. До категорії соціально виключених груп відносять: дітей-сиріт, бездомних, залежних від наркотиків, людей з психічними розладами, жебраків та ін.” **. Процесом, який

* Україна є найбіднішою країною Європи – звіт МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/finance/10296777-ukrajina-ye-naybidnishouy-krajinoyu-yevropi-zvit-mvf.html>.

** Фонд сприяння захисту здоров'я і соціальної справедливості імені Андрія Рилькова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rylkov-fond.org/blog/novosti/confa/>.

заперечує інклюзивність і веде до соціальної виключеності, є “прекаризація” (від англ. precarious і лат. precarium – сумнівний, небезпечний, ризикований, негарантований, нестабільний, що стоїть на піску) – трудові відносини, які можуть бути розірвані роботодавцем у будь-який час, дерегуляція трудових відносин і неповноцінна, обмежена правова і соціальна гарантія зайнятості. Це явище охопило значну частину найманих працівників, і в цьому зв’язку висловлюється точка зору, що на зміну поняттю “пролетаріат” прийшло нове поняття – “прекариат” *. Даний термін запровадив П. Бурдьє. Нині під ним розуміють “соціальний клас, який перебуває на нижній сходинці соціальної ієрархії; характеризується відсутністю соціальних гарантій, єдиним джерелом доходу, соціальною незахищеністю членів класу; прикладом можуть слугувати робота і життя в будь-якій країні приїжджих мігрантів” **.

Таким чином, зворотною стороною фрагментарної інклюзивності є соціальна виключеність, а прекаризація виступає процесом переходу від інклюзивності до виключеності, що розриває природну єдність сумісності й роздільності, яка, власне, і формує всі суспільні відносини. Цей розрив природно означає втрату соціальної єдності. Зважаючи на це, слід говорити не про фрагментарну, а про системну інклюзивність, у якій кожний елемент є включеним до загальної системи і реалізує свій потенціал. Саме в такому напрямі розвивається поняття інклюзивності.

Включеність (інклюзивність) є сучасною формою реалізації сумісно-розділених відносин. Вона безпосередньо зв’язує розділене, часткове, приватне із спільним, загальним і суспільним. Цю форму знайдено не теоретично, а практично. Ідея інклюзивності починалася з часткових проблем, наприклад, трансформації загальної освіти таким чином, щоб зробити її доступною для дітей з інвалідністю ***, вирішення проблем включення до маргінальних верств населення незалежно від статі, віку, національності, сексуальної орієнтації, фізичної дієздатності, економічного стану тощо [3]. Але згодом такий підхід розширився до рівня проблематики подолання економічної нерівності у локальних і глобальному вимірах. Світовий банк опублікував “Доповідь про зростання. Стратегії стійкого зростання та інклюзивного розвитку” [4]. Цій проблемі присвячуються міжнародні форуми. Її покладено в основу стратегій подальшого розвитку країн. Поняття інклюзивності набуває дедалі більш широкого і системного значення, що означає такий розвиток держав у світогосподарських зв’язках, який дає можливість включити до нього і розкрити внутрішній потенціал усіх елементів та суб’єктів соціально-економічної системи країни і забезпечити її збалансованість. Таке широке тлумачення є адекватним поняттю інклюзивного розвитку як такого.

Наслідками глобалізації у тій формі, в якій вона розвивалася в останні десятиліття, були фрагментація світового економічного простору, збагачення одних суб’єктів і просторових утворень (країн, регіонів, районів проживання тощо) і збідніння та деградація інших. Саме тому виник спротив глобалізації: у формі руху антиглобалістів, нової політики Трампа, Brexit, посилення протекціонізму та суперечностей у ЕС тощо. Водночас глобалізація є об’єктивним процесом, який має потенціал примноження існуючих можливостей розвитку людського суспільства. Для того щоб глобалізація виконувала таку роль, вона має стати інклюзивною, тобто такою, яка веде не до диспропорцій у розвитку різних складових соціально-економічного простору, а до включеності всіх елементів системи у загальний процес роз-

* Прекаризація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Прекаризація>.

** Прекариат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znajkino.ru/chto_takoe_prekariat.htm.

*** Інклюзивное образование [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Инклюзивное_образование.

виту. Саме на такому підході у своїх публікаціях та інтерв'ю наполягає Гж. Колодко. Він, наприклад, розглядає ініціативу “Один пояс – один шлях” як інструмент інклюзивної глобалізації [5], але в більш широкому сенсі таким теоретико-методологічним і водночас практичним інструментом є його “Новий Прагматизм”.

2. “Новий Прагматизм” – вимога часу

На попередніх історичних етапах групі інтереси привласнення суспільно значущих економічних ефектів домінували завдяки можливостям реалізації відповідних політико-економічних моделей. Економічний прагматизм як суспільно-господарський спосіб забезпечення розвитку економіки і суспільства не дістав необхідного рівня розвитку, завдяки якому можна було б подолати “вузькогрупові інтереси”. Кожний з них реалізувався в одній з існуючих політико-економічних моделей, у якій, згідно з думкою Д. Родріка, ключову роль відіграють приватні інтереси: еліти, лобістських груп, агентств тощо.

Окремі елементи економічного прагматизму, зокрема в сучасній боротьбі з кризами, рекомендуються як найкраща практика, що допускає зміну суспільно-господарського способу, навіть якщо він є соціалістичним. Зокрема, П. Крутман стверджує, що на якийсь час ми фактично підійдемо до повної націоналізації значної частини фінансової системи *, і як тільки буде забезпечено безпеку, фінанси знову слід зробити приватними. За своєю природою порятунок фінансової системи якоюсь мірою є “соціалістичним”. Такий підхід – ще один важливий, але все ж тільки елемент у пошуку гармонії соціально-економічного розвитку, однак це явище є тимчасовим. У виборі принципово важливо на майбутнє виходити з ортодоксальних, а не прагматичних поглядів. Після кризи домінуючими залишаються приватні інтереси та моделі їх задоволення замість пошуку способів гармонізації соціально-економічного (суспільно-господарського) розвитку шляхом пошуку гармонії між людиною та суспільством. Вирішення цих проблем завжди було в полі зору економічної науки, але глобалізація надала деструктивним тенденціям глобального характеру, тому з'явилася суспільна потреба в поєднанні теоретичних підходів, що базуються на глибокому проникненні в сутність суспільного розвитку, та практики господарювання. Саме на такому підході базується філософія “Нового Прагматизму”, що розвивається у працях Гж. Колодко.

У своїх дослідженнях він виходить з того, що економіка – це суспільна наука, де ціннісні складові людини і суспільства мають системний характер. “Новий Прагматизм” з відповідною економічною теорією спрямовано на пошук найкращих прагматичних рішень, що враховують соціокультурні характеристики стану суспільства й економіки. “Новий Прагматизм” Гж. Колодко в економічній науці означає формування знання, що дозволяє осмислити сучасність і водночас сформувати стратегічний підхід до майбутнього. У “Новому Прагматизмі” йдеться про майбутнє і суспільства, і держави, і економіки:

- досягнення задоволеності суспільства станом економіки;
- безальтернативність присутності в економіці ринку і держави;
- амбітність і реалістичність політики розвитку замість популізму;
- гармонізацію між старими і новими потребами;
- помірність в економіці майбутнього;
- раціональне ведення господарства;
- кращу здатність формування капіталу при менш нерівномірному розподілі доходів;

* Мається на увазі існуюча фінансова система, що породила загрози повернення Великої депресії у 2008 р.

- систему цінностей, що сприяють глобалізації участі, соціальній згуртованості та збалансованості розвитку;
- забезпечення сталого розвитку і прогресу;
- домінування національної стратегії розвитку, без якої існуючий зовнішній вплив приносить мало користі.

У “Новому Прагматизмі” економічної науки Гж. Колодко виходить з того, що “знання про сутність розвитку – ...рецепт щасливого життя” [6, с. 415], тобто знання – необхідна умова на шляху до щасливого життя. Це, на наш погляд, основоположне твердження. Сукупність ознак “Нового Прагматизму” включає в себе авторське бачення економічних науки та політики з особливим акцентом на забезпеченні суспільного розвитку ролі ринку і держави, з одного боку, і наддержавних формувань у глобальних економічних координатах – з іншого.

Постулат Гж. Колодко про те, що економіка є найбільш комплексною і широкою темою серед усіх суспільних наук, вимагає розгляду “Нового Прагматизму” як парадигми економічної теорії та економічної політики крізь призму єдності і протиріч розвитку суспільства, держави й економіки [7]. При цьому їх значення є важливим щодо того, як має бути за суспільної та економічної модернізації з позиції уявлення про роль ринку і держави, знань і розумової діяльності людей, стереотипів їхньої поведінки відповідно до соціокультурної парадигми суспільного життя. У сукупності це визначає новий напрям використання знань для становлення економіки майбутнього, у тому числі під впливом неекономічних чинників, на основі характерного міждисциплінарного підходу, який кореспондується з “Новим Прагматизмом”. Основоположну роль у всіх його складових відіграють досягнення процесів сьогодення і можливостей майбутнього, а також формування знань, що дозволяють усвідомлювати і приймати найкращі прагматичні рішення згідно із системою поглядів узагальнюючої економічної теорії – політичної економії майбутнього. У цьому, ми вважаємо, відображено стратегічний підхід до майбутнього.

3. “Новий Прагматизм” як поєднання знань і свідомих економічних, соціальних та етичних дій

Відомо, що знання як продуктивна сила праці накопичуються у людей у процесі виробництва, а найбільш ефективно, згідно з позицією Ф. Хайєка, використовуються з метою модернізації як суспільства, так і економіки (через їх неорганізованість і спонтанність) ринковими силами, що конкурують між собою [8, с. 18]. При цьому Ф. Хайєк вважає, що суспільна діяльність і економічна взаємодія ринкових сил не виключають “розумного” початку взаємодії ринкових суб’єктів, що з позицій науки управління може трактуватися по-різному. Звичайно ж, ідеться не про правильність або хибність твердження щодо самовпевненості розуму, від якого прямий шлях – до планової централізовано організованої економічної системи [8]. Однак цим самим Ф. Хайєк визнає, що знання, здобуті завдяки міждисциплінарності та накопиченню в різний час і в різних видах діяльності, впливають на формування розвитку ринкових сил. Таким чином реалізується міждисциплінарність підходу. Особливо це важливо для системи управління, що використовує такі знання. А це вже політико-економічна проблема, і шукати вихід потрібно в політичній економії майбутнього, що є основою для нової парадигми в економічній науці та розвивається завдяки виходу за межі існуючих обмежень, що, власне, і намагається здійснити у своїх працях Гж. Колодко.

У контексті економічної філософії Ф. Хайєка управлінський аспект проблеми використання ресурсу знань з метою модернізації реалізується найбільш ефективно ринковими силами, тобто держава і громадянські інститути перебувають поза си-

стемою управління. Однак знання має багатовимірне значення, адже воно є і силою, і владою, яка буває демократичною та авторитарною, і кожна з них може своєрідно як використовувати знання, так і впливати на їх формування як на ресурс розвитку.

Сила розуму, що спирається на знання і ґрунтується на індивідуалізації діяльності учасників ринку, реалізується найкращим чином у системі управління, там, де "...першим елементом хорошого врядування є доброчесність і розум людей, що складають суспільство, найважливіша справа, де має проявитися видатна майстерність, якою може володіти будь-яка форма правління, – це співпраця розвитку доброчесності й розуму самих людей" [9, р. 13]. Дж. Мілль, підтримуючи, а не скидаючи з рахунку ефективну дію ринкових сил і не будучи апологетом соціалістичного устрою системи управління, не виступав, як Ф. Хайєк, виключно за ту її ефективну форму, яка визначається ринковими силами. Він дотримувався думки, що в її основі лежать розумова діяльність людей та їх добropорядні відносини на протигагу егоїстичній поведінці, що ґрунтується на індивідуально організованому співробітництві та має домінуюче значення на ринку. Цим самим Дж. Мілль пов'язав підходи економічного прагматизму з доброчесністю поведінки. Остання, як відомо, є предметом вивчення ряду гуманітарних дисциплін, а отже, без міждисциплінарного підходу в науці управління, що має й економічну складову, ніяк не обійтись. Гетерогенність стає в таких умовах основним підходом парадигми економічного прагматизму Гж. Колодко.

Провали ринку були, є і будуть, тому, за Гж. Колодко, існує необхідність коригування дисбалансів, що можуть зробити тільки держава і якоюсь мірою громадянські інститути, якщо врахувати, що і в діяльності держави є провали. І в цьому – ще один аспект міждисциплінарності в економічній науці.

Як бачимо, і основоположники ліберальної демократії розглядають знання як категорію змістовного характеру – від рівня накопичення та оволодіння ними розширюються можливості продуктивної сили праці людини. Що стосується існуючих форм правління, то найкращою з них є та, для якої характерні добropорядність і розум, а не ринковий егоїзм, який домінує в неоліберальній доктрині, на що вказує Дж. Мілль. До того ж ринковий егоїзм може реалізовуватися в тому числі й ірраціональним шляхом. Таким чином, у діяльності людей, згідно з Ф. Хайєком, на перше місце поставлено розумний початок взаємодії та співробітництво розуму людей, яке, за Дж. Міллем, органічно поєднано з їх доброчесністю. У результаті такого об'єднання і прояву у формі управління державою одночасно з економічним прагматизмом має бути і добropорядність. У нинішньому трактуванні "Новий Прагматизм", розвиваючи класичні постулати, передбачає наявність і реалізацію умови "освіченості" тієї форми правління, яка домінує в тому чи іншому випадку. Освіченість же багато в чому передбачає добropорядність і гуманізацію відносин, досягнення яких без нових знань є неможливим.

Якщо у Ф. Хайєка ключову роль у здійсненні управлінських дій відіграють ринкові сили, то у Дж. Мілля ефективно використовуватися може різна форма правління, де має місце співпраця на засадах доброчесності й розуму – найважливіших складових цінностей фундаменту суспільства. На цьому фундаменті будується активність і суспільства, і держави, і економіки. Останнє твердження, на нашу думку, є більш показовим і ефективним з позиції економічного прагматизму, а отже, і результативності. Оскільки в сучасних умовах домінування ринкових сил досить часто доведено до абсурду, тобто є ірраціональним, то через це "...капітал добувається шляхом заміщення і знищення реальної економіки. ...Збагачення призводить до збоїв фінансової системи реального сектору економіки, що, у свою чергу, веде до значного накопичення власності...", оскільки основні політичні заходи у сфері економіки насправді підтриму-

ють цей процес”*. У “Новому Прагматизмі” передбачається помірність і в маркетинговому божевіллі, і в переробці ресурсів на товари, і в доходах на противагу тому, щоб підштовхувати доведених до відчаю людей до чергової революції.

Сказане дозволяє стверджувати, що формі управління, за якої здійснюються реформи, у тому числі фундаментального характеру, мають бути притаманні співіснування і співпраця добропорядності та розуму людей — насамперед тих, хто здійснює управління. Домінуюча форма управління, власне, є результатом розумової діяльності людей, об’єднаних у суспільстві. Об’єднання ж в інститут держави — результат свідомого вибору людей на основі знань, якими вони володіють. Стосовно держави це означає, що їй має бути притаманний, перш за все, характер “освіченості”. Завдяки цьому можна говорити про добропорядність і розум людей, які реалізують владні повноваження, на противагу часто домінуючим спотворенням лібералізму і меркантилізму на шляху пошуку економічної вигоди для пануючої еліти, що тісно співпрацює з бізнесом і залежить від нього. Власне, саме так політики і максимізують свій дохід, отримуючи політичну ренту. У результаті політика приватизується, і держава дозволяє безконтрольне збагачення одних і зубожіння інших. На певному етапі економічний прагматизм, як демонструє досвід ряду східноєвропейських країн, веде до антиринкової революції у Східній Європі, і в цих умовах корпорації повинні виправити ситуацію якомога швидше.

В економічному прагматизмі важливо виходити з того, що держава бере на себе відповідальність за добропорядність, оскільки є інститутом, який діє з позиції закону, сили як такої та сили знань, за накопичення яких вона несе головну відповідальність. Тут має бути відповідальність як перед людьми, що зробили свій вибір на користь такої держави, так і перед господарюючими в ній суб’єктами, оскільки економічна діяльність здійснюється в інституційно зумовлених і соціально визначених для кожної країни організаційно-правових нормах.

Моральні постулати А. Сміта [10], які Дж. Мілль посилив висновком про необхідність наявності в системі управління добросовісності й розуму поряд з ринковим середовищем, є необхідними в державній діяльності. Остання має на меті забезпечити задоволення суспільних потреб, ступінь досягнення яких слугує мірилом добросовісності та розумності системи управління, що здійснюється в державі. Завдяки цьому регуляторна діяльність уряду в умовах реалізації політики економічного прагматизму сприяє економічному зростанню. Реагуючи на глобальні технологічні зміни, сучасна держава не тільки регулює, але й створює величезні ринки, інакше вони в разі її слабкості або неефективності призведуть до домінування екзогенного над ендогенним і до технологічної залежності. У сказаному, як ми бачимо, класики економічної науки виходили з позицій міждисциплінарності, тим самим прокладаючи шлях до сучасного прагматизму Гж. Колодко.

З одного боку, індивід, спираючись на накопичені знання, вибудовує раціональну поведінку для досягнення цілей, а з іншого — не може і не повинен переступати моральну межу, за якою цільове спрямування до отримання вигоди і накопичення багатства максимізується. Важливо мати “...можливість перемагати сильне прагнення себелюбства: більш могутня сила, більш спонукальні мотиви діють у подібних випадках. Цією силою є розум, наша совість, наш власний спостерігач у нашій душі, людина всередині нас — великий суддя і поціновувач нашої поведінки” [10, с. 150].

Як бачимо, в А. Сміта в основі твердження про поведінкові прояви індивіда в боротьбі з його егоїстичними проявами лежить розум. Смітівське трактування розуму, що базується на освіченості, трансформується, на нашу думку, з “освіченого депотизму” в “соціальне організоване ринкове господарство” на засадах свободи і демократії. Таким чином, пропонується вирішувати проблеми соціальної нерівності

* Деривативи уничтожают реальную экономику [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mixednews.ru/archives/44097>.

та надання суспільно важливих послуг і товарів. Держава, яка втручається в науку та освіту, приносить і суспільству, і індивіду очевидну користь за рахунок того, що знання виступають тим суспільним товаром, за пропозицію якого держава в більшості випадків і відповідає – якщо не повністю, то у взаємодії з приватними ініціативами і приватними витратами на освіту. У цьому закладено глибокий зміст соціалізації (читай також – модернізації) сучасного суспільного та економічного життя на рівні і держави, і індивіда. Це слугує для людей основою на шляху до розуміння, за Дж. Міллем, хорошого врядування, в якому на певному етапі відіграв роль “освічений деспотизм”, а нині її перебирає на себе “освічена держава”, яка має вирішувати дилему сучасної соціалізації в усіх її проявах, ідучи шляхом досягнення розумної поміркованості, закладеної в ідеології “Нового Прагматизму”.

“У світі... відбуваються епохальні зміни. Економічні моделі зростання, геополітична картина світу, соціальні домовленості, які пов’язують людей разом, і екосистема нашої планети – усі одночасно піддаються радикальним перетворенням, які викликають тривогу і заворушення в багатьох країнах світу <...> у кінцевому рахунок шлях до стійкого зростання потребує не тільки нової політики, але й нового способу мислення” [11]. Це означає, що без доброчесності й розуму, за Дж. Міллем, успішність майбутнього є сумнівною, а це – ще одна особливість уже сучасного економічного прагматизму, яка ґрунтується на підвищенні ролі цінностей у господарській діяльності людини.

Соціалізація в сучасному трансформаційному суспільстві насамперед повинна бути пов’язана з тим, що воно зазнало значних соціальних втрат, а, по суті, ринкова трансформація виявилася соціально не тільки не нейтральною, але нерідко й агресивною моделлю ринку, збіднюючи величезні маси населення. Унаслідок цього привласнення, прибуток і багатство часто досягають такої межі, коли господарство ведеться нерационально та існує надмірна майнова диференціація. Має місце навіть процес привласнення держави – за рахунок не тільки примітивного розкрадання її ресурсів, але й монопольного контролю як над великою частиною ресурсів усієї країни, так і над владними повноваженнями. Усе це є наслідком спотворених домінуванням ринкового фундаменталізму процесів трансформації.

Рациональна поведінка індивіда спостерігається в умовах соціальної держави, що спирається на закони, норми і традиції, а також звичаї, в основі формування яких лежить той самий розум як результат використання накопиченого наукового знання про минуле, сьогодення і навіть прогностичне майбутнє, що дозволяє здійснювати його сучасне осмислення, виходячи з політики прагматизму. Механізми навчання, тобто передання знань через суспільну систему підтримки традицій та інститути – як приватні, так і державні, самовідтворюються. Тим самим людина соціалізується в сучасному її розумінні – завдяки розвитку системи інститутів та інституційних дій, традицій, звичок, звичаїв, законів [12]. Усе це є результатом накопичення знань, які постійно перетворюються з креативних на повсякденні.

Держава може і повинна проявляти активність, демонструючи добропорядність у здійсненні своїх функцій і спираючись на знання, зберігаючи і розвиваючи індивідуальні та суспільні національні відмінності. Це є запорукою національної ідентичності у світі, що безперервно глобалізується на засадах насамперед економізації більшості сфер людського буття. Завдяки такому підходу в “Новому Прагматизмі” досягається домінування національної стратегії розвитку, без якої зовнішній вплив приносить мало користі.

Виняткова експансія ліберально-демократичної (замість соціально-ліберальної) доктрини існування держави та організації діяльності бізнесу зрештою призводить до надзвичайного розшарування серед людей – з одного боку, а з іншого – як вказує В. Шива – економічне зростання, якого нестримно бажають економісти, бізнесме-

ни і політики, знищує життя [13]. Це є наслідком заперечення існуючої практики, як правило, економічного прагматизму. В економічному ж прагматизмі Гж. Колодко йдеться не про традиційну оцінку результатів економічної діяльності за приростом ВВП, а про досягнення гармонії в розвитку суспільства, держави та економіки.

У практичній же площині, за словами професора М. Чоссудовського з Центру досліджень глобалізації в Монреалі, завдяки не розвитку реальної економіки, а офіційно оформленим крадіжкам, маніпуляції та спекуляції реалізується можливість багатіти багатим, що призводить до суперечностей і навіть потрясінь. Розв'язання суперечностей між бідністю і багатством у частині доброчесності з боку держави пов'язане з розвитком “соціальної держави”, поняття якої, згідно з Л. фон Штейном (середина XIX ст.), перекликається з ідеологією, завдяки якій можна було б досягти рівності і свободи та підняти знедолених до рівня багатих і сильних. Це фундаментально важливо, бо відома аксіома про сумлінних індивідів та інституційних суб'єктів ринку має обмежену сферу застосування через стійку схильність до отримання переваг для збільшення доходів і піднесення добробуту в умовах масовості недосконалої конкуренції ринків та ірраціональності поведінки ринкових суб'єктів. Індивідуалізація поведінки економічних суб'єктів у таких умовах призводить до руйнування взаємодії доброчесності й розуму.

У разі відмови від соціальної держави її підміняють постулатом про виживання не тільки більш сильного, що часто йде від природних здібностей і несе в собі потенціал доброчесності, але й більш спритного, що приховує маніпулювання і пряме злодійство з глобальними ознаками негативного характеру. Це і зумовило шлях до кризи системного характеру. Не виключено, що початок стабільного і довготривалого піднесення відкладається на 2030-ті роки, коли почнуть масово використовуватися технології насамперед VI і VII технологічних укладів. Разом з тим вони, за сьогоднішніми оцінками, можуть породжувати чимало негараздів, які загрожують існуванню людини незрозумілими поки що наслідками і “досягненнями” у сфері соціальних технологій майбутнього.

В окремих країнах з ринками, що розвиваються, де економічні агенти взаємодіють у нерівноважній, часто ірраціональній системі координат, населення часто не є прихильником капіталізму і не підтримує його. В Україні, наприклад, за даними Інституту соціології Національної академії наук, кількість тих, хто був прихильником капіталізму, у 2002 р. налічувалося 12,1%, а через 10 років, тобто у 2012 р., їх залишилося всього 8,9%. У таких умовах соціальна держава і громадські установи повинні виступати як інститути певного характеру, які беруть на себе відповідальність за імплементацію соціальних норм, що дозволяють долати негативізм індивідуалізації діяльності, яка часто мінімізує добропорядність у взаємодіях суб'єктів. Через це, навіть незважаючи на високий рівень освіченості, населення країни, яка нібито дотримується ліберально-демократичних засад суспільного устрою, насправді орієнтується на сильну, ефективну і до того ж соціально орієнтовану державу, що мінімізує бідність. У ряді випадків у сучасних умовах ситуація може розвиватися таким чином, що навіть з'являються умови для виникнення антиринкової революції у країнах Східної Європи [14].

На шляху подолання бідності важливо “...відновити справжнє багатство, необхідно розробити інші критерії оцінки, ...які були б за межами глобального супермаркету. Ми повинні пам'ятати, що справжня валюта життя – це саме життя” [13]. А оскільки власне життя проходить у суспільному та економічному вимірах завдяки виконанню функціональних обов'язків, державі для реалізації різних сценаріїв важливо мати ознаки того суспільного устрою, на який зорієнтоване населення. Цим і повинен визначатися рівень державної присутності у найбільш характерних процесах для свідомого вибору людей і, власне, тих форм правління, яких вони бажають.

Таким чином, необхідно знайти відповідь і на запитання, як має поводитися держава, коли виник запит на зміну її моделі, особливо в умовах трансформації. Виходячи з постулату Дж. Мілля, вона обов'язково повинна поводитися шляхетно, а також виходити з позицій освіченості, що дозволяє самостійно, а не нав'язаним шляхом намагатися вирішувати завдання модернізації у суспільному та економічному вимірах.

Для прикладу, економіка України, як і багатьох інших країн, належить до трансформаційної економіки або економіки з ринками, що формуються. Ця зміна підходів до суспільного устрою є результатом так званої просторової експансії капіталізму, і буде успішною, якщо матиме здорову основу, але для цього, як вказує Ф. Фукуяма, необхідно володіти достатнім соціальним капіталом. Перш за все, останній потрібен для реалізації соціальних дій, у кінцевому рахунку сформованих у соціальну технологію, яка, згідно з визначенням І. Косавіна, являє собою діяльність організаційно-управлінського та соціально-проектного характеру. Остання, у свою чергу, повинна спиратися на знання, за допомогою яких можна забезпечити трансформаційні перетворення. Сказане є істотним доказом правомірності використання підходів економічного прагматизму до подальшого розвитку в просторі країн з трансформаційною економікою та суспільством.

4. “Новий Прагматизм” як цілісна система забезпечення інклюзивної глобалізації

У системі поглядів “Нового Прагматизму” Гж. Колодко замість абстрактної “економічної філософії”, або абсолютизації ринку, або такої самої демонізації держави, у кожному конкретному випадку доведеної до абсурду, пропонується прагматичність дій, яка базується на розумінні суті справи та адекватній поведінці суб'єктів. Це також передбачає міждисциплінарний підхід. “Новий Прагматизм” у такому розумінні є інструментом досягнення найкращого або змін на краще, за яких держава не усувається від вирішення завдань сьогодення і майбутнього суспільного розвитку. Навпаки, пропонується вже нині таке необхідне поєднання ринку і держави, яке, згідно з прагматичним підходом Гж. Колодко, відповідало б викликам розвитку.

Виклики розвитку в недетермінованих системах є недетермінованими. В економіці – так само, тому для досягнення найкращих результатів виклики розвитку повинні бути певним чином інтерпретовані, бо розпізнавання образу майбутнього в результаті саморегулювання зовсім не є обов'язковим. Скоріше, навпаки. Може виникнути ілюзія стану рівноваги в умовах зростання диспропорційності. Крім того, постійно з'являються “чорні лебеді” [15].

Виходячи з того, що майбутнє в недетермінованих системах є непередбачуваним, тому що інакше ми б цим уже скористалися, завдання прогнозу “Нового Прагматизму” полягає не в тому, щоб він справдився, а в тому, щоб сприяти досягненню певних цілей. Таке передбачення є корисним в усіх відношеннях, адже дозволяє вберегтись як від надмірного оптимізму, так і від крайнього песимізму, тим самим зменшивши ступінь ризикованості у прийнятті рішень. Наприклад, якщо йдеться про інвестиції, то із збільшенням рівня раціональності зростає їх вплив у випадку дестабілізації, і головна роль у реагуванні на це відводиться державі. Таким чином, прогноз як попереднє судження про майбутній стан економіки як системи формуватиме умова зниження втрат від можливої нестабільності, кризи і неефективних рішень. У результаті буде досягнуто більш рівномірного розподілу ризиків і підвищення стану протидії нестабільності. У разі ж дестабілізації можливе прийняття прагматично орієнтованих рішень, у кінцевому підсумку спрямованих на розвиток і ті його виклики, на які потрібно дати відповідь. За таких умов прогнозування формує інформаційну базу щодо стану економіки в майбутньому і тим самим сприяє запуску або інтенсифікації механізму саморегулювання ринку, що приводить якщо не до запобігання

кризі, то до пом'якшення її наслідків. Щодо економіки та фінансів – це більше ніж реально, оскільки і та, і інша системи є результатом людської діяльності, яка створена та функціонує в умовах впливу на поведінку людини як учасниці ринку. Поведінка кожного індивіда залежить від рівня здоров'я, освіти, соціального середовища і, що особливо важливо, його фізіологічних та біологічних здібностей і особливостей життєдіяльності, які визначені в тому числі природним місцем існування. Усі ці фактори перебувають у безперервній взаємодії одночасно як з прямими, так і зі зворотними зв'язками, що підсилюють їх, від чого залежить стан взаємної невизначеності їх впливу і наслідків. Мається на увазі, що одні можуть ставати наслідком для інших і, навпаки, інші через зворотні зв'язки впливають на стан перших. У результаті цього виникає спіраль, і як наслідок – криза замість стійкої рівноваги.

У “Новому Прагматизмі” Гж. Колодко йдеться про послідовне ослаблення позиції національної держави. Що пропонується замість цього? Наприклад, поява наднаціональної демократії, що стоїть на засадах нової економічної прагматики:

- орієнтації в правилах на зниження конфліктогенності;
- повазі національного суверенітету;
- єдності в різноманітті;
- повазі до вищих цінностей сучасної цивілізації;
- децентралізації;
- обов'язковості рішень міжнародних форумів;
- можливості примусу до виконання;
- компромісності між приватними і суспільними інтересами;
- обов'язковості міжнародних консультацій;
- присутності неурядових організацій.

“Новий Прагматизм” Гж. Колодко охоплює і національний, і наднаціональний рівні практичного підходу до вирішення сучасних викликів, які постали на шляху забезпечення соціально-економічного розвитку в окремо взятій країні, її суспільстві, її державі та глобальному розвитку в цілому. По суті, це є інструмент забезпечення інклюзивності глобального розвитку.

У реальності глобальних трансформаційних перетворень, що відбуваються в багатьох країнах, виявилось, що в процесі впровадження реформ класичний ліберальний підхід, який не враховує у своїх економічних моделях міждисциплінарність, національні та культурні відмінності, певною мірою веде якщо не до утопічності, то до величезних втрат для суспільства, держави та економіки. До того ж політика і політики в Україні здебільшого були орієнтовані на підтримку та задоволення інтересів привілейованого класу, а в таких умовах, як стверджує Д. Родрік, заклики економістів до того, щоб проводити реформи, ніколи не будуть почуті, що дуже часто підтверджується в реальності.

Реалізацію ж успішної стратегії можна знайти в тій частині економічної науки, де подається ідеологія “Нового Прагматизму” Гж. Колодко, який у практичній площині для побудови довгострокового стійкого соціального, економічного та екологічного розвитку, наприклад, у Польщі, використовував метод трикутника. На одній з його вершин розташовувалися цінності, які є фундаментом суспільства та економічної активності, на другій – перебували інститути, що слугували основою ринкової конкурентоспроможності економіки, а на третій – політика, яка визначала, як найкраще використати геополітичну позицію для розвитку і зміцнення держави. У цьому трикутнику бачиться “Новий Прагматизм” Гж. Колодко в підході до пошуку найкращих і прагматичних рішень, у тому числі для визначення змісту українських реформ, які він запропонував для України у своїй праці [16].

“Новий Прагматизм” Гж. Колодко за сукупністю ознак включає в себе авторське бачення економічної науки та економічної політики з особливим акцентом

у забезпеченні суспільного розвитку на ролі ринку, держави, наддержавних формувань і, найголовніше, на мотивах і поведінці людини. У підсумку можна стверджувати, що методологія і практичні висновки стосовно запропонованого шляху розвитку економічної думки дозволяють долати, з одного боку, такий істотний недолік державного капіталізму, як “необов’язково вигідно”, а з іншого – такий недолік неолібералізму, як “може бути аморально”. У результаті в трикутнику “Нового Прагматизму” з’єдналися такі сторони, як “вигідно”, “законно”, “не аморально”. І в цьому полягає новий сенс “Політичної економії майбутнього” Гж. Колодко.

Висновки

“Новий Прагматизм” Гж. Колодко поєднує теоретичний, методологічний і практичний підходи до раціонально-етичного перетворення дійсності, за якого забезпечується інклюзивність у формуванні глобального простору, де екологічна, соціальна та економічна складові, держава, ринок і громадянське суспільство, цінності, інститути й політика перебувають у стані пошуку гармонійної взаємодії та забезпечення поступу в майбутнє.

Список використаної літератури

1. Гриценко А.А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С. 9–23.
2. Алексинська М., Бастракова А., Харченко Н. Зайнятість через цифрові платформи в Україні. Проблеми та стратегічні перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ilo.org/travail/WCMS_635371/lang--en/index.htm.
3. Малий І.Й., Ємельяненко Л.М., Дзензелюк К.В. Імплементация концепції інклюзивного розвитку в практику регулювання зайнятості населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/15.pdf.
4. Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития ; [пер. с англ.]. – М. : Весь Мир, 2009. – 194 с.
5. Колодко Гж.В. Китайская экономика в эпоху глобализации [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2018/dokladi/KolodkoG_plen_rus_18.04.18.pdf.
6. Колодко Гж.В. Мир в движении. – М. : Магистр, 2009. – 576 с.
7. Гець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. – 864 с.
8. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. – М. : Новости, Catallaxy, 1992. – 304 с.
9. Mill J.S. Consideration on Representative Government. – London : Savil and Edwards, Chandos Street, Covent Garden, 1861. – 360 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/John_Stuart_Mill%2C_Considerations_on_Representative_Government_%281st_ed%2C_1861%29.pdf.
10. Смут А. Теория нравственных чувств. – М. : Республика, 1997. – 352 с.
11. Schwab K. Technopolityczna transformacja. Świat potrzebuje przywódców obywateli z technologią – nazwijmy ich... // Ekonomia. – 2014. – 13 January.
12. Гець В.М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності // Український соціум. – 2011. – № 2 (37). – С. 7–34, № 3 (38). – С. 7–34.
13. Shiva V. How economic growth has become anti-life // The Gaurdian. – 2013. – 2 November.
14. Гець В. М. Новий прагматизм – інструмент досягнення кращого майбутнього // Економічна теорія. – 2017. – № 1. – С. 5–24.
15. Талей Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. – М. : КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2015. – 736 с.

16. Колодко Г.В. Досвід Польщі може бути корисним для України // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 38–40.

References

1. Grytsenko A.A. *Ekonomika Ukrainy na shlyakhu do inklyuzyvnoho rozvytku* [The economy of Ukraine on the path to inclusive development]. *Ekonomika i prognozuvannya – Economy and forecasting*, 2016, No. 2, pp. 9–23 [in Ukrainian].

2. Aleksyns'ka M., Bastrakova A., Kharchenko N. *Zainyatist' cherez tsyfrovi platformy v Ukraini. Problemy ta stratehichni perspektyvy* [Work on digital labour platforms in Ukraine: issues and policy perspectives], available at: https://www.ilo.org/travail/WCMS_635371/lang--en/index.htm [in Ukrainian].

3. Maliy I., Yemelienenko L., Dzenzeliuk K. *Implementatsiya kontseptsii inklyuzyvnoho rozvytku v praktyku rehulyuvannya zainyatosti naseleण्या* [Implementation of the concept of inclusive development in practice of regulation of population employment], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/15.pdf [in Ukrainian].

4. *Doklad o Roste. Strategii Ustoichivogo Rosta i Inklyuzivnogo Razvitiya* [Growth Report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development]. Moscow, Ves' Mir, 2009 [in Russian].

5. Kolodko G.W. *Kitaiskaya ekonomika v epokhu globalizatsii* [Chinese economy in the era of globalization], available at: http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2018/dokladi/KolodkoG_plen_rus_18.04.18.pdf [in Russian].

6. Kolodko G.W. *Mir v Dvizhenii* [World in Motion]. Moscow, Magistr, 2009 [in Russian].

7. Heyets V.M. *Suspil'stvo, Derzhava, Ekonomika: Fenomenolohiya Vzaemodii ta Rozvytku* [Society, State, Economy: Phenomenology of Interaction and Development]. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2009 [in Ukrainian].

8. Hayek, F.A. *Pagubnaya Samonadeyannost'. Oshibki Socializma* [The fatal Conceit. The Errors of Socialism]. Moscow, Novosti, Catallaxy, 1992, [in Russian].

9. Mill J.S. Consideration on Representative Government. London, Savil and Edwards, Chandos Street, Covent Garden, 1861, available at: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/John_Stuart_Mill%2C_Considerations_on_Representative_Government_%281st_ed%2C_1861%29.pdf.

10. Smith A. *Teoriya Nravstvennykh Chuvstv* [The Theory of Moral Sentiments]. Moscow, Respublika, 1997 [in Russian].

11. Schwab K. Technopolityczna transformacja. Świat potrzebuje przywódców obytych z technologią – nazwijmy ich... [Technopolitical transformation. The world needs leaders who are polished with technology – let's call them...]. *Ekonomia*, January 13, 2014 [in Polish].

12. Heiets V.M. *Instrytuty sotsializatsii v Ukraini ta krainakh ES: tendentsii rozvytku ta klyuchovi vidminnosti* [The institutions of socialization in Ukraine and the EU: trends and key differences]. *Ukrains'kyi sotsium – Ukrainian society*, 2011, No. 2 (37), pp. 7–34, No. 3 (38), pp. 7–34 [In Ukrainian].

13. Shiva V. How economic growth has become anti-life. *The Gaurdian*, November 2, 2013.

14. Heyets V. *Novyi pragmatyzm – instrument dosyagnennya krashchoho maibutn'oho* [New pragmatism as an instrument to achieve a better future.]. *Ekonomichna teoriya – Economic theory*, 2017, No. 1, pp. 5–24 [In Ukrainian].

15. Taleb N.N. *Chernyi Lebed'*. *Pod Znakom Nepredskazuyemosti* [The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable]. Moskow, KoLibri, Azbuka-Attikus, 2015 [in Russian].

16. Kolodko G.W. *Dosvid Pol'shchi mozhe buty korysnym dlya Ukrainy* [The experience of Poland can be useful for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 6, pp. 38–40 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27 грудня 2018 р.

The article was received by the Editorial staff on December 27, 2018.

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 336.61

Ю. В. КОРНЄЄВА,
кандидат економічних наук,
докторант ДННУ “Академія фінансового управління”,
бул. Дружби Народів, 38, 01014, Київ, Україна

МІЖНАРОДНЕ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ФІНАНСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ СУЧАСНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ СМАРТ-КОНТРАКТУ

Запропоновано авторський інноваційний механізм інституціонального міжнародного фінансування стратегічних державних підприємств у рамках співпраці з міжнародними фінансовими організаціями на базі сучасної технології смарт-контракту. Окреслено основні умови універсального смарт-контракту, що охоплюють маркери економічної ефективності та прозорості активізації револьверних механізмів фінансування.

Ключові слова: стратегічне державне підприємство; міжнародні фінансові організації; смарт-контракт.

Бібл. 14; рис. 4; табл. 2.

UDC 336.61

IULIIA KORNIIEVA,
Cand. of Econ. Sci.,
Doctoral student of the SESI “Academy of Financial Management”,
38, Druzhby Narodiv Blvd., Kyiv, 01014, Ukraine

INTERNATIONAL INSTITUTIONAL FINANCING OF THE STRATEGIC STATE-OWNED ENTERPRISES ON THE BASIS OF MODERN SMART-CONTRACT TECHNOLOGY

The author proposes an innovative mechanism of institutional international financing of the strategic state-owned enterprises in framework of cooperation with international financial organizations on the basis of modern smart-contract technology. The main conditions of a universal smart-contract, covering the markers of economic efficiency and transparency of activation of revolving financing mechanisms, are outlined.

Keywords: strategic state-owned enterprise; international financial organizations; smart-contract.

References 14; Figures 4; Tables 2.

Фінансова стійкість стратегічних державних підприємств є одним з ключових напрямів економічної безпеки держави. Як підкреслює академік НАН України Т.І. Єфименко, “фінансова безпека є ключовою ланкою системи економічної безпеки країни”, зазначаючи, що “дефіцит фінансових ресурсів може призвести до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення темпів економічного розвитку” [1, с. 74–75, 99]. На сьогодні в Україні надзвичайно гострою є проблема пошуку інвестиційних ресурсів, необхідних для оновлення капіта-

лу з метою модернізації устаткування на стратегічних державних підприємствах, що сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках, позитивно впливатиме на рівень їх прибутковості. Відомо, що можливості державного інвестування в Україні є обмеженими внаслідок високого рівня державного боргу. Це вимагає значних витрат на його обслуговування, які становлять понад 13% видатків державного бюджету, або 3,9% ВВП *. Водночас низька рентабельність державних підприємств не дозволяє використовувати як постійне джерело фінансування власний прибуток. Надходження інвестицій до стратегічних державних підприємств, у свою чергу, сприятиме зниженню фіскальних ризиків для державного бюджету та зміцненню фінансової стійкості відповідних суб'єктів господарювання, що є одним з ключових напрямів економічної безпеки держави. Адже, згідно з відповідною Постановою Кабінету Міністрів України **, збиткова діяльність суб'єктів господарювання державного сектору економіки є одним з факторів, які можуть спричинити виникнення фіскальних ризиків, що не тільки призведе до зменшення надходжень до бюджету, але й потребуватиме додаткових витрат бюджету. У ч. II п. 4 Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки зазначено, що прямі фіскальні ризики пов'язані з можливим зменшенням обсягу надходжень від дивідендів (частини чистого прибутку) та збільшенням витрат на покриття збитків окремих суб'єктів господарювання державного сектору економіки ***. Окремої уваги вимагає розробка нових сучасних інструментів і механізмів залучення капіталу на міжнародних фінансових ринках для державних підприємств, що ґрунтуватиметься на використанні стабільних каналів надходження капіталу, які не створюватимуть додаткового навантаження на державний бюджет у вигляді фіскальних ризиків, а також загроз національній безпеці, особливо якщо йдеться про стратегічні підприємства.

Механізми інституціонального фінансування державних підприємств досліджували О. Білорус [2], О. Гончаренко [3], О. Кваша, С. Циганов [4], В. Колосова [5], О. Сльозко [6] та інші. Водночас сучасні тенденції розвитку інфомережевої економіки створили передумови розвитку інноваційних механізмів залучення фінансових ресурсів до державних стратегічних підприємств, які ще не досить висвітлено в науковій літературі.

Отже, **мета статті** – розробити універсальний механізм міжнародного інституціонального фінансування стратегічних державних підприємств на основі сучасних інноваційних технологій, що дозволить продовжити та розширити активну співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями.

Аналіз основних тенденцій зовнішнього фінансування стратегічних корпорацій дозволяє виокремити найпопулярніші інструменти залучення іноземного капіталу, а саме – транскордонне банківське кредитування, випуск єврооблігацій і проведення публічних розміщень акцій за кордоном. Крім того, відбуваються зменшення ролі банківського сектору як механізму перерозподілу фінансових ресурсів на національному та міжнародному рівнях і одночасне посилення інвестиційної та позичкової діяльності на міжнародному ринку цінних паперів. Під час розробки

* Боргова статистика / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/>.

** Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/7-2018-%D0%BF>.

*** Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80/page1>.

стратегії залучення довгострокових інвестиційних ресурсів суб'єктами господарювання державного сектору на міжнародних ринках капіталів необхідно враховувати, що інтереси приватної корпорації полягають в отриманні максимального рівня прибутковості від розміщення інвестицій за кордоном. Приймаюча країна, навпаки, заінтересована у зростанні фінансових надходжень від об'єктів господарювання, що перебувають на її території. Парадокс Фельдштейна – Хоріокі полягає в тому, що, незважаючи на вільний міжнародний рух капіталу, його власники і менеджери транснаціональних корпорацій тримають більшу його частину в країнах базування. Гарвардський економіст М. Фельдштейн стверджує, що мобільний у міжнародних масштабах капітал найчастіше “полює” за тимчасовим виграшем, а при зміні умов швидко входить до країн і виходить з них. Цей капітал дістав назву “гарячі гроші” та підтвердив, що певна категорія інвесторів не заінтересована вкладати кошти в довгострокові проекти з тривалими строками окупності. Інший тип капіталу – “терплячі гроші” – підтримують міжнародні переміщення довгострокових інвестицій [7].

Одним з поширених способів залучення капіталу стратегічними державними підприємствами в розвинутих країнах є отримання фінансових ресурсів шляхом випуску боргових цінних паперів, а саме корпоративних облігацій, які завдяки високим кредитним рейтингам і державній підтримці користуються популярністю серед інвесторів. Завдяки більшій гнучкості умов і меншій вартості залучення коштів через випуск боргових цінних паперів зростання облігаційних запозичень випереджає банківське кредитування. Водночас перепоною для використання традиційних механізмів боргового фінансування в нашій країні є відносно низький кредитний рейтинг України, визначений провідними рейтинговими агентствами (“В-” за довгостроковими і “В” за короткостроковими зобов'язаннями в іноземній та національній валюті із стабільним прогнозом) *. Високий ризик зумовлює високу дохідність, яку важко забезпечити, реалізуючи інвестиційні проекти в державному секторі, з огляду на досягнення соціальних і політичних цілей, покладених на державне стратегічне підприємство. Також варто зазначити, що висока процентна ставка за борговими цінними паперами створюватиме додаткові фіскальні ризики для державного бюджету. Для успішного розміщення облігацій державними стратегічними підприємствами на міжнародних ринках капіталу з нижчою дохідністю необхідні державні гарантії андеррайтерам для випуску за схемою “твердого зобов'язання” [8]. Проте, згідно із згаданою Постановою Кабінету Міністрів України **, до фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки, належать: виконання державою гарантійних зобов'язань у разі неможливості суб'єктів господарювання виконати свої зобов'язання перед кредиторами і гарантом. Отже, залучення боргового фінансування для державних підприємств передбачає використання гарантійних механізмів, що впливатиме на рівень гарантованого державою боргу. Критерії програми МВФ за показником дефіциту державного бюджету, закріплені в Меморандумі про економічну та фінансову політику ***, не дозволяють активно використовувати державні гарантії для залучення фінансування державних підприємств.

* Ratings On Ukraine Affirmed At 'B-/B'; Outlook Remains Stable / Standard and Poor's. – 2018. – 20 April [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.standardandpoors.com/>.

** Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/7-2018-%D0%BF>.

*** Україна: Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику від 02.03.2017 р. – К., 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=46564506>.

Водночас в Україні державні підприємства, які не підлягають приватизації, обмежені у виборі механізмів залучення капіталу на міжнародних фінансових ринках, а саме – у праві вільно залучати довгостроковий капітал шляхом первинних публічних розміщень акцій на міжнародних фондових біржах. Так, у ст. 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” говориться, що небезпечно для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки є загрозою національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері *. Отже, на окрему увагу заслуговує розробка механізму залучення інвестицій для стратегічних державних підприємств, що не передбачатиме розмивання акціонерного капіталу і не створюватиме загрози національній безпеці внаслідок зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки.

З огляду на існування вже перелічених перепон у залученні приватного капіталу до фінансування стратегічних державних підприємств, особливого значення набуває розвиток співпраці з міжнародними фінансовими інституціями.

В.П. Колосова наголосила на важливості для України продовження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями (МФО), зазначаючи, що залучені ресурси необхідно направляти на зміцнення сталості фінансової системи, сприяння розвитку реального сектору та впровадження проектів інноваційної перебудови економіки. Водночас вона виділяє прогалини та проблеми в реалізації інвестиційних програм, які фінансуються міжнародними інституціями, підкреслюючи, що ефективного впровадження інвестиційного проекту вимагає вдосконалення підходів до інституційного забезпечення набуття чинності угодами та підготовки і прийняття порядків їх використання [5].

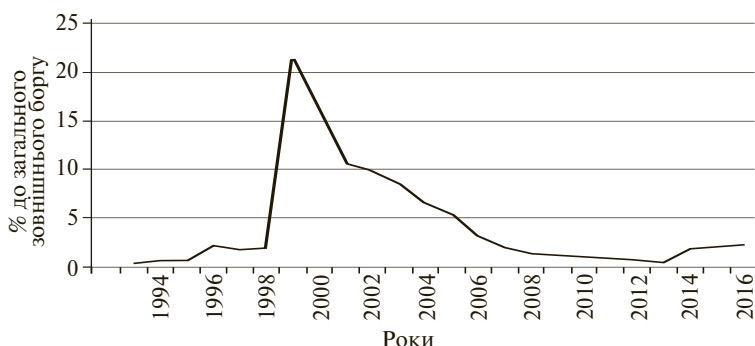
Відповідно, у контексті вдосконалення системи інституційного забезпечення залучення інвестиційних ресурсів і реалізації інвестиційних проектів сьогодні особливого значення набуває розробка сучасних інноваційних механізмів співпраці з МФО, що дозволить забезпечити національні стратегічні інтереси в умовах нестачі фінансових ресурсів.

Україна активно залучає фінансові ресурси міжнародних фінансових організацій. Динаміку чистих трансфертів державного і гарантованого державою боргу перед МФО та окремо перед Міжнародним банком реконструкції та розвитку (МБРР) відображено в таблиці 1. Методика Світового банку (СБ) передбачає виключення показника багатостороннього державного і гарантованого державою боргу (Public and publicly guaranteed debt – PPG, multilateral) кредитів з фондів, якими керує міжнародна організація від імені єдиного уряду-донора; такі запозичення класифікуються як позики від урядів, що дозволяє використовувати даний показник для аналізу надходження кредитів від МФО. Показник чистих трансфертів відображає сальдо між надходженням нових кредитів і платежів з обслуговування боргу. Відповідно, від’ємні значення даного показника демонструють обсяги коштів, повернутих позичальником кредитору протягом року.

Аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновок, що у 2010 р., а також протягом 2014–2015 рр. простежувалася певна активізація процесів фінансування, водночас співпраця з МФО для України не має системного характеру. Починаючи з 2014 р., Україна поновила активну співпрацю з МФО в контексті залучення кредитів на пільгових умовах (до аналізу включено позики та кредити Світового банку, регіональних банків розвитку та інших багатосторонніх і міждержавних агентств, але виключено кредити з фондів, якими керує міжнародна організація від імені єдиного уряду-донора; вони класифікуються за методологією СБ як позики від урядів). Згідно з визначенням ОЕСР, концесійний борг – це зазвичай довгострокові кредити, що надаються

* Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351.

МФО на пільгових умовах завдяки встановленню процентних ставок на нижчому порівняно з ринковими ставками рівні та/або завдяки використанню певних пільгових періодів *. Концесійний борг визначається СБ як позика з оригінальним грантовим елементом у 25% і вище, що передбачає пільгові умови кредитування. Грантовий елемент фактично є субсидією на покриття процентної ставки та вартості страхування кредиту, що зменшує вартість кредиту для позичальника. Залучення фінансування на пільгових умовах для державних стратегічних підприємств є особливо актуальним, з огляду на труднощі забезпечення високого рівня прибутковості внаслідок виконання певних специфічних функцій соціального спрямування, покладених на підприємство державою. Саме тому концесійне кредитування з грантовим елементом становить особливий інтерес для України в рамках фінансування великих стратегічних державних підприємств. На рисунку 1 подано динаміку загального концесійного боргу України до загального зовнішнього боргу протягом 1994–2016 рр. Динаміку чистих трансфертів щодо концесійного державного і гарантованого державою боргу перед МФО наведено в таблиці 1. Від’ємні значення показника відображають чисті трансферти, надані позичальником кредитором протягом року.

Рис. 1. Динаміка концесійного боргу України в 1994–2016 рр.

Побудовано автором за: World Development Indicators (WDI) / World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/>.

Таблиця 1

Динаміка чистих трансфертів державного і гарантованого державою боргу України перед МФО за 2010–2016 рр. *

(млн. дол.)

Роки	Державний і гарантований державою борг перед СБ, регіональними банками розвитку та іншими багатосторонніми та міжурядовими агентствами (чисті трансферти) **	Державний і гарантований державою борг перед МБРР (чисті трансферти) ***	Концесійний державний і гарантований державою борг перед МФО ****
2010	3697,814	-118,971	-0,651
2011	-911,22	-56,952	-0,508
2012	-759,686	4,539	-3,602
2013	-157,716	66,272	-6,541
2014	2024,198	1361,002	1727,639
2015	1549,668	857,616	254,309
2016	-952,086	-142,896	-23,756

* Складено автором за: World Development Indicators (WDI) / World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/>.

** PPG, multilateral (NTR – net transfers on debt).

*** PPG, IBRD (NTR).

**** PPG, multilateral concessional (NTR).

Примітка: від’ємні значення виділено курсивом.

* External Debt Statistics: Guide for Compilers and Users – Appendix III, Glossary / IMF. – Washington, DC, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/eds/Eng/Guide/index.htm>.

Статистичні дані показують, що з 2013 р. поступово відбувалося зростання ролі фінансування на пільгових умовах, що відображає збільшення процентного співвідношення концесійного боргу до загальної суми зовнішнього боргу. Якщо у 2013 р. співвідношення концесійного боргу до загальної суми зовнішнього боргу перед МФО становило 0,6%, то вже у 2016 р. – 2,4%. Насамперед це пов'язано з активізацією програм співпраці на умовах надання позики з оригінальним елементом гранту понад 25%, а також із значними виплатами у 2016 р. державного та гарантованого державою боргу перед СБ, регіональними банками розвитку та іншими багатосторонніми й міжурядовими агентствами сумою 952,086 млн. дол. Водночас того ж року мало місце призупинення програм фінансування як на загальних, так і на пільгових умовах з використанням грантового елементу, що відображає існування певних проблем і суперечностей, які заважають Україні ефективно співпрацювати з міжнародними інституціями.

Проблеми реалізації проектів співпраці з МФО охоплюють широке коло питань, до яких належать труднощі, пов'язані із забезпеченням технічного контролю над чітким дотриманням умов контрактів, моніторинг руху коштів, дотримання чітких часових критеріїв, вимог щодо прозорості процедур тощо. У даному контексті перспективним напрямом для залучення стратегічними підприємствами міжнародного фінансування є розробка та впровадження нової інноваційної технології смарт-контрактів для співпраці з МФО на інноваційній платформі, що підтримуватиме клірингові розрахунки. Адже завдяки останнім досягненням у галузі криптографії та децентралізованих обчислень виникли технічні можливості для проведення певних типів трансакцій через Інтернет.

Смарт-контракти вперше були запропоновані ще у 1990-х роках Н. Сабо, американським ученим угорського походження, спеціалістом у сфері криптографії, комп'ютерних технологій і права. Ідея розробки смарт-контракту виникла в результаті переконання Сабо, що посередники у всіх трансакціях та економічних операціях створюють потенціальні загрози та додаткові витрати для своїх клієнтів. До них учений відносить намагання посередників надати максимальну кількість найдорожчих послуг, маючи на меті максимізацію власної вигоди (*entrenched interests*); а також додаткові витрати, які виникають як наслідок недовіри до контрагентів (*mental transaction costs*). Сабо стверджує, що посередники – це “слабкі місця” в системі безпеки, що зумовлює необхідність розробки системи захисту від зловживань третіх сторін [9].

Традиційний спосіб укладання контрактів передбачає залучення певного переліку профільних спеціалістів, які виступатимуть посередниками в угоді та виконуватимуть юридичний супровід, надаватимуть фінансові та консультативні послуги тощо. Наприклад, юридичний супровід британської юридичної компанії Freshfields Bruckhaus Deringer передбачає забезпечення захисту інтересів в іноземних юрисдикціях з усіх питань, що виникають у процесі зовнішньоекономічної діяльності, коштуватиме національній акціонерній компанії НАК “Нафтогаз України” 30,7 млн. грн., договір було підписано 23 липня 2018 р. *. У разі виникнення конфліктних ситуацій кількість посередників значно зростатиме, а отже, і трансакційні витрати також. Водночас виконання зобов'язань з контракту не можуть гарантувати жодні посередники, судові ж процеси щодо врегулювання спірних ситуацій триватимуть роками. Небезпека лобіювання інтересів у судах, що спричиняє прийняття несправедливих судових рішень, є особливо актуальною для пострадянських країн. Україна не є винятком, навіть незважаючи на намагання уряду провести судову реформу.

---

* “Нафтогаз” найняв британську юридичну компанію за 30 мільйонів / Інформаційне агентство УНІАН. – 2018. – 24 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/energetics/10199961-naftogaz-naynyav-britansku-yuridichnu-kompaniyu-za-30-milyoniv.html>.

Використання акредитивних конструкцій створює певні гарантії для контрагентів, нівелює можливості ненадходження коштів; документарний акредитив гарантує дотримання певної якості наданих послуг і поставлених товарів, адже платежі здійснюються після подання до банку комерційних документів: рахунку-фактури, транспортних і страхових документів, сертифікатів якості тощо. Водночас це досить затратний процес, адже з'являється велика кількість посередницьких інституцій – банк-емітент, авізуючий банк, рамбурсуючий банк тощо. Наприклад, в Україні одна тільки ставка підтверджуючого банку коливається в межах від 1,5% до 4,25% річних на строк дії акредитива. Варто також зазначити, що оформлення угоди, узгодження ключових питань усіма учасниками акредитивної операції, подання та перевірка документів тощо – всі ці процеси тривають досить довго.

Знизити транзакційні витрати, пов'язані з роботою посередників, а також нівелювати ризики невиконання умов договору контрагентами може сучасна технологія смарт-контракту, який за своєю сутністю є комп'ютерною програмою, що стежить за дотриманням закладеного набору умов, чітко окреслених у контракті. Такі контракти записані у вигляді коду, всі дані зберігаються і дублюються в системі блокчейн. В основу коду, що зберігається, покладено закони логіки, прості конструкції програмування “якщо... – тоді” та інструменти криптографії, такі як публічні та приватні ключі. Блокчейн – це реєстр, що фіксує інформацію про всі транзакції, тобто є реєстром незалежних і незмінних даних, які неможливо видалити чи відредагувати в чийсь інтересах. На рисунку 2 наведено схему проведення транзакції на базі технології блокчейн.

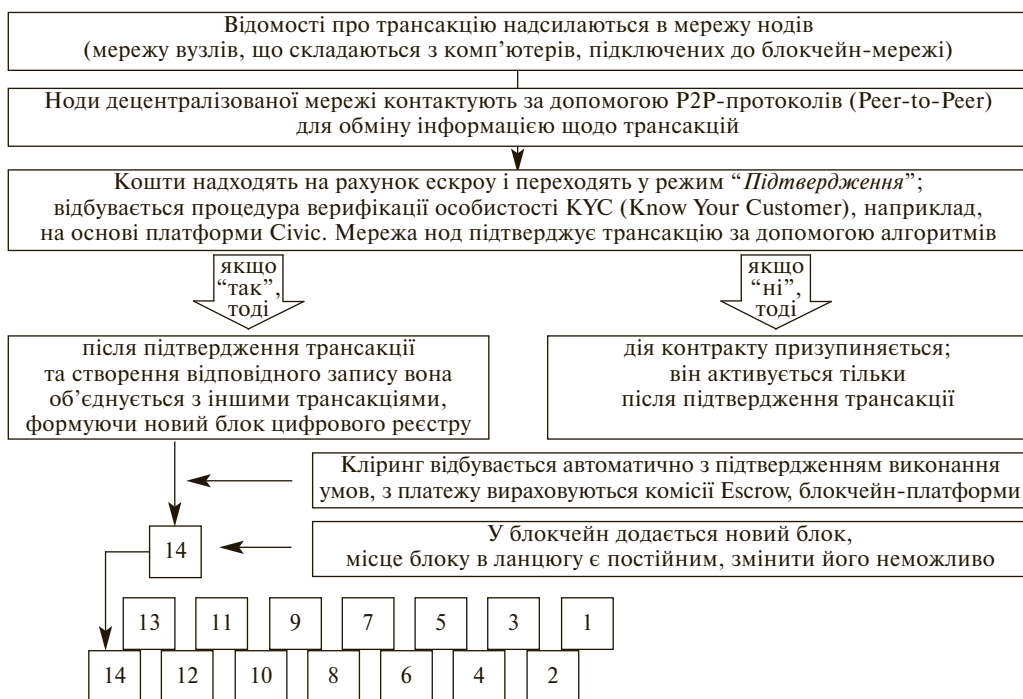

Рис. 2. Схема транзакції на базі технології блокчейн

Побудовано автором.

Постанова Правління Національного банку України * визначає правила використання в Україні рахунків умовного зберігання (ескроу), що дозволяє впрова-

* Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Правління Національного банку України від 18.12.2017 р. № 133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0133500-17>.

джувати вже зазначену технологію, завдяки можливості відтермінування зарахування коштів до настання певних окреслених у контракті умов.

Таким чином, смарт-контракт працює на основі технології блокчейн, що дозволяє забезпечити швидке передання інформації та гарантує виконання умов договору обома сторонами, адже система не допустить переходу до наступної фази реалізації угоди у випадку невиконання певних маркерів, чітко прописаних умовами контракту. Під час реалізації смарт-контрактів зникає необхідність у залученні посередників, що прискорює процедури завдяки автоматизації процесів, знижує транзакційні витрати, а також нівелює ймовірність помилки, що ґрунтується на людському факторі, яка може виникнути у процесі оформлення паперових документів, при трактуванні певних положень угоди. Такі контракти дозволяють реалізовувати угоди конфіденційно, водночас транзакції легко відстежувати, вони є прозорими для всіх учасників угоди і не мають зворотної дії, адже багаторазово продубльований контракт зберігається в зашифрованому вигляді в децентралізованій системі блокчейн. Варто пам'ятати, що блокчейн-середовище не дозволяє редагувати вже внесені дані, що певною мірою знижує гнучкість контрактів. Отже, початкова інформація має бути добре перевіреною та узгодженою між сторонами, також варто відразу прописати ймовірні форс-мажорні ситуації та можливі варіанти вирішення спірних питань [10, р. 17–19].

Конструкція смарт-контракту може варіюватися залежно від конкретних умов, наприклад, кількості партнерів, типу співпраці, строків реалізації, форми власності задіяних суб'єктів господарювання, резидентної належності, особливостей реалізації конкретного проекту, суми контракту і, звісно, цілей угоди (швидка оплата торгової угоди з гарантією, отримання фінансування для реалізації інвестиційного проекту тощо). Відповідно, в кожному окремому контракті буде зазначено специфікацію щодо строків поставок, вимог до наявності підтверджувальних документів, сертифікатів, ліцензій, визначено особливості проведення фінансових операцій тощо. Отже, варто зазначити, що конструкція смарт-контракту фактично може бути надзвичайно гнучкою, доцільно використовувати термін “живою” у випадку врахування різних аспектів і можливих непередбачуваних ситуацій ще під час оформлення угоди. Далі запропоновано загальну характеристику реалізації технології без детальних специфікацій окремих контрактів, наприклад, у сфері розбудови інфраструктури тощо.

Щоб чітко окреслити умови верифікації угоди, необхідно визначити маркери відповідності умовам контракту. Транзакції з відтермінованим виконанням передбачають надходження фінансування тільки у випадку виконання маркерів, прописаних у смарт-контракті. Таким чином, даний механізм теоретично дозволяє запроваджувати автоматичне повернення коштів у випадку повного невиконання окреслених умов з рахунків ескроу, або накладання штрафних санкцій через недотримання вимог. Проте на практиці реалізація даних процесів вимагає подальших розробок.

Проблематика співпраці стратегічних державних підприємств з МФО перебуває в дещо іншій площині, ніж просто зниження транзакційних витрат і впевненість у платоспроможності контрагентів. Фінансування критичного імпорту, гарантійні механізми підтримки модернізації устаткування на стратегічних державних підприємствах тощо вимагають від українських партнерів виконання чітких умов, які висуває МФО. Контроль за дотриманням цих вимог ускладнює роботу міжнародних фінансових інституцій в Україні, розширюючи часові межі виконання контрактів за рахунок витраченого на узгодження та перевірки часу.

Смарт-контракт спрощує механізм револьверного фінансування, адже для подальшого надходження коштів передбачено виконання певних умов, чітко окреслених в угоді. Водночас смарт-контракт позбавляє підґрунтя для зловживань і впровадження

корупційних механізмів, адже вся інформація зберігається на блокчейн-реєстрі, куди неможливо внести правки, наприклад відкоригувати умови тендерних заявок. У разі невиконання маркерів нівелюються людський фактор і тіньові домовленості.

Як зазначає В.П. Колосова, “надання фінансової допомоги може супроводжуватися певними мотивами кредиторів щодо забезпечення фінансового контролю державного апарату країн-реципієнтів та поширення визначеної фінансової політики” [5]. Смарт-контракти дозволяють нівелювати ризик втручання зовнішніх сил, знизити політичний тиск, адже механізм передбачає виключення впливу людського фактора на процедуру прийняття рішення щодо продовження співпраці та виділення наступного траншу завдяки автоматизації процесів. Надходження наступного траншу залежатиме тільки від виконання чітко окреслених у контракті критеріїв, виключивши можливості для політичних маніпулювань чи намагань отримати неправомірну вигоду.

Щоб урівноважити потенціальні ризики невиконання зобов'язань бенефіціаром перед інвесторами та водночас нівелювати ризики надходження іноземного капіталу на стратегічні державні підприємства, пропонується запровадити в Україні універсальні смарт-контракти, в основі яких лежатимуть револьверні механізми кредитування з маркерами економічної ефективності та прозорості, які автоматично визначатимуть можливості продовження співпраці між МФО-донором і державним підприємством-реципієнтом на заздалегідь визначених і прописаних у контрактах умовах. Таким чином, смарт-контракти певною мірою дозволять управляти екстерналіями та підвищать здатність уникнути подвійного провалу – ринку та держави. Активація смарт-контракту, що передбачає надходження фінансових ресурсів до бенефіціара, відбуватиметься після виконання початкових маркерів у випадку одночасної активації мультипідпису (multisig escrow) усіма учасниками угоди. Надходження наступних траншів відбуватимуться за схемою трансакцій з відтермінованим проходженням після виконання проміжних маркерів.

Для визначення маркерів, які виступатимуть критеріями ефективності використання коштів МФО, виконання яких дозволить продовжити співпрацю, беремо до уваги узагальнені чинники, запропоновані В.П. Колосовою, які вплинули на недостатньо задовільний стан реалізації проектів і неповне використання коштів-позик в Україні протягом 2011–2014 рр. А це: несвоєчасність проведення процедур, конкурсних торгів, підписання контрактів, несвоєчасність підготовки кредиторами до погодження планів-закупівель, документації з конкурсних торгів, платіжних документів профільними міністерствами, недотримання графіків робіт тощо [5]. Зрозуміло, що строки та умови коригуватимуться відповідно до потреб кожного конкретного проекту. До розробки відповідних маркерів важливо залучити не тільки профільні міністерства, але й інституції, діяльність яких пов'язана із стимулюванням інвестицій: Офіс залучення інвестицій – UkraineInvest, Національну інвестиційну раду України, а також інституцію, що опікується формуванням сучасної інформаційної інфраструктури та стимулюванням розвитку електронної економічної діяльності – Державне агентство з питань електронного урядування України. Одними з функцій останнього є створення та впровадження єдиної загальнодержавної системи електронного документообороту з використанням електронного цифрового підпису, а також активізація впровадження систем електронних розрахунків.

Маркерами економічної ефективності діяльності підприємства можуть виступати коефіцієнти довгострокової ліквідності, наприклад, коефіцієнт грошового забезпечення. Для надання короткострокових позик як маркери слід брати показники короткострокової платоспроможності, наприклад, коефіцієнт поточної ліквідності (current ratio). Коефіцієнт структури довгострокових вкладень доцільно використовувати

для аналізу залежності від сторонніх інвесторів, адже він відображає, наскільки вільно підприємство може маневрувати власним капіталом без ризику виплати зайвих процентів і пені за несплату або неповну і невчасну виплату кредиторської заборгованості. Низьке значення цього коефіцієнта свідчить про неможливість залучення довгострокових кредитів і позик, а надто високе – показує існування сильної залежності від сторонніх інвесторів, або свідчить про можливість надання компанією надійних застав під кредит. Для аналізу ефективності роботи топ-менеджерів з управління активами за основу треба брати коефіцієнт оборотності активів (*asset turnover* – АТ).

Маркерами прибутковості (*return ratios*) можуть виступати коефіцієнти ROIC (*return on invested capital*) та EBITDA (*earnings before interest, taxes, depreciation and amortization*). Норма дохідності залежатиме від багатьох факторів, наприклад, від сектору, в якому працює підприємство, а отже, визначатиметься в кожному випадку окремо. Одним з маркерів активізації механізмів фінансування МФО доцільно обрати додатне значення EBITDA, адже від'ємне свідчить про збиткову діяльність підприємства вже на операційній стадії, ще до оплати користування запозиченим капіталом, сплати податків та амортизації.

Маркери прозорості охоплюють часові та якісні компоненти. До якісних маркерів належить підготовка високоякісної звітності відповідно до міжнародних стандартів обліку в державному секторі – за стандартами IPSAS, затвердженими Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі. Оскільки законодавство України не передбачає застосування цих стандартів, то розробка відповідного нормативно-правового забезпечення є актуальною. Рекомендовано також розробити нову редакцію стандартів аудиту публічних фінансів, гармонізованих із стандартами INTOSAI (*International organisation of supreme audit institutions*) (Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю).

Часовий маркер прозорості для продовження співпраці за смарт-контрактом передбачає вчасне подання річної звітності протягом чотирьох місяців після завершення фінансового року, причому звітність має бути підтверджена зареєстрованим аудитором.

Перша фаза активізації смарт-контракту передбачає функціонування компанії протягом трьох років, а отже, часовим маркером активізації буде надання фінансової інформації, принаймні за три роки. Якісним маркером активізації смарт-контракту є вимоги до ринкової капіталізації підприємства, для чого можна використати норматив Варшавської фондової біржі – не менш як 15 млн. євро.

Обов'язкове оприлюднення річних декларацій топ-менеджменту належить до важливих елементів забезпечення прозорості діяльності підприємства в контексті протидії корупції. Ще одним важливим якісним маркером прозорості для МФО є створення та функціонування Наглядової ради підприємства, до якої мають входити незалежні директори. Несвоєчасність проведення процедур щодо її роботи автоматично призведе до припинення дії смарт-контракту.

Згідно з відповідною Постановою Кабінету Міністрів України *, до факторів, які можуть призводити до виникнення фіскальних ризиків для державного бюджету, належать збитки, що настають внаслідок прогалин у системі управління та внутрішнього контролю або через шахрайські дії. Таким чином, забезпечення прозорості діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки є важливим компонентом Стратегії реформування системи управління державними фінансами.

У контексті недопущення зростання фіскальних ризиків, які створюють державні підприємства для державного бюджету, пропонується для посилення моніторингу

* Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/7-2018-%D0%BF>.

якісного маркера встановити необхідність подання до профільного міністерства щорічного звіту про фінансові ризики. Аналіз ризиків, які створюють державні підприємства для фінансової, фінансової та макроекономічної стабільності, проводять різні державні інституціональні одиниці. Найчастіше цю інформацію опрацьовують у Міністерстві фінансів, але, залежно від інституціональної структури країни, цю функцію можуть також виконувати інші державні структури. В Естонії спеціальний департамент нагляду Міністерства фінансів контролює фінансові рахунки та публікує консолідований річний звіт щодо ризиків, які створюють державні підприємства. У Швеції цю роль виконує підрозділ Міністерства підприємництва та інновацій. У Литві діє спеціальна координаційна одиниця у структурі Фонду державного майна [11, р. 20].

Завдяки урядовій підтримці шляхом надання державних гарантій або завдяки гарантіям МФО для європейських державних компаній банківське кредитування є вигідним інструментом залучення фінансових ресурсів. В Україні прикладом таких гарантійних механізмів є співпраця НАК «Нафтогаз України» з ЄБРР у рамках кредитної угоди, укладеної в жовтні 2015 р., з метою купівлі критичного імпорту газу на західному кордоні України для забезпечення потреб українських споживачів протягом опалювальних сезонів 2015–2018 рр. Водночас вимогою використання револьверної кредитної лінії було реформування корпоративного управління НАК «Нафтогаз України». Такі механізми є дуже важливими в контексті забезпечення фінансування критичного імпорту стратегічних для України ресурсів, отже, особливо актуальною є розробка конструкції смарт-контракту на отримання фінансування за зовнішньоекономічними операціями, такими як покриття стратегічного імпорту енергоресурсів.

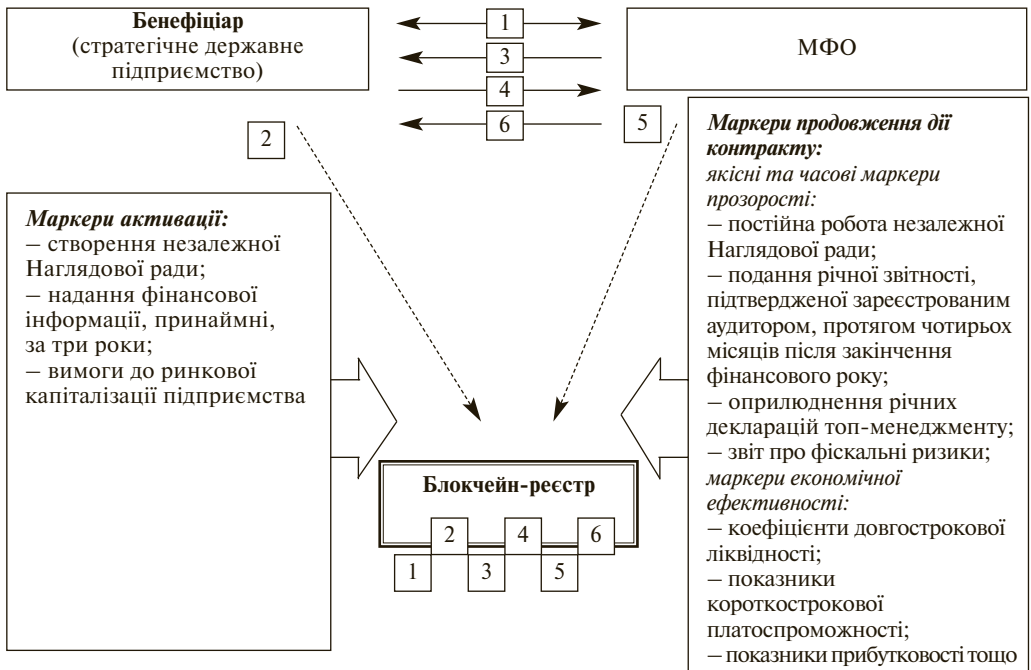
Детальну технологію фінансування стратегічного державного підприємства МФО на умовах смарт-контракту наведено на рисунку 3. Використання смарт-контракту дозволить подолати перепони інституціонального забезпечення реалізації інвестиційного проекту, що фінансується МФО.

Одним з напрямів використання смарт-контрактів є адаптація умов мезонінного фінансування до особливостей діяльності державного підприємства, що дозволяє реалізовувати автоматичні конструкції розрахунків і надавати фінансування без використання гарантійних механізмів.

Пошук стратегічного інвестора є важливим пріоритетом у реалізації стратегії розвитку в частині забезпечення фінансової стабільності підприємства та досягнення рентабельності економічної діяльності. ОЕСР пропонує використовувати мезонінне фінансування для залучення приватного капіталу до державного підприємства в тому випадку, коли суб'єкт господарювання обмежений у праві залучати довгостроковий капітал шляхом емісії акцій, що є актуальним для стратегічного державного підприємства [12, р. 136]. МФО активно залучаються до співпраці в реалізації мезонінних кредитів як інвестори та гаранті.

Мезонінне фінансування становить форму фінансового забезпечення, що передбачає поєднання боргового фінансування та фінансування на умовах участі у власному капіталі підприємства: інвестор не входить у капітал компанії, проте надає ресурси для її розвитку через боргові зобов'язання з одночасним придбанням опціону з правом викупу акцій спеціально створеної проектною компанією в майбутньому за певною, заздалегідь визначеною, ціною. Суть механізму мезонінного фінансування полягає в тому, щоб дозволити компаніям – ініціаторам проектів здійснювати великі інвестиції, не володіючи при цьому значним капіталом. Класичний мезонінний кредит – це субординований кредит з погашенням основного боргу наприкінці строку позики з можливістю конвертації суми заборгованості в акції позичальника (строк зазвичай не менший від 3–5 років). Мезонінний кредит (mezzanine loan) є гібридним інструментом і посідає проміжне місце між залученням банківського кредиту та прямими інвестиціями в компанію. При мезонін-

ному фінансуванні головною метою інвестора є повернення до первинних інвестицій і нарощування свого капіталу, а не захоплення влади над компанією, що важливо, коли у проєкті бере участь державна корпорація. Мезонінне фінансування часто застосовують як інструмент фінансування інноваційних проєктів. Актуальним напрямом використання мезонінного фінансування для державних підприємств є залучення фінансових ресурсів для модернізації виробничих потужностей і виходу на міжнародні ринки [8]. Надзвичайно поширеною формою мезонінного фінансування в європейських країнах, особливо в Німеччині, є пасивна участь. Строк дії такої співпраці зазвичай становить від 5 до 15 років. За цього методу фінансування інвестор бере участь у комерційній діяльності підприємства шляхом надання капіталу і набуття права участі у статутному капіталі та прибутку компанії *. У 2008–2009 рр. простежувалася активізація мезонінного фінансування у сфері проєктного фінансування, за необхідності викупу акцій у акціонерів, а також при операціях ЗіП (злиття і поглинання), наприклад, у випадку організації купівлі компанії-конкурента тощо. Середній обсяг фінансування за угодою мезоніну стартує від 20 млн. дол. [13]. Технологію одержання мезонінного фінансування для державного підприємства на умовах смарт-контракту зображено на рисунку 4.

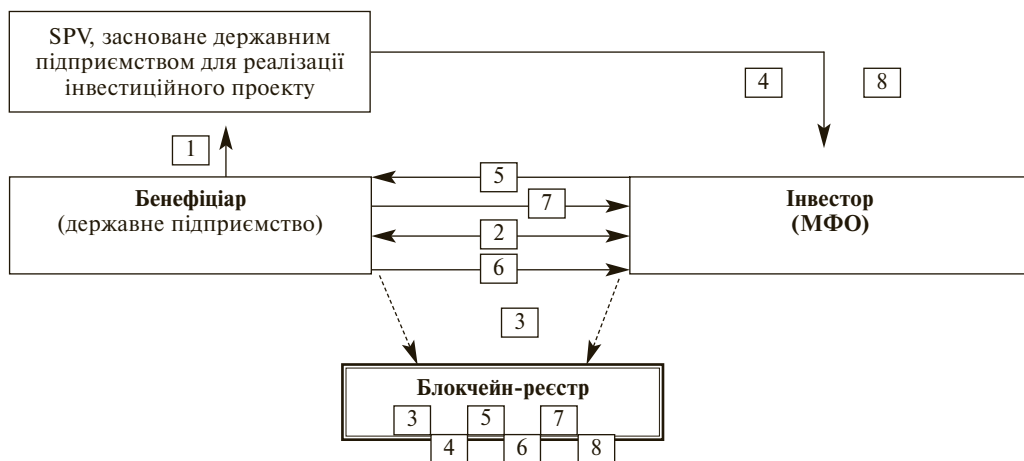

1. Стратегічне державне підприємство укладає угоду з МФО щодо надання фінансування. Внесення відомостей про смарт-контракт у блокчейн-реєстр.
2. Перевірка маркерів активації смарт-контракту.
3. Надходження фінансування → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.
4. Автоматична виплата процентів → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.
5. Перед кожним наступним траншем відбувається перевірка проміжних маркерів прозорості та економічної ефективності.
6. У випадку відповідності проміжних маркерів умовам контракту поновлюється револьверна лінія кредитування та надходить наступний транш → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.

Рис. 3. Технологія фінансування стратегічного державного підприємства МФО на умовах смарт-контракту

Побудовано автором.

* Silent Participations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mzs-law.com/financial-professionals/financing-of-companies/silentparticipations.html>.

1. Державне підприємство засновує SPV (special purpose vehicle, компанія спеціального призначення) з метою реалізації інвестиційного проекту.

2. Укладання угоди між бенефіціаром та інвестором на отримання мезонінного фінансування: на даному етапі відбувається ретельна перевірка умов угоди, вихідних даних, робиться прогноз щодо форс-мажорних ситуацій, узгоджуються стратегії співвідповіді партнерів на нестандартні ситуації тощо.

3. Внесення відомостей про смарт-контракт у блокчейн-реєстр.

4. Надходження опціону з правом придбання привілейованих акцій SPV (зазвичай розмір пакета становить 1–5%) – equity kicker – для державних підприємств, що не належать до стратегічних, або сертифікатів на участь у прибутку компанії від реалізації інвестиційного проекту для стратегічних підприємств → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.

5. Надходження фінансування → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку. Якщо кошти не надходять, опціон або сертифікат анулюються автоматично.

6. Автоматична виплата процентів за основною сумою боргу (зазвичай раз на квартал) або виплата частини прибутку від реалізації проекту → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.

7. Автоматична виплата відкладеного процента (Pay in Kind – PIK), що зазвичай сплачується наприкінці строку дії угоди → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.

8. Завершення дії опціонної угоди або кредитної угоди з правом участі у прибутку компанії після погашення заборгованості → підтвердження трансакції у блокчейні, додавання нового блоку.

Рис. 4. Технологія одержання мезонінного фінансування для державного підприємства на умовах смарт-контракту

Побудовано автором.

Смарт-контракти дозволяють уникнути посередників при проходженні процедури випуску цінних паперів, що знижує трансакційні витрати, гарантуючи при цьому виплату дивідендів і забезпечуючи управління зобов'язаннями. У контракті доцільно прописати маркер на автоматичне припинення фінансування спільного інвестиційного проекту у випадку невиконання пунктів 6 і 7. Водночас МФО може гарантувати інвестору повернення вкладеного капіталу, що замінить функції опціону для державного стратегічного підприємства. Отже, за допомогою мезонінного фінансування можливо перетворити кредитну операцію на інвестиційну, об'єднуючи боргове зобов'язання з пайовою участю і не розмиваючи при цьому акціонерний капітал. Технологія смарт-контракту дозволяє адаптувати мезонін до потреб державного стратегічного підприємства.

В основі смарт-контрактів лежить криптографія, натомість традиційні контракти спираються на право. З огляду на існуючу слабку та поки що нерозвинуту систему нормативно-правового регулювання в цифровому полі, до якого належить технологія блокчейн, доцільно використовувати не повністю автоматизовані смарт-контракти, а з копією на паперовому носії та з окремими автоматизованими елементами.

Технологія смарт-контракту є захищеною від кібератак завдяки функціонуванню на основі блокчейн-реєстру – розподіленої бази даних, що становить децент-

ралізований цифровий реєстр. Оскільки блокчейн є базою даних, яка не має єдиного сервера зберігання інформації, то інформацію практично неможливо зламати або втратити. У 2016 р. хакери вивели з ICO-проекту Decentralized Autonomous Organization (DAO) понад 50 млн. дол. інвестицій, водночас спеціалістам блокчейн-платформи Ethereum вдалося знайти помилку в прописаному коді контракту, а саме: в узгоджених правилах контракту, який передбачав фінансову винагороду ефірами за створення дочірньої організації, чим і скористалися злочинці. Недолік було швидко виявлено, що дозволило повернути втрачені кошти вкладникам [14]. Даний приклад наголошує на важливості професіонального підходу до розробки умов контракту.

Класичні смарт-контракти працюють з криптовалютами на основі блокчейн-платформ. Популярність смарт-контрактів у світі зростає, на сьогодні створити контракт можна в будь-якому блокчейні, проте найпопулярнішою є відкрита блокчейн-платформа Ethereum. Там користувачам доступні шаблони контрактів для стандартних рішень, але водночас вона створює можливості для кодування індивідуальних смарт-контрактів (мова програмування Solidity). Оплата за сервіс здійснюється в Ethereum (ETH) *. У платформі Bitcoin також прописано умови використання смарт-контрактів, проте через обмежені можливості роботи з контрактами вона не користується популярністю. Базовою розрахунковою одиницею виступає Bitcoin. Платформа NXT – відкрита мережева криптографічна платформа з оплатою сервісу через NXT – становить певну обмежену кількість смарт-контрактів, водночас можливості для створення контрактів, адаптованих під потреби клієнтів, відсутні. Платформа Proyu ** використовує смарт-контракти Ethereum для відстеження та здійснення трансакцій і працює як децентралізований маркетплейс нерухомості та реєстрації прав на землю, оплата за сервіс здійснюється у Ripple (XRP), Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH) і Binance Coin (BNB), базовою розрахунковою одиницею є PRO токен стандарту ERC20 (стандартна комісія платформи 0,2–1% від суми контракту). Платформу Jincor *** було розроблено як міжкорпоративну з метою спрощення доступу користувачів, які не мають спеціальних технічних знань, до смарт-контрактів, а також використання криптовалютних платежів і смарт-контрактів з мінімальними фінансовими затратами, тобто платформа дозволяє компаніям користуватися перевагами блокчейн-технологій без необхідності самостійно розробляти і впроваджувати їх у свої бізнес-процеси. Базовою розрахунковою одиницею на платформі є токен JCR, розроблений на блокчейні Ethereum (ERC20). Jincor працює на базі технології Hyperledger і пропонує клієнтам корпоративні смарт-контракти, що дозволяють регулювати відносини акціонерів щодо розпорядження акціями і частками, кредитні угоди на основі смарт-контрактів, трудові контракти, угоди цивільно-правового характеру, майнові контракти (купівля, продаж, оренда, передання в часткове володіння), страхові контракти (страхування криптовалютних рахунків, угод, хеджування ризиків), смарт-контракти для комерційної концесії (франшиза, роялті), договори довірчого управління, банківські інструменти (деривативи, ескроу, інкасо, акредитив) тощо.

Для реалізації інноваційного механізму міжнародного фінансування на основі технології смарт-контракту обов'язковою умовою є наявність мережі, тобто середовища, в якому створюються контракти, що дозволить моніторити їх усім сторонам угоди. Національний банк України у 2016 р. провів ребрединг Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) з метою переходу на відкриті

* Ethereum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ethereum.org/>.

** Proyu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://proyu.com/>.

*** Jincor [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://jincor.com/>.

міжнародні стандарти. Відповідно, Національну платіжну систему (НПС) “Український платіжний простір” * побудовано за міжнародними стандартами EMV CРА. Головною метою створення національної системи електронних платежів було підвищення рівня роздрібних безготівкових розрахунків в Україні. Наявність продукту “електронні гроші ПРОСТІР” дозволяє проводити міжбанківські операції з електронними грошима, створюючи тим самим передумови для впровадження нового інноваційного продукту “смарт-контракт”. Центральний маршрутизатор, розрахунково-кліринговий центр НПС “ПРОСТІР” і Розрахунковий банк НПС “ПРОСТІР” здійснюють маршрутизацію, кліринг і розрахунки за переказаними безготівковими коштами. Водночас перепорою для впровадження смарт-контрактів для міжнародного фінансування є заборона здійснення операцій у валюті, відмінній від гривні **. Прикладом використання інновацій є запуск НПС “ПРОСТІР” у партнерстві з “Київстар” платформи мобільних платежів “СМАРТ-ГРОШІ”, яка за своєю суттю є повноцінним мобільним гаманцем, який дозволяє здійснювати платежі та грошові перекази у зручному для клієнта форматі ***.

Рівень фінансової безпеки сторін договору залежить від технічних можливостей майданчика, на якому реалізується смарт-контракт, а також від прописаних та узгоджених умов, на основі яких кодують сценарій для проведення трансакцій. Порядок роботи з криптографічними ключами модулів безпеки Національної платіжної системи “Український платіжний простір” було затверджено у вересні 2018 р. ****.

Використання НПС “ПРОСТІР” як платформи для створення недоторканного цифрового договору, яким виступає смарт-контракт, вимагає значної технічної адаптації. У даному контексті пропонується розширити функції системи національних електронних платежів, доповнивши її спеціально розробленим модулем, який дозволить прописувати у договорі узгоджені сторонами умови.

Аналіз сучасних ІТ-продуктів, зареєстрованих у НКЦПФР, які входять до Переліку програмних продуктів, що використовуються на фондовому ринку України, наведено у таблиці 2. Окремі функції програмних модулів можуть сприяти впровадженню технології смарт-контракту.

Таблиця 2

Програмні продукти (модулі), що використовуються на фондовому ринку України *

ІТ-продукт	Функції
Програмне забезпечення “АФР-МультиЗвіт”	– складання та перевірка звітності
Програмне забезпечення “АФР-ТЦП” Програмний продукт ВІТ eTrade Mail ВІТ eAsset	– складання та перевірка адміністративних даних – система електронного документообігу – облік активів фондів і формування адміністративних даних компанії з управління активами; – формування облікових аналітичних реєстрів
ВІТ eReport	– автоматизація внутрішньої діяльності торговців цінними паперами; – формування адміністративних даних для подання; – формування облікових аналітичних реєстрів

* Правила Національної платіжної системи “Український платіжний простір” / Рішення Ради Платіжної організації Національної платіжної системи “Український платіжний простір” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47029>.

** Положення про здійснення операцій з електронними грошима в Національній платіжній системі “Український платіжний простір” / Рішення Ради Платіжної організації НПС “ПРОСТІР”.

*** Дайджест НПС “ПРОСТІР” за 3 квартал 2018 р. / НБУ. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=79795444>.

**** Порядок роботи з криптографічними ключами модулів безпеки Національної платіжної системи “Український платіжний простір”.

Закінчення таблиці

BIT eBrokerReportReceiver	– тестування, накопичення та попередній аналіз інформації в електронному вигляді; – система для налагодження контролю за звітністю
Система електронних торгів	– організація біржових торгів; – контроль клірингу та розрахунків; – відповідний інформаційний обмін з використанням електронного документообороту завдяки терміналам брокерів (BIT eTrade, BIT eTrade Future); – формування звітності

* Складено автором за: Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (Облік IT-продуктів / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nssmc.gov.ua/oblk-it-produktiv/#win2>.

Практична реалізація запропонованої інноваційної технології потребує розробки відповідного програмного забезпечення. Водночас механізм смарт-контракту може не тільки запроваджуватись у сфері співпраці з МФО, але й супроводжувати будь-які угоди між бізнес-партнерами замість досить дорогих документарних акредитивів.

Висновки

У сучасних умовах зростає значення фінансової діяльності державних підприємств в Україні в контексті створення фіскальних ризиків для бюджету, що привело до інтенсифікації процесів пошуку нових форм і методів залучення ресурсів на міжнародних фінансових ринках. Розробку та впровадження смарт-контрактів, які за своєю суттю є електронним протоколом і комп'ютерним алгоритмом, створеним за допомогою коду в розподіленому реєстрі, можна вважати інноваційним механізмом міжнародного фінансування стратегічних підприємств. Відповідний механізм дозволить урівноважити потенціальні ризики невиконання зобов'язань бенефіціаром перед інвесторами. Водночас він використовується для нівелювання потенціальних ризиків надходження іноземного капіталу до стратегічних державних підприємств в Україні. В основі універсальних смарт-контрактів лежать револьверні механізми кредитування з маркерами економічної ефективності та прозорості, які автоматично визначатимуть можливості продовження співпраці між МФО-донором і державним підприємством-реципієнтом на заздалегідь визначених і прописаних у контрактах умовах. Технологія смарт-контракту також дозволяє знизити транзакційні витрати та спростити механізм отримання мезонінного фінансування для державного підприємства, нівелюючи корупційні механізми та фінансові зловживання.

Список використаної літератури

1. *Єфименко Т.І.* Фіскальна та монетарна безпека національної економіки / ДННУ “Академія фінансового управління”. – К., 2016. – 447 с.
2. *Білорус О.Г.* Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки // *Фінанси України*. – 2014. – № 10. – С. 24–31.
3. *Гончаренко О.В.* Інституціональні аспекти реалізації інноваційних пріоритетів розвитку агропромислового виробництва // *Економіка. Управління. Інновації*. – Серія : Економічні науки. – 2016. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_5.
4. *Кваша О.С., Циганов С.А.* Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями – аналіз та перспективи взаємодії // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. – Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 5.3. – С. 65–71.
5. *Колосова В.П.* Фінанси міжнародних інституцій в Україні : моногр. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 504 с.

6. Сльозко О.О. Оцінка ефективності інвестиційних проектів МБРР та ЄБРР в Україні // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 7. – С. 66–71.
7. Feldstein M., Horioka Ch. Domestic Saving and International Capital Flows // The Economic Journal. – 1980. – Vol. 90. – № 358. – P. 314–329 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faculty.georgetown.edu/mh5/class/econ489/Feldstein-Horioka-Puzzle.pdf>.
8. Корнєєва Ю.В. Адаптація мезонінного фінансування до потреб державних підприємств // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2018. – № 4. – С. 337–344.
9. Szabo N. Trusted Third Parties Are Security Holes // Satoshi Nakamoto Institute. – 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nakamotoinstitute.org/trusted-third-parties/>.
10. Rikken O., van Heukelom S., Mul S., Boersma J., Bijloo I. et al. Smart contracts as a specific application of blockchain technology // Dutch Blockchain Coalition. – 2017. – 61 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://axveco.com/wp-content/uploads/2017/12/Smart-Contracts-ENG-report.pdf>.
11. Böwer U. State-Owned Enterprises in Emerging Europe: The Good, the Bad, and the Ugly // IMF Working Papers. – WP/17/221. – 2017. – 27 p.
12. Mirabile M., Sangar C., Schmerler C. Using financial instruments to mobilise private investment for development // Development Co-operation Report 2014: Mobilising Resources for Sustainable Development / Development Co-operation Directorate, OECD. – Paris, 2014. – Part II. – Ch. 11. – P. 135–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/dcr-2014-en.pdf?expires=1549823531&id=id&acc-name=guest&checksum=BD5B3D82DB7D2112FE57C9267488978B>.
13. Robinson A.D., Fert I., Webb D.N. Mezzanine finance: overview // Thomson Reuters. – 2011. – P. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://us.practicallaw.com/2-502-3062>.
14. Popper N. A Hacking of More Than \$50 Million Dashes Hopes in the World of Virtual Currency // The New York Times, 2016. – June 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2016/06/18/business/dealbook/hacker-may-have-removed-more-than-50-million-from-experimental-cybercurrency-project.html>.

References

1. Iefymenko T.I. *Fiskal'na ta Monetarna Bezpeka Natsional'noi Ekonomiky* [Fiscal and Monetary Security of the National Economy]. Kyiv, SESI “Academy of Financial Management”, 2016 [in Ukrainian].
2. Bilorus O.G. *Hiperfinansializatsia svitovoi ekonomiky ta ii global'ni problemy i naslidky* [The hyperfinancialisation of the world economy, its global problems and consequences]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2014, No. 10, pp. 24–31 [in Ukrainian].
3. Honcharenko O.V. *Instytutsional'ni aspekty realizatsii innovatsiinykh priorytetiv rozvytku agropromysloвого vyrobnytstva* [Institutional aspects of implementation of innovation priorities of agriculture production]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsii. Ser.: Ekonomichni nauky – Economy. Management. Innovations. Ser.: Economics*, 2016, No. 1 (16), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_5 [in Ukrainian].
4. Kvasha O.S., Tsyganov S.A. *Spivpratsya Ukrainy z mizhnarodnymy finansovymy orhanizatsiyamy – analiz ta perspektvyv vzaemodii* [Collaboration of Ukraine with international financial organizations – analysis and prospects of cooperation]. *Naukovyi visnyk Mykolaivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Herald of Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University. Ser.: Economics*, 2014, Iss. 5.3 (112), pp. 65–71 [in Ukrainian].
5. Kolosova V.P. *Finansy Mizhnarodnykh Instytutsii v Ukraini* [Finances of International Institutions in Ukraine]. Kyiv, Kyiv National University of Trade and Economics, 2016 [in Ukrainian].

6. Sl'ozko O.O. *Otsinka efektyvnosti investytsiinykh proektiv MBRR ta EBRR v Ukraini* [Estimation of investment projects of the IBRD and the EBRD in Ukraine]. *Global'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economics*, 2015, Iss. 7, pp. 66–71 [in Ukrainian].

7. Feldstein M., Horioka Ch. Domestic saving and international capital flows. *The Economic Journal*, 1980, Vol. 90 (358), pp. 314–329, available at: <http://faculty.georgetown.edu/mh5/class/econ489/Feldstein-Horioka-Puzzle.pdf>.

8. Kornieieva I.V. *Adaptatsiya mezoninnoho finansuvannya do potreb derzhavnykh pidpryemstv* [The adaptation of mezzanine financing to the needs of the state-owned enterprises]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2018, No. 4, pp. 337–344 [in Ukrainian].

9. Szabo N. Trusted third parties are security holes. Satoshi Nakamoto Institute, 2011, available at: <https://nakamotoinstitute.org/trusted-third-parties/>.

10. Rikken O., van Heukelom S., Mul S., Boersma J., Bijloo I. et al. Smart contracts as a specific application of blockchain technology. Dutch Blockchain Coalition, 2017, available at: <https://axveco.com/wp-content/uploads/2017/12/Smart-Contracts-ENG-report.pdf>.

11. Böwer U. State-owned enterprises in emerging Europe: the good, the bad, and the ugly. IMF Working Paper No. 17/221, 2017.

12. Mirabile M., Sangar C., Schmerler C. Using financial instruments to mobilise private investment for development, in: *Development Co-operation Report 2014: Mobilising Resources for Sustainable Development*. OECD Publishing, 2014, Part II, Ch. 11, pp. 135–144, available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/dcr-2014-en.pdf?expires=1549823531&id=id&accname=guest&checksum=BD5B3D82DB7D2112FE57C9267488978B>.

13. Robinson A.D., Fert I., Webb D.N. Mezzanine finance: overview. Thomson Reuters, 2011, available at: <http://us.practicallaw.com/2-502-3062>.

14. Popper N. A hacking of more than \$50 million dashes hopes in the world of virtual currency. *The New York Times*, June 17, 2016, available at: <https://www.nytimes.com/2016/06/18/business/dealbook/hacker-may-have-removed-more-than-50-million-from-experimental-cybercurrency-project.html>.

*Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on April 10, 2018.*

УДК 005.336.4:339.9.012(477)

Л. І. ЦИМБАЛ,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ “Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”,
пр. Перемоги, 54/1, 03057, Київ, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Охарактеризовано сутність інтелектуального потенціалу і передумови його зростання. Визначено базові індикатори оцінки інтелектуального потенціалу України та проаналізовано їх динаміку.

Ключові слова: інтелектуальне лідерство; інтелектуальний потенціал; науково-дослідні роботи, фактори інтелектуалізації.

Бібл. 15; рис. 6; табл. 5.

UDC 005.336.4:339.9.012(477)

LIUDMYLA TSYMBAL,
Associate Professor, Cand. of Econ. Sci.,
Associate Professor of the Department of International Economics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

INTELLECTUAL POTENTIAL OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE GLOBAL ENVIRONMENT: UKRAINIAN CONTEXT

The essence of intellectual potential and preconditions of its growth are characterized. The basic indicators of estimation of Ukraine's intellectual potential are determined and their dynamics is analyzed.

Keywords: intellectual leadership; intellectual potential; R&D; factors of intellectualization.

References 15; Figures 6; Tables 5.

Розвиток глобалізаційних процесів ставить перед країнами світу нові виклики, пов'язані насамперед з поступовим переходом до економіки знань та її реалізації в умовах викликів сьогодення. З одного боку, становлення економіки знань відбувається в умовах глобалізації та лібералізації законодавств, а з іншого – цей перехід супроводжується бажанням держав посилювати контроль над стратегічно важливими галузями, до яких належить і формування інтелектуального потенціалу. Розширення можливостей використання інтелекту як основи якісного зростання економіки стає однією з ключових передумов успішності економіки та оцінки її лідерського потенціалу в цих умовах. Зміна якісної основи розвитку економіки вимагає переосмислення ролі інтелекту в процесі господарювання, що, у свою чергу, актуалізує питання інтелектуального потенціалу та ефективності його реалізації. Аналіз структури економіки України свідчить про нагальну необхідність її якісної перебудови, зважаючи на процеси глобальної інтелектуалізації виробництва.

Модернізаційні зрушення світової економіки, її переведення на інноваційний шлях розвитку та водночас надання їй більшої соціальної спрямованості повинні ста-

ти найважливішими стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку України. Успішність вирішення цих завдань безпосередньо залежить від формування інтелектуального потенціалу нової якості, що відповідає вимогам сьогодення.

Питання інтелектуального потенціалу розглядаються у багатьох наукових працях. Теоретичними основами оцінки інтелектуального потенціалу та капіталу займалися такі науковці, як Дж. Аллен, М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсон, Д. Клейн, Х. Кноблоч, О. Малишко, Х. Макдональд, Н. Маркова, М. Мелоун, Л. Прусак, П. Салліван, К. Свейбі, О. Стрижак, Т. Стюарт, А. Чухно та інші. Вивчення ролі людського потенціалу у формуванні інтелектуального ресурсу знаходимо в дослідженнях В. Антонюк, Ж. Дерій, Г. Залозної, Т. Заславської, О. Іванова, І. Каленюк, О. Кукліна, Е. Лібанової, В. Моргунова, О. Скібіцького, Ю. Хадіуліної та інших. Проблема оцінки інтелектуального потенціалу України присвячено праці О. Бутнік-Сіверського, С. Вовканича, В. Гейця, О. Грішнкової, С. Маніва та інших. Проте динамічність економічних процесів, інша парадигма функціонування світової економіки потребують постійного моніторингу зміни ключових індикаторів розвитку інтелектуального потенціалу України та її місця у глобальних процесах інтелектуалізації виробництва, що зумовлює подальше дослідження ролі науки у формуванні інтелектуального потенціалу української економіки.

Отже, **мета статті** – оцінити розвиток інтелектуального потенціалу України та визначити напрями його підвищення в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізуються проблеми розвитку та реалізації людського потенціалу, у тому числі такої його важливої частини, як інтелектуальна складова. Саме ефективна реалізація інтелектуального потенціалу виступає однією з найважливіших передумов формування успішного суспільства в рамках знанневої економіки. Знання стають новим виробничим ресурсом, що породжує інтелектуальну працю, інтелектуальну власність та інтелектуальний капітал [1, с. 21]. Це, у свою чергу, породжує нові вимоги до рівня освіти та науки: можливість навчання протягом усього життя, здатність до критичного мислення, перехід від засвоєння знань до оволодіння технологіями навчання, орієнтованими на середньо- та довгострокову перспективу, активні наукові та науково-дослідні роботи, постійне впровадження інновацій. При цьому якщо ще 5–7 років тому такі вимоги поставали перед топ-менеджментом та середньою ланкою управління, то на сучасному етапі вони є актуальними для всіх груп працівників.

Подальша інтелектуалізація в умовах становлення економіки знань не викликає сумнівів, адже “світовий досвід показує, що в економіці, яка найбільше спирається на ідеї, та в меншому – на фізичний капітал, різко зростає вірогідність реалізації успішних проривів” [2, с. 16–17]. Відповідно до цього формується нова теорія, що ґрунтується на “вартості, створеної знаннями” (knowledge-value), яка базується на працях Т. Сакаїя. З його точки зору, “ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створені знаннями” [3, с. 337]. Таким чином, основою і фактором соціального та економічного розвитку стають формування та реалізація інтелектуального потенціалу.

Під поняттям “інтелектуалізація економіки” розуміється сучасний етап розвитку світової економіки, що характеризується підвищенням ролі знань та освіти як факторів, які його забезпечують [4]. На рівні продуктивних сил інтелектуалізація глобальної економічної системи проявляється превалюванням у забезпеченні зростання продуктивності праці інтелектуальних чинників; зростанням їх ролі у процесі техніко-економічного поєднання особистісних і речових факторів

виробництва, а також у взаємодії людини з природою; підвищенням рівня інтелектуалізації людини як працівника [5, с. 106].

Загальноприйнятого визначення інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу на даний момент не сформульовано. Інтелектуальний потенціал у різних наукових джерелах визначається як: інформація, втілена в матеріальному носії (С. Манів [6]); сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів (В. Прошак [7]); спроможність до інтелектуальної діяльності (О. Бутнік-Сіверський [8], С. Вовканич [9], В. Орищенко [10]); складова гуманітарного потенціалу, яка включає систему освіти, комп'ютеризацію, систему зв'язку, бібліотеки, систему науки, об'єкти інтелектуальної власності (Є. Марчук [11]). При цьому досить часто в науковій літературі однозначного розуміння різниці між інтелектуальним потенціалом та інтелектуальним капіталом немає, і в окремих працях ці терміни використовуються як синоніми. Проте, на нашу думку, під інтелектуальним потенціалом слід розуміти всю сукупність знань, умінь та інформації, що можуть бути використані у процесі діяльності, а під інтелектуальним капіталом – усі ті ресурси, що задіяні при створенні доданої вартості.

У науковій літературі існують два ключових підходи до трактування дефініції “інтелектуальний потенціал”. З одного боку, інтелектуальний потенціал розглядається як частина потенціалу людського, а з іншого – навпаки, людський потенціал вивчається як частина інтелектуального. Зважаючи на те, що під інтелектуальним потенціалом розуміється вся сукупність знань, умінь і навичок, що може бути використано у процесі економічної діяльності, з нашої точки зору, інтелектуальний потенціал усе ж розуміється як частина людського. У свою чергу, в наукових працях зустрічаємо такі складові інтелектуального потенціалу: людський, структурний та споживчий [12], або розглядається сукупність інтелектуального, інформаційного та людського капіталів [13]. Проте такий поелементний склад більше застосовується на мікрорівні – для оцінки інтелектуального потенціалу підприємства.

У межах економіки країни, на нашу думку, інтелектуальний потенціал доцільніше визначати як сукупність інтелектуального потенціалу людини (найчастіше в науковій літературі зазначається як “людський потенціал”) та уречевлених результатів інтелектуальної діяльності (патенти, ліцензії, ноу-хау, технології тощо) (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальне уявлення щодо місця інтелектуального потенціалу

Розроблено автором.

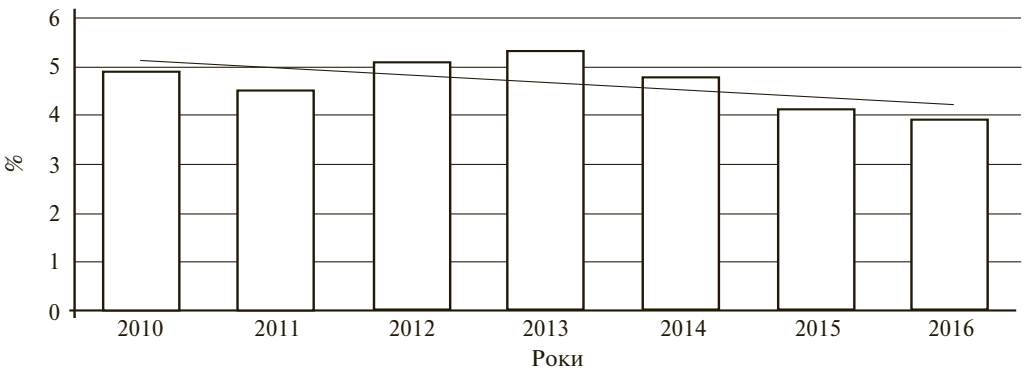
Формування інтелектуального потенціалу країни оцінюється найчастіше через його функціональні складові, проте, з точки зору економіки країни, на нашу думку, доцільно розглядати через вертикальну структуру його накопичення та формування: освіту, науку, результати наукових досліджень. Звісно, основою оцінки інтелектуального потенціалу є демографічні показники, проте саме інтелектуальний потенціал (як сукупність знань) формується в системі освіти та науки. Категорія освітнього потенціалу та його структури є достатньо визначеною та обґрунтованою у працях І. Каленюк [14].

Найбільш інтенсивно інтелектуальний потенціал країни формується в рамках його наукової складової. На цьому етапі можна визначити два основних елементи – ресурси та результати. Результати інтелектуальної діяльності (як частина інтелектуального потенціалу) є досить специфічним елементом, оскільки вони можуть бути одночасно як результатом, так і ресурсом для подальшого наукового пошуку чи розробок. Виходячи з аналізу підходів до розуміння інтелектуального потенціалу та його ролі в економічній діяльності, в межах національної економіки у процесі перетворення потенціалу на капітал важливим є розуміння його основних ланок. У цілому джерелом формування інтелектуального потенціалу стають освіта і наука.

Освіта виступає класичною передумовою формування інтелектуального потенціалу, продуктивною силою розвитку суспільства. Освіта в Україні перебуває на достатньо високому рівні, чим підтверджується її значний потенціал. Наприклад, згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), Україна займає 34-те місце серед 140 країн за субіндексом “вища освіта” *. Водночас наука стає необхідною передумовою перетворення потенціалу на капітал. Це пов’язано з тим, що саме на даному етапі інтелектуальний капітал набуває матеріального змісту (патенти, ноу-хау, ліцензії, статті, результати досліджень тощо).

Аналізуючи потенціал України, варто зазначити, що перехід від національної економіки до економіки знань насамперед проявляється через основні макроекономічні показники – розмір і структуру ВВП. Зростання ВВП, його структура і модифікація в постіндустріальному суспільстві зміщуються в бік інтелектуально-містких галузей. Якісна структура ВВП проявляється і через рівень доданої вартості. Саме використання інтелектуального потенціалу може забезпечити Україні поштовх для розвитку та зміни структури ВВП.

Частка інтелектуально-містких галузей у структурі ВВП України є не надто високою. Зокрема, питома вага освіти у структурі ВВП становить не більш як 5% і взагалі в Україні має низхідну тенденцію (рис. 2).

Рис. 2. Частка освіти у структурі ВВП України

Розроблено автором за: ВВП України / Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

При цьому найбільшу частину ВВП України у 2016 р. було сформовано за рахунок оптової та роздрібною торгівлі (13,92%), переробної промисловості (12,02%), а також сільського, лісового і рибного господарств (11,63%) **. Така структура

* Ukraine / WEF, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015–2016/economies/#economy=UKR>.

** Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ВВП говорить про низький рівень готовності країни до переходу до економіки вищого рівня, адже лідируючі сфери діяльності в Україні мають низький рівень доданої вартості. Більше того, означений період характеризується поступовим зменшенням частки освіти у структурі ВВП тільки за 5 років майже на 20%.

Проте накопичені в Україні значні інтелектуальні ресурси не отримують достатньої капіталізації. Це підтверджується нашою досить низькою позицією за показником технологічної готовності – лише 86-те місце серед 140 країн, за дослідженнями ВЕФ *. В Україні інтелектуальний капітал не є основним джерелом прибутку і, за оцінками науковців, має показник, нижчий від середньосвітового значення. Так, за розрахунками О. Грішної та А. Козловського, в Україні інтелектуальний капітал характеризується вдвічі нижчими показниками порівняно з країнами-лідерами (зокрема, з Фінляндією) [15]. Такі показники є результатом відсутності наукової та інноваційної сфер серед пріоритетів розвитку держави, що є неприпустимим в умовах переходу до економіки знань.

Інтелектуальний потенціал України формується під впливом багатьох чинників, у тому числі масштабів і певної структури підготовки фахівців з вищою освітою та наукових кадрів. Найбільший вплив на стан технологічної готовності мають рівень, структура та якість підготовки наукових кадрів. До індикаторів також можна віднести: мережу та структуру організацій, рівень і структуру фінансування, чисельність і структуру підготовки наукових кадрів, чисельність дослідників та їх частку в структурі ринку праці. В Україні досить розгалужена мережа організацій, які здійснюють наукові дослідження, проте майже 50% з них функціонують у державному секторі (табл. 1).

Таблиця 1

**Організації, які здійснюють наукові дослідження і розробки (ДіР)
за секторами діяльності ***

Сектори	Роки		
	2010	2015	2016
Усього.....	1303	978	972
Державний.....	514	433	453
Підприємницький.....	610	394	366
Вищої освіти.....	178	151	153
Приватний неприбутковий.....	1	—	—

* Складено автором за: Наука, технології та інновації. – 2017 / Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.

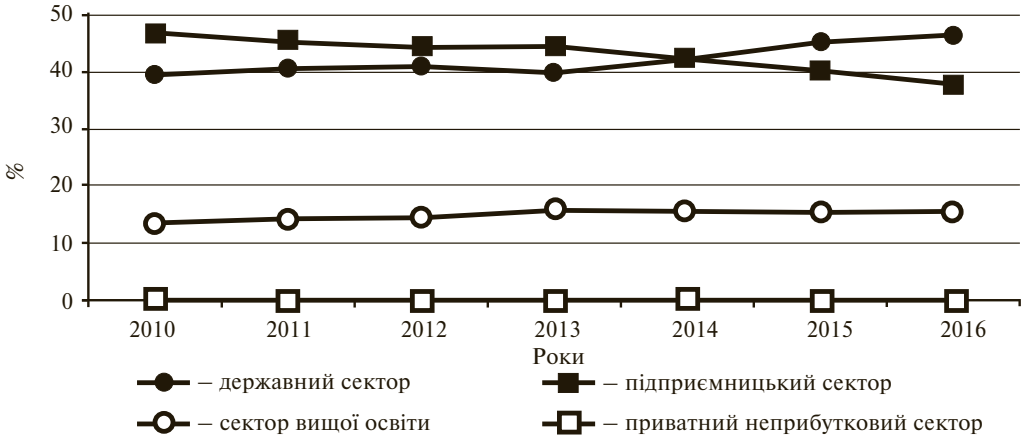
За даними Державної служби статистики України, приватний неприбутковий сектор не представлено в Україні жодною науковою установою чи організацією, яка б здійснювала наукові дослідження та розробки. Сектор вищої освіти займає всього 15% ринку, взагалі протягом останніх років кількість наукових установ йшла на спад. Так, у 2010–2016 рр. їх загальна кількість зменшилася більш як на 25%, з них майже 75% – це установи підприємницького сектору. Скорочення наукових установ у підприємницькому секторі становить більш як 40%, що є негативною тенденцією (рис. 3).

Дані структурні зміни не можна назвати позитивними тенденціями, оскільки участь бізнесу в наукових розробках має бути активнішою, вона полегшує і пришвидшує реалізацію інноваційних розробок. Такі обставини, як недостатнє матеріально-технічне забезпечення, низький рівень оновлення обладнання лабораторій, відсутність комплексної системи впровадження розробок тощо, потребують збільшення обсягів фінансування науки. Хоча в цілому рівень витрат на виконан-

* Ukraine / WEF, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR>.

ня наукових досліджень та розробок зростає, і приріст з 2010 р. становить більш як 40%, проте частка цих витрат є надзвичайно низькою. Так, у 2016 р. на наукові розробки було виділено 11530,7 млн. грн., що дорівнювало лише 0,48% ВВП, з них за рахунок державного бюджету – 0,16% *. Показник фінансування витрат на наукові дослідження – менш як 0,5% ВВП узагалі не є характерним для розвинутих країн. Середній показник по країнах ЄС становить 2,03% (табл. 2).

Рис. 3. Динаміка розподілу організацій, що здійснювали наукові ДіР за секторами діяльності

Розроблено автором за: Наука, технології та інновації. – 2017 / Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.

Групування країн за рівнем витрат на ДіР у 2016 р. *

Таблиця 2

(% ВВП)

Понад 3	2–2,99	1–1,99	0,5–0,99	Не більше 0,49
Швеція, Австрія, Японія, Південна Корея	Німеччина, Данія, Фінляндія, Бельгія, Ісландія, Норвегія, Нідерланди, Словенія, ЕС-27, США, Китай	Велика Британія, Чехія, Італія, Естонія, Португалія, Люксембург, Угорщина, Іспанія, Ірландія, Росія	Греція, Польща, Хорватія, Словаччина, Болгарія, Литва, Мальта, Кіпр, Сербія, Туреччина	Румунія, Латвія, Україна, Грузія

* Складено автором за: Science, Technology and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/data/main-tables>; Наукова та інноваційна діяльність України. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 134 с.; Research and development expenditure (% of GDP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?end=2015&locations=GE-UA&start=1996&view=chart>.

Менш як 1% ВВП на науково-дослідні роботи витрачають Сербія, Кенія, Іран, Марокко, Аргентина, Мексика, Єгипет, Чилі, Пакистан, Нігерія, Таїланд, Колумбія, Індонезія та Саудівська Аравія **. Як бачимо, переважна більшість розвинутих країн направляє на фінансування ДіР більш як 2% ВВП, а окремі з них – понад 4% (наприклад, Південна Корея). Усі країни, які перебувають у групах з рівнем фінансування, більшим за 2%, займають топ-позиції в переліку найбільш інноваційних економік світу.

* Наукова та інноваційна діяльність України. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 134 с.

** International comparisons of gross domestic expenditures on R&D and R&D share of gross domestic product, by region/country/economy: 2013 or most recent year. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb201611/#/report>.

В Україні, зважаючи на незначне фінансування ДіР, важливим аспектом є його покомпонентний розподіл, адже структура фінансування ДіР є не досить розгалуженою (рис. 4).

Рис. 4. Витрати на ДіР залежно від джерела фінансування у 2013 р.

Розроблено автором за: Science, Technology and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/data/database>.

Як бачимо, підприємницький сектор має значну частку у фінансуванні ДіР, яка становить майже 30%. Основне фінансування науково-дослідних робіт припадає на державний сектор, що, з одного боку, свідчить про істотну участь держави, а з іншого – про недостатню присутність розгалуженої мережі інвесторів у цьому секторі економіки. До сильних сторін української економіки можна віднести і значну частку залучених із-за кордону коштів, що може, з одного боку, свідчити про привабливість української науки для іноземних інвесторів, а з іншого – нести певні загрози для економіки в цілому. Динаміка фінансування ДіР свідчить про поступове зростання надходження фінансових ресурсів, проте дуже повільними темпами (табл. 3).

Таблиця 3

Джерела фінансування внутрішніх витрат на ДіР у 2010–2016 рр. *

(тис. грн.)

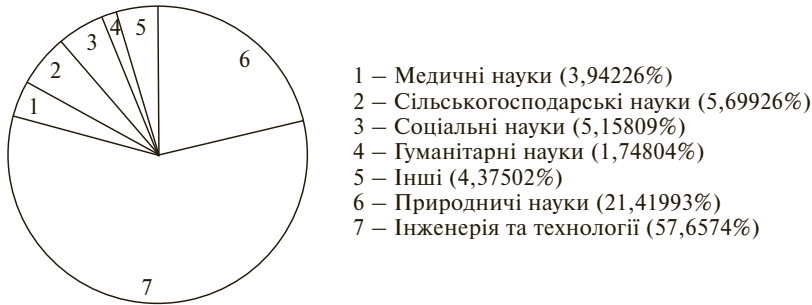
Джерела фінансування	Роки		
	2010	2015	2016
Усього.....	8107057,4	11001889,5	11530697,5
Кошти бюджету.....	3647370,1	3992167,8	3910777,9
з них державного бюджету.....	3603254,2	3915356,4	3700856,5
Власні кошти.....	795642,7	2783319,2	1146032,5
Кошти організацій державного сектору.....	264879,5	281614,4	361549,5
Кошти організацій підприємницького сектору.....	1237675,6	1713368,4	3369509,9
Кошти організацій сектору вищої освіти....	4755,2	3702,8	7374,7
Кошти приватних некомерційних організацій.....	9729,4	141,7	2797,4
Кошти іноземних джерел.....	2092306,8	2077566,1	2550345,8
Кошти інших джерел.....	54698,1	150008,9	182309,8

* Складено автором за: Наукова та інноваційна діяльність України. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 134 с.

У 2016 р. 33,9% від загального обсягу витрат становили кошти бюджету: близько 1,4% – кошти вітчизняних замовників, 22,1% – кошти іноземних джерел і решта – власні кошти. Приріст за джерелами фінансування є дуже неоднорідним. Так, частка витрат приватних некомерційних організацій за даний період скоротилася на 71%. Найбільший приріст коштів спостерігався в організаціях підприємницького сектору і дорівнював більш як 170%, на другому місці – сектор вищої освіти (55,08%). Най-

менший приріст фінансування спостерігався з державного бюджету – лише 2,7%. Окремі тенденції свідчать про існуючі можливості для розвитку української науки, зокрема, збільшення фінансування за рахунок коштів підприємницького сектору, що, зважаючи на загальне скорочення наукових установ підприємницького сектору, демонструє ще більше зростання витрат у перерахунку на кількість установ.

Недостатність фінансування певною мірою компенсується концентрацією коштів у високотехнологічних напрямках діяльності. Так, важливим для визначення технологічної готовності країни, її здатності конкурувати в постіндустріальній економіці є розподіл фінансових ресурсів залежно від сфери досліджень (рис. 5).

Рис. 5. Витрати на ДіР за сферами діяльності у 2013 р.

Розроблено автором за: Science, Technology and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uis.unesco.org/en/country/ua?theme=science-technology-and-innovation>.

В Україні цей показник є неоднозначним, зокрема, майже 60% витрачається на інженерні науки та технології, що свідчить про можливості збільшення технологічного потенціалу, адже розвиток інженерії та технологій на етапі IV промислової революції є необхідною передумовою для економічного зростання. Але тільки один розмір фінансування не визначає можливості сектору. Так, дослідження в секторі інженерії та технологій потребують істотного фінансування, зважаючи на необхідність обладнання, лабораторій тощо. Подальшого вивчення вимагає питання оцінки ефективності таких витрат і їх матеріальне втілення у структурі уречевлених результатів наукової діяльності.

Потенціал економіки до інноваційного зростання підтверджується також і підготовкою наукових кадрів, яка здійснюється переважно у формі навчання в аспірантурі та докторантурі. За даними Державної служби статистики України, 71% аспірантів та 87% докторантів навчаються за рахунок державного бюджету, а питома вага захищених праць становить лише 26% для кандидатських дисертацій і 28% – для докторських (табл. 4).

Таблиця 4

Показники діяльності з підготовки наукових кадрів в Україні *

Показники	Аспірантура			Докторантура		
	р о к и					
	2010	2015	2016	2010	2015	2016
Кількість закладів, що мають відповідну програму підготовки.....	530	490	481	263	283	282
Чисельність здобувачів на кінець року (осіб)...	34653	28487	25963	1561	1821	1792
Прийнято на програму за рік (осіб).....	10626	9813	6609	603	650	584
Випущено з програми за рік (осіб).....	8290	7493	6703	459	563	551
у тому числі із захистом дисертації.....	1954	1958	1708	132	169	153

* Складено автором за: Наукова та інноваційна діяльність України. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 134 с.

Можна сказати, що в Україні відбувається поступове зменшення кількості здобувачів наукового ступеня: чисельність аспірантів скоротилася на 25%, докторантів – лише на 3%, проте кількість захищених дисертацій у цілому зросла. Такі показники підтверджують здатність України перейти до економіки знань.

Значення мають не тільки чисельність наукових працівників, але й напрями їх підготовки. Потенціал для активного переходу України до економіки знань – істотний, що може бути підтверджено належністю нашої держави до країн з високим рівнем Індексу людського розвитку. Незважаючи на загальне зниження за цим індексом, у нас спостерігається приріст окремих показників, зокрема таких, як освіта. Готовність економіки можна визначати і через підготовку фахівців з фізики, математики, хімії, біології, фармацевтики, медицини тощо. У нашій країні підготовка спеціалістів за названими напрямками становить майже 35% від загальної чисельності здобувачів наукового ступеня; при цьому аспірантів – близько 36%, а здобувачів ступеня доктора наук – 34%*.

Незважаючи на значну кількість здобувачів наукового ступеня, в Україні частка виконавців науково-дослідних робіт у загальній чисельності зайнятого населення становить усього 0,6%, що майже в п'ять разів менше, ніж в Ісландії чи Данії. Середній показник науково-технічного персоналу та дослідників по ЄС дорівнює 1,84%, лише в Румунії він менший, ніж в Україні**. За чисельністю дослідників та науково-дослідного персоналу в цілому, безумовно, лідирують розвинуті країни (табл. 5).

Таблиця 5

Топ-20 країн за чисельністю працівників, задіяних у виконанні ДіР*

(на 1 млн. населення)

Країни	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ЄС.....	3221,998376	3239,656067	3343,722794	3435,751432	3487,277883	3485,361939
Члени ОЕСР.	3349,363508	3425,547871	3481,681107	3520,226432	3960,953926	–
Країни з високим рівнем доходу.....	3846,15572	3921,401639	3985,17227	4043,933253	4143,52303	–
Данія.....	6743,89777	7025,99462	7155,95436	7088,55317	7333,05129	7483,57626
Швеція.....	5255,85579	5146,9233	5163,74727	6670,02831	6868,11332	7021,88452
Фінляндія.....	7717,4749	7413,63475	7460,10245	7187,92619	6985,94438	6816,7699
Норвегія.....	5407,81898	5496,22574	5547,82064	5569,44595	5679,32603	5915,60069
Ісландія.....	–	7034,54506	–	5679,51886	–	5902,52713
Японія.....	5152,63132	5160,2046	5083,74949	5201,31659	5386,15362	5230,72444
Люксембург..	5144,98247	5444,29508	4338,9129	4594,52912	4723,54929	5058,27794
Австрія.....	4359,02777	4405,9524	4695,26438	4763,25922	4883,85702	4955,03234
Бельгія.....	3735,82335	3878,70007	4115,45454	4156,24432	4175,88236	4875,33622
Ірландія.....	3070,16993	3281,74051	3481,89409	3605,94126	4433,47014	4575,19636
Нідерланди..	3228,97939	3674,97708	4372,42304	4561,23136	4519,15376	4548,1363
Велика Британія.....	4091,17544	3979,3842	4029,27837	4185,68935	4299,36273	4470,78388
Німеччина....	4077,76719	4211,25463	4379,07515	4399,67239	4363,7795	4431,08151
США.....	3868,56644	4011,32862	4015,88708	4117,67409	4231,98928	–
Франція.....	3867,99292	3939,51136	4073,40585	4169,84829	4168,78202	–

* Наукова та інноваційна діяльність України. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 134 с.

** Science, Technology and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/science-technology-innovation/data/database>.

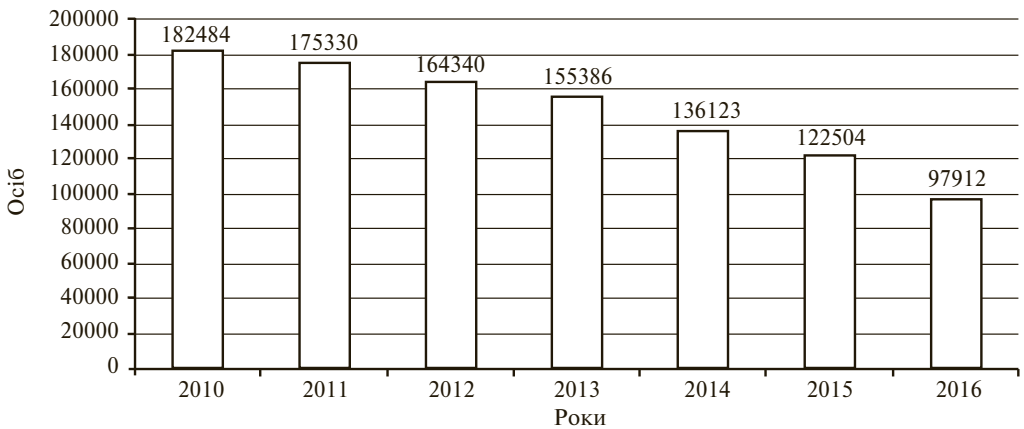
Закінчення таблиці 5

Португалія...	3922,91341	4172,40077	4041,66765	3615,14624	3667,96452	3824,19395
Словенія.....	3753,02074	4261,24429	4306,59839	4216,8345	4149,91181	3820,99185
Греція.....	–	2212,33265	2232,28916	2643,85404	2715,90725	3201,2703
Естонія.....	3060,60631	3396,66342	3460,62053	3338,5099	3284,44776	3189,1924
РФ.....	3087,99155	3125,30122	3093,56286	3073,0918	3101,62973	3131,11425
Україна.....	1332,19791	1261,86049	1234,66158	1165,1822	1026,40749	1005,99722

* Складено авторами за: World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#>.

Лідерами за чисельністю наукового та науково-дослідницького персоналу є країни з високим рівнем розвитку, і середнім показником для таких країн становить близько 4 тис. осіб на 1 млн. населення. Для України ці дані як мінімум у 4 рази нижчі, що свідчить про невисоку ефективність підготовки наукових кадрів (що підтверджується ще й низьким рівнем захищених дисертацій).

Країни-лідери мають значну частку науково-технічного персоналу в загальній чисельності робочої сили. Україна ж з показником 0,6% належить до аутсайдерів. Такі цифри в умовах переходу до економіки знань є неприпустимими. Більше того, з 2010 р. кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, постійно скорочується (рис. 6).

Рис. 6. Чисельність працівників, задіяних у виконанні ДіР по Україні у 2010–2016 рр.

Побудовано автором за: Наукова та інноваційна діяльність України. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 134 с.

За цей період чисельність працівників, зайнятих науково-дослідними роботами, скоротилася більш як на 46%, що в умовах ІV промислової революції, тобто формування економіки знань, є неприйнятним. У цілому така ситуація свідчить про негативні тенденції та зниження інтелектуального потенціалу України.

У результаті аналізу можна виокремити основні негативні тенденції. По-перше, низький рівень залучення освіти та високотехнологічних секторів економіки у формування ВВП – це негативний факт, який говорить про відносно невисокий рівень готовності вітчизняної економіки до вбудовування в економіку знань. По-друге, недостатність інтелектуалізації економіки підтверджується зміною структури організацій, що займаються науковими дослідженнями та їх фінансуванням. По-третє, рівень фінансування науково-дослідних робіт є низьким, спостерігається переважна роль держави в цих процесах з одночасним зменшенням участі підприємницького сектору. Разом з тим відзначається істотне відставання

України від розвинутих країн за чисельністю дослідників, і більше того – їх поступове подальше скорочення. Водночас в Україні фінансування ДіР зосереджено переважно на інженерних спеціальностях і технологіях, що може свідчити про можливість технологічного розвитку, за умови високого рівня ефективності цих витрат, і потребує подальшого вивчення. Проте аналіз показників демонструє їх поступове погіршення, основними причинами якого є відсутність цілісної стратегії розвитку інтелектуального потенціалу і, що важливіше, перетворення його на капітал. Така стратегія повинна мати чітко визначені цілі та критерії оцінки їх досягнення. У цьому аспекті потребує вивчення досвід Китаю, зокрема, стратегія середньострокового розвитку з чіткими цілями в галузі науки (наприклад, до 2020 р. увійти до топ-5 за рівнем цитування публікацій, підвищити сукупні витрати на ДіР до 2,5% ВВП, довести внесок науки і технологій до не менш як 60% ВВП). Аналіз реалізації цієї стратегії підтверджує її ефективність: так, за п'ятирічний період Китай значно піднявся за рівнем інновацій (зокрема, за субіндексом патентів і технологій).

Усі перелічені проблеми потребують нагального вирішення для збільшення можливостей реалізації інтелектуального потенціалу України. По-перше, необхідно розробити систему заходів для розширення джерел фінансування науково-дослідних робіт і активізувати участь підприємницького сектору в цих процесах. Для стимулювання інноваційної та наукової активності підприємств необхідно мати виважену державну політику. Зокрема, для збільшення присутності підприємницького сектору в фінансуванні ДіР можна запропонувати зменшити ставку оподаткування продукції (чи прибутку), отриманої в результаті такої діяльності. Залучення коштів до сектору ДіР та підвищення його ефективності можливі також за рахунок створення бізнес-хабів або спеціальних зон із специфічними системами оподаткування для інноваційно активних підприємств у сфері ДіР, зважаючи на позитивний досвід реалізації таких інструментів у США та Ізраїлі. Це, у свою чергу, може сприяти зростанню чисельності дослідників та їх залученню до різних секторів економіки. Також потребує перегляду і стан розвитку інженерних спеціальностей, адже відносно високий рівень фінансування ще не свідчить про високу ефективність упровадження наукових розробок у даній сфері. Проте поодинокі заходи, спрямовані на поліпшення кожного окремо взятого показника, як і декларативні програми із загальними цілями, не приведуть до комплексного результату та нарощування інтелектуального потенціалу, тому необхідно вдосконалювати державну програму.

Висновки

Для забезпечення розвитку інтелектуального потенціалу України потрібно напрацьовувати нові механізми державно-приватного партнерства, співфінансування, регулювання трансферу технологій тощо. Зважаючи на проаналізовані дані, ключовими питаннями для розширення інтелектуального потенціалу є створення ефективної системи фінансування, активізація залучення бізнесу в науковий сектор, сприяння зростанню на ринку підприємницького сектору, збільшення рівня фінансування ДіР, підвищення результативності підготовки наукових кадрів, їх якісний і кількісний розподіл і, як результат, зростання чисельності науково-технічного персоналу і дослідників. Звісно, зазначені питання не є всеосяжними для характеристики інтелектуального потенціалу України, а стосуються лише його наукової складової. Детального вивчення потребують система освіти, питання реалізації наукових розробок та їх упровадження в господарську діяльність.

Список використаної літератури

1. Чухно А. Нова економічна політика // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 15–22.
2. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16–27.
3. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или история будущего // Новая индустриальная волна на Западе : антология ; [под ред. В.Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – 468 с.
4. Іщук С.О. Інтелектуалізація як світова тенденція економічного розвитку // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2 (11). – С. 91–95.
5. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Колот А.М. та інші. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір : моногр. ; [за ред. Д.Г. Лук'яненка та А.М. Поручника]. – К. : КНЕУ, 2008. – 420 с.
6. Манів С.З. Інтелектуальний потенціал: його суть та складові // Економіка та держава. – 2009. – № 6. – С. 51–55.
7. Прошак В. Концепція інтелектуального капіталу у сучасній економічній теорії // Вісник Львівського ун-ту. – Серія економічна. – 2003. – Вип. 32. – С. 59–68.
8. Бутнік-Сіверський О.Б. Евристика в інтелектуальній економіці, або формування системи інноваційного підприємства // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 8. – С. 29–34.
9. Вовканич С.Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея. – Львів : Вид-во ЛБА, 2001. – 540 с.
10. Орищенко В.Г. Шляхи формування інтелектуального потенціалу нації в системі національної освіти / Національна еліта та інтелектуальний потенціал України : матер. міжнар. наук. конф. – Львів : ІРД НАНУ, 1996. – 18–19 квітня. – С. 33.
11. Марчук Є. Стратегічна орієнтація суспільства – рух на випередження // Стратегічна панорама. – 1999. – № 4. – С. 13–17.
12. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48–55.
13. Михайлова О.Г. Теоретичні аспекти формування та оцінки інтелектуального потенціалу підприємства // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/173/164>.
14. Каленюк І. Освіта в ринковому середовищі та неекономічні цінності // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 67–73.
15. Грیشова О., Козловський А. Інтелектуальний капітал України: інтегральна оцінка і порівняльний аналіз // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 3–9.

References

1. Chukhno A. *Nova ekonomichna polityka* [The new economic policy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2005, No. 7, pp. 15–22 [in Ukrainian].
2. Butnik-Sivers'kyi O.B. *Intelektual'nyi kapital: teoretychnyi aspekt* [Intellectual capital: the theoretical aspect]. *Intelektual'nyi kapital – Intellectual capital*, 2002, No. 1, pp. 16–27 [in Ukrainian].
3. Sakaiya T. *Stoimost', Sozdavaemaya Znaniyami, ili Istoriya Budushchego, v: Novaya Industrial'naya Volna na Zapade* [Value Created by Knowledge, or the History of the Future, in: New Industrial Wave in the West]. V. L. Inozemtsev (Ed.). Moscow, Academia, 1999 [in Russian].

4. Ishchuk S.O. *Intelektualizatsiya yak svitova tendentsiya ekonomichnoho rozvytku* [Intellectualization as a global trend of economic development]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsional'nogo banku Ukrainy – The Banking University Bulletin*, 2011, Iss. 2 (11), pp. 91–95 [in Ukrainian].

5. Luk'yanenko D.G., Poruchnyk A.M., Kolot A.M. et al. *Global'na Ekonomika XXI Stolittya: Lyuds'kyi Vymir* [The Global Economy of the XXI Century: Human Dimension]. D.G. Luk'yanenko, A.M. Poruchnyk (Eds.). Kyiv, KNEU, 2008 [in Ukrainian].

6. Maniv S.Z. *Intelektual'nyi potentsial: ioho sut' ta skladovi* [Intellectual potential: its essence and components]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 2009, No. 6, pp. 51–55 [in Ukrainian].

7. Proshak V. *Kontseptsiya intelektual'nogo kapitalu u suchasni ekonomichnii teorii* [The concept of intellectual capital in modern economic theory]. *Visnyk Lvivs'koho un-tu. Seriya ekonomichna – Visnyk of the Lviv University. Ser.: Economics*, Iss. 32, pp. 59–68 [in Ukrainian].

8. Butnik-Sivers'kyi O.B. *Evrystyka v intelektual'nii ekonomitsi, abo formuvannya systemy innovatsiinoho pidpryemstva* [Heuristics in the intellectual economy or formation of a system of innovation enterprise]. *Intelektual'na vlasnist' – Intellectual property*, 2005, No. 8, pp. 29–34 [in Ukrainian].

9. Vovkanich S.I. *Dukhovno-Intelektual'nyi Potentsial Ukrainy ta ii Natsional'na Ideya* [Spiritual and Intellectual Potential of Ukraine and its National Idea]. Lviv, PH LBA, 2001 [in Ukrainian].

10. Oryshchenko V.G. *Shlyakhy formuvannya intelektual'nogo potentsialu natsii v systemi natsional'noi osvity* [Ways of forming the intellectual potential of the nation in the system of national education]. Proceedings from: *Natsional'na elita ta intelektual'nyi potentsial Ukrainy. Mizhnar. nauk. konf. Lviv, 1996 r., 18–19 kvitnya* [National elite and intellectual potential of Ukraine. International scientific conference. Lviv, April 18–19, 1996]. Lviv, IRR NASU, 1996, P. 33 [in Ukrainian].

11. Marchuk E. *Stratehichna orientatsiya suspil'stva – rukh na vyperedzhennya* [The strategic orientation of society is an outpaced motion]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 1999, No. 4, pp. 13–17 [in Ukrainian].

12. Chukhno A. *Intelektual'nyi kapital: sutnist', formy i zakonornosti rozvytku* [Intellectual capital: the essence of the form and regularities of its development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2002, No. 11, pp. 48–55 [in Ukrainian].

13. Mykhailova O.G. *Teoretychni aspekty formuvannya ta otsinky intelektual'nogo potentsialu pidpryemstva* [Theoretical aspects of formation and assessment of the intellectual potential of an enterprise]. *Problemy pidvyshchennya efektyvnosti infrastruktury – Problems of Improving the Efficiency of Infrastructure*, 2010, No. 27, available at: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/173/164> [in Ukrainian].

14. Kalenyuk I. *Osvita v rynkovomu seredovyshchi ta neekonomichni tsinnosti* [Education in the market environment and noneconomic values]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2003, No. 7, pp. 67–73 [in Ukrainian].

15. Grishnova O., Kozlovs'kyi A. *Intelektual'nyi kapital Ukrainy: integral'na otsinka i porivnyal'nyi analiz* [Intellectual capital of Ukraine: integrated assessment and comparative analysis]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, 2014, No. 1, pp. 3–9 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on February 27, 2018.

УДК 336:1

В. Л. П Л Е С К А Ч,
*професор, доктор економічних наук, кандидат технічних наук,
завкафедрою прикладних інформаційних систем
факультету інформаційних технологій
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
вул. Богдана Гаврилишина, 24, 04116, Київ, Україна,*
Н. О. П Р О К О П Е Н К О,
*аспірант відділу економіко-математичного моделювання
та інформаційно-аналітичного забезпечення
фінансово-економічних досліджень
ДННУ "Академія фінансового управління",
бул. Дружби народів, 38, 01014, Київ, Україна*

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕРЕДНЬОСТРОКОВОГО БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Висвітлено наявну систему інституційно-організаційного забезпечення бюджетного планування в Україні. Показано, що ця система потребує змін. Визначено етапи середньострокового бюджетного планування (макроекономічне прогнозування та планування; бюджетне прогнозування та планування; реалізація середньострокових бюджетів; контроль за дотриманням середньострокових бюджетних індикаторів), а також його основні функції, відповідні документи і виконавців.

Ключові слова: бюджетне планування; бюджетний процес; інституційно-організаційна структура; європейський семестр.

Бібл. 6; рис. 3; табл. 2.

UDC 336:1

VALENTYNA PLESKACH,
*Professor, Doctor of Econ. Sci., Cand. of Techn. Sci.,
Head of the Department of Applied Information Systems
of the Faculty of Information Technology Taras Shevchenko National University of Kyiv,
24, Bohdana Hawrylyshyna St., Kyiv, 04116, Ukraine,*
NADIIA PROKOPENKO,
*Postgraduate Student of the Department of Economics
and Mathematical Modelling and Information-Analytical Support
of the SESI "Academy of Financial Management",
38, Druzhby Narodiv Blvd., Kyiv, 01014, Ukraine*

INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL PROVISION OF MEDIUM-TERM BUDGET PLANNING IN UKRAINE

The existing system of institutional and organizational provision of budget planning in Ukraine is high-lighted. It is shown that this system needs to be changed. The stages of medium-term budget planning (macroeconomic forecasting and planning; budget forecasting and planning;

© Плескач Валентина Леонідівна (Pleskach Valentyna), 2019; e-mail: v_pleskach@ukr.net;

© Прокопенко Надія Олександрівна (Prokopenko Nadiia), 2019; e-mail: nadjezhda@ukr.net.

implementation of medium-term budgets; control over observance of medium-term budgetary indicators) are determined, as well as its main functions, relevant documents and performers.

Keywords: budget planning; budget process; institutional and organizational structure; European semester.

References 6; Figures 3; Tables 2.

Інституційно-організаційне забезпечення бюджетного планування має важливе значення для успішної реалізації бюджетного процесу, оскільки інституційне закріплення функцій визначає сферу відповідальності. У разі порушення строків, методів, порядку, встановлених законодавством, деталізована інституційна прив'язка забезпечує відповідальність, а отже, і якісне вирішення проблем бюджетного планування. Удосконалення стратегічного державного планування та впровадження середньострокового бюджетного планування є складовою Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду України до 2020 року. Крім того, поглиблення європейської інтеграції України вимагає зміцнення фіскальної дисципліни, ключовим інструментом якої є середньострокове бюджетне планування (medium-term budgetary framework). Тому законодавче, методологічне та інституційно-організаційне забезпечення процесу запровадження та дієвості середньострокового бюджетного планування є важливим і необхідним для економіки України.

Вивченню інституційної складової бюджетного планування присвячено дослідження видатних українських учених. Зокрема, І. Чугунов [1; 2] уперше визначив поняття “інституційна архітектоніка бюджетної політики”, яке, на його думку, складається із системи правил, норм, законів, органів законодавчої та виконавчої влади, установ; їх оптимального поєднання та співвідношень, завдяки яким формують і реалізують стратегічні й тактичні цілі, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування системи бюджетного регулювання та соціально-економічного розвитку країни. І. Чугунов застосовує принципи архітектоніки як науки для аналізу не тільки бюджетної політики, але й бюджетної системи. Інституційна архітектоніка бюджетної системи визначається вченим як оптимальні бюджетні співвідношення питомої ваги дохідної та видаткової частин бюджету, дефіциту бюджету, обсягу державного боргу у ВВП. Дослідник пов'язує вдосконалення інституційної архітектоніки з бюджетним регулюванням економічного розвитку країни, застосовуючи поняття “адаптивна інституційна архітектоніка бюджетної системи”, яке, на його погляд, базоване на системі бюджетного регулювання та враховує оптимальні співвідношення між її елементами та циклічність соціально-економічного розвитку.

Наукові методи архітектоніки дуже важливі для здійснення повного, цілісного та системного дослідження бюджетного процесу та бюджетної системи у напрямі запровадження стратегічного та, зокрема, середньострокового бюджетного планування. Л. Лисяк [3] розглянула актуальність застосування методології інституціоналізму для наукового обґрунтування планування та здійснення бюджетної політики. О. Молдован [4] звертає увагу на відсутність інституційної платформи для управління державним боргом, що спричиняє неефективне використання зазначеного ресурсу. І. Луніна [5] наголошує, що необхідно створити інституційні умови для формування виважених бюджетних рішень, зокрема – забезпечити широке професійне обговорення прогнозу макроекономічних показників, оцінку бюджетних ризиків, оцінку та аналіз боргової політики держави.

А. Гриценко [6] розглядає поняття “фінансова сингулярність”, основною складовою якого виступають інститути розвитку. До них автор відносить первинні інститути зняття невизначеності інноваційних процесів і змін (державу, ринок інформації, гарантії, довіру); інститути доступу до ресурсів (власність, еквівалентний обмін, конкуренцію, економічну владу); інститути інвестиційної поведінки (заощадження, ризик, інституційну складову інвестиційної та проектної інфраструктур економіки); інститути суспільного визнання і тиражування інновацій (монопольний прибуток, масове виробництво, мережеві структури).

Тим часом для забезпечення результативності середньострокового бюджетного планування необхідно встановити чіткі вимоги до бюджетного процесу та максимально визначити відповідальних за кожен ланку, враховуючи особливості будови бюджетної системи в Україні. Однорічне бюджетне планування чітко регламентовано Бюджетним кодексом України, із зазначенням органів і строків подання необхідних матеріалів. В Україні середньострокове бюджетне планування перебуває на стадії динамічного розвитку, тому постійно вносяться зміни до законодавчих актів, які регламентують відповідну діяльність. У цьому контексті визначення функцій інституційного забезпечення стратегічного бюджетного планування набуває дедалі більшої актуальності. Розглянута інституційно-організаційна структура стосується тих органів законодавчої та виконавчої влади, які прямо чи опосередковано беруть участь у забезпеченні запровадження та результативності середньострокового бюджетного планування.

Отже, **мета статті** – проаналізувати чинну систему інституційно-організаційного забезпечення однорічного бюджетного планування в Україні та розробити рекомендації щодо її вдосконалення у напрямі розширення повноважень для запровадження середньострокового бюджетного планування.

Предметом дослідження є запровадження середньострокового бюджетного планування в Україні, задеклароване у Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки та у Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року.

У ході дослідження використано системний і структурний методи при розробці інституційної моделі системи середньострокового бюджетного планування в Україні та визначенні основних шляхів її реалізації. За допомогою порівняльного та факторного методів, а також наукового абстрагування й синтезу здійснено оцінку дієвості та ефективності наявної системи інституційно-організаційного забезпечення однорічного бюджетного планування в Україні з метою його адаптації до запровадження середньострокового бюджетного планування.

Розгляд стратегічного бюджетного планування у вертикальному розрізі (тобто за рівнями органів державної влади та органів місцевого самоврядування) має важливе практичне значення. Адже розширення горизонту бюджетного планування до середньо- та довгострокового періодів спричиняє зміни не тільки у бюджетному законодавстві, але й в організаційній структурі відповідальних органів державної влади та в їх функціональних зобов'язаннях.

Організаційні засади складання проекту державного бюджету визначено у ст. 32 Бюджетного кодексу України, яка визначає функціональні зобов'язання учасників процесу бюджетного планування в однорічній перспективі. Проте, оскільки в Україні перспективне бюджетне планування здійснюється одночасно з однорічним, то застосуємо конкретні положення цієї статті і для середньострокового бюджетного планування. З огляду на те, що Україна є парламентсько-прези-

дентською республікою, весь бюджетний процес підконтрольний Верховній Раді України, яка має конституційно уповноважений контрольний орган (Рахункову палату України) і законодавчий орган (Комітет з питань бюджету). Тим часом усю роботу з бюджетного планування, з реалізації та контролю здійснює Кабінет Міністрів України через Міністерство фінансів України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Інституційно-організаційну структуру бюджетного планування наведено на рисунку 1.

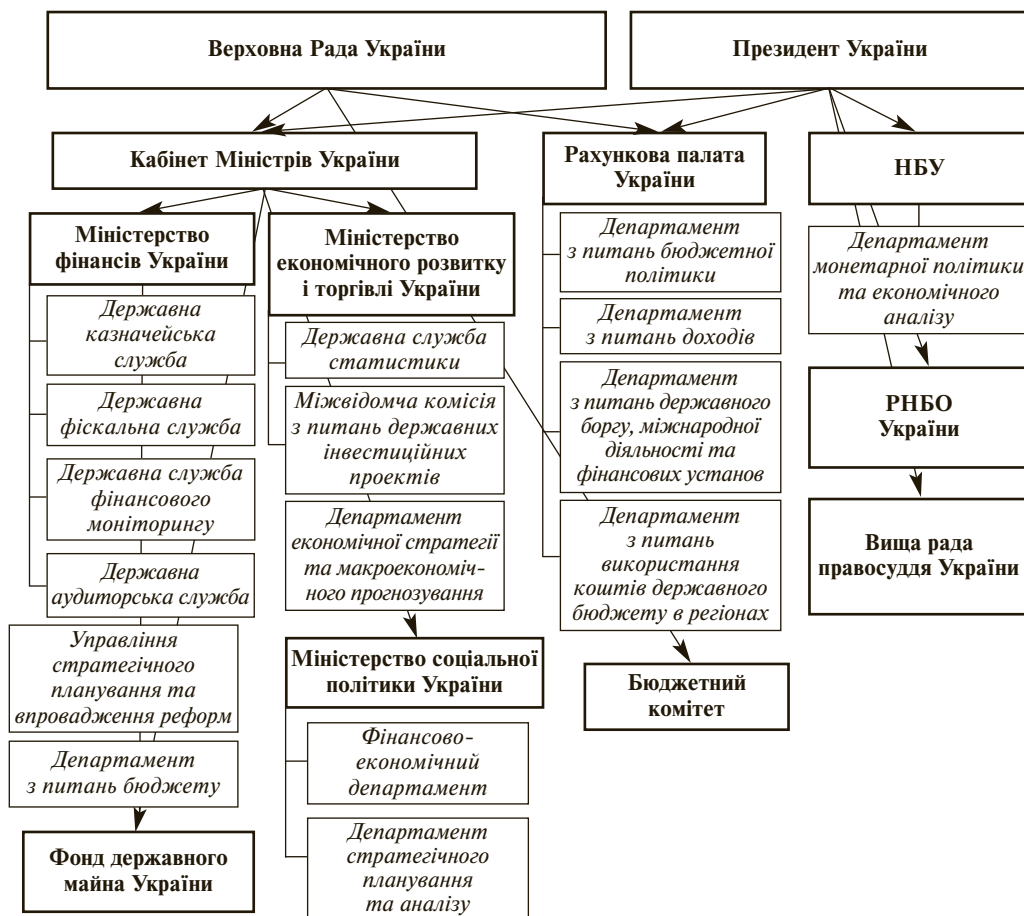

Рис. 1. Інституційно-організаційна структура бюджетного планування в Україні

Побудовано авторами.

У контексті проведення в Україні реформи децентралізації дедалі більшого значення набуває діяльність головних розпорядників бюджетних коштів (ГРБК) із стратегічного бюджетного планування. ГРБК на місцях є, насамперед, місцеві державні адміністрації та їх структурні підрозділи. Поряд з бюджетними запитами, ГРБК на місцях розробляють прогнози податкових надходжень і прогнози розвитку територій на середньострокову перспективу. Це пов'язано з делегуванням багатьох функцій органам місцевої влади, а також переданням частини загальнодержавних податків до місцевих бюджетів (зокрема, екологічного податку, податку на прибуток підприємств тощо). Також для процесу забезпечення державного бюджету необхідно подавати прогнозовану потребу в міжбюджетних трансфертах (таких, зокрема, як освітня та медична субвенції).

Роль зазначених органів виконавчої влади важлива для забезпечення дієвості бюджетного процесу в цілому і стратегічного планування зокрема, адже відхилення при порівнянні планових і фактичних показників є істотним, що свідчить про декларативне планування. У контексті запровадження стратегічного бюджетного планування в Україні функції та обов'язки цих служб доцільно розширити. Так, Державна казначейська служба України повинна звітувати про виконання не тільки однорічного бюджету, але й проекту бюджету на середньострокову перспективу, Державна фіскальна служба України – відповідно, спрямувати податкову політику на досягнення середньо- і довгострокових цілей, Державна служба фінансового моніторингу України та Державна аудиторська служба України – звертати увагу на недотримання порядку та обсягів фінансування й виконання державних цільових програм, на їх низьку результативність, на недосягнення країною середньострокових бюджетних цілей і виявлення причин цих недоліків.

Запровадження середньострокового бюджетного планування в Україні має передбачати перегляд зобов'язання НБУ щодо стратегічного прогнозування монетарних показників. При цьому однорічне прогнозування ним не здійснюється. Поряд з удосконаленням однорічного прогнозування, для НБУ також необхідно розширити горизонт до середньострокових прогнозів.

Один із ключових етапів запровадження стратегічного бюджетного планування в Україні полягає в його інституційно-організаційному забезпеченні на кожній стадії бюджетного процесу. Відповідно до ст. 19 Бюджетного кодексу України, бюджетний процес поділяється на 4 стадії: складання бюджету; його розгляд; виконання та підготовка; розгляд звіту про його виконання. У таблиці 1 наведено стадії бюджетного процесу в інституційно-організаційному аспекті. З огляду на поглиблене вивчення саме стратегічного бюджетного планування, основну увагу зосереджено на деталізації першої стадії бюджетного процесу – складання бюджету.

У таблиці 1 названо функції органів державної влади, задіяних у стратегічному бюджетному плануванні. Поки що в Україні побудова перспективного бюджетного планування відбувається на принципах однорічного бюджетного планування, тобто створення нових самостійних інституційних одиниць не передбачається. Тим часом розширюватиметься функція уже існуючих органів влади щодо спрямування їх діяльності також на стратегічний вимір. Зрозуміло, що процес середньо- та довгострокового бюджетного планування вимагатиме детальнішого вивчення, і в ході його запровадження виникатимуть нові завдання і проблеми. Але принципово важливим є те, що прогнозування, моніторинг і звітування повинні здійснюватися теж у середньостроковій перспективі.

Сьогодні в Україні подають прогноз макропоказників на плановий та наступні за плановим 2 бюджетних періоди, а також прогноз державного бюджету на наступні за плановим 2 бюджетних періоди, проте аналіз виконання положень цих документів не проводиться. Хоча система середньострокового бюджетного планування ще не діє в Україні в повному обсягу, все ж публічний аналіз у вигляді звіту про відхилення “прогноз/факт” із встановленням їх причин є вагомим кроком на шляху запровадження стратегічного бюджетного планування.

Важливим фактором успішного бюджетного планування є вдала комунікація різних органів влади між собою у процесі прогнозування та планування на основі відповідних програмних документів. Саме своєчасність та якість інформації, поданої всіма компетентними органами, дозволяють бюджетному процесу проходити з найвищою результативністю.

Таблиця 1

Стадії бюджетного процесу в інституційно-організаційному вимірі *

Стадії бюджетного процесу	Органи
I. Складання бюджету	
Звіти про касове виконання бюджету за минулі бюджетні періоди	Державна казначейська служба
Прогнозування державних капітальних вкладень для реалізації інвестиційних і державних цільових програм (діючих і нововведених)	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, міжвідомча комісія з питань державних інвестиційних проектів
Макроекономічне прогнозування на середньострокову перспективу (Основні макроекономічні показники на середньострокову перспективу)	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
Прогноз грошово-кредитної політики на середньострокову перспективу	НБУ
Прогнозування прибутку до розподілу, що підлягає перерахуванню до державного бюджету	НБУ
Прогнозування фінансування судової діяльності у країні на середньострокову перспективу	Вища рада правосуддя України
Прогнозування видатків на національну безпеку та оборону	РНБО України
Середньострокове прогнозування боргової політики, прогноз повернення державних позик і рефінансування державного боргу, прогноз отримання кредитів і фінансової допомоги на середньострокову перспективу	Міністерство фінансів України
Середньострокове прогнозування податкової діяльності, прогноз доходів державного бюджету на середньострокову перспективу	Державна фіскальна служба, Міністерство фінансів України
Прогноз надходжень від приватизації майна	Фонд державного майна України
Прогноз міжбюджетних трансфертів	Міністерство фінансів України, ГРБК
II. Розгляд бюджету	
Розгляд на засіданні Кабінету Міністрів України	Кабінет Міністрів України
Схвалення статей, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони	РНБО України
Схвалення статей, пов'язаних із забезпеченням діяльності судової системи	Вища рада правосуддя України
Розгляд і затвердження проекту закону про державний бюджет України, з усіма матеріалами, що додаються (в тому числі прогноз державного бюджету на наступні за плановим 2 бюджетних періоди), на засіданнях Верховної Ради України (у I, II або III читаннях)	Верховна Рада України
Уточнення прогнозу бюджету на наступні за плановим 2 бюджетних періоди на підставі прийнятого закону про державний бюджет України	Кабінет Міністрів України
Схвалення на засіданні Кабінету Міністрів України	Кабінет Міністрів України

III. Виконання і підготовка бюджету	
Складання розпису державного бюджету України	Міністерство фінансів України
Казначейське обслуговування бюджетних коштів	Державна казначейська служба
Забезпечення своєчасного (і в повному обсягу) наповнення бюджету	Державна фіскальна служба
Моніторинг порушень бюджетного законодавства	Державна аудиторська служба
IV. Звітування про виконання бюджету	
Звіт казначейства про касове виконання бюджету	Державна казначейська служба
Звітування на засіданнях Верховної Ради України	Кабінет Міністрів України
Висновки про досягнення середньострокових бюджетних показників	Рахункова палата України
Розслідування порушень бюджетного законодавства	Державна аудиторська служба

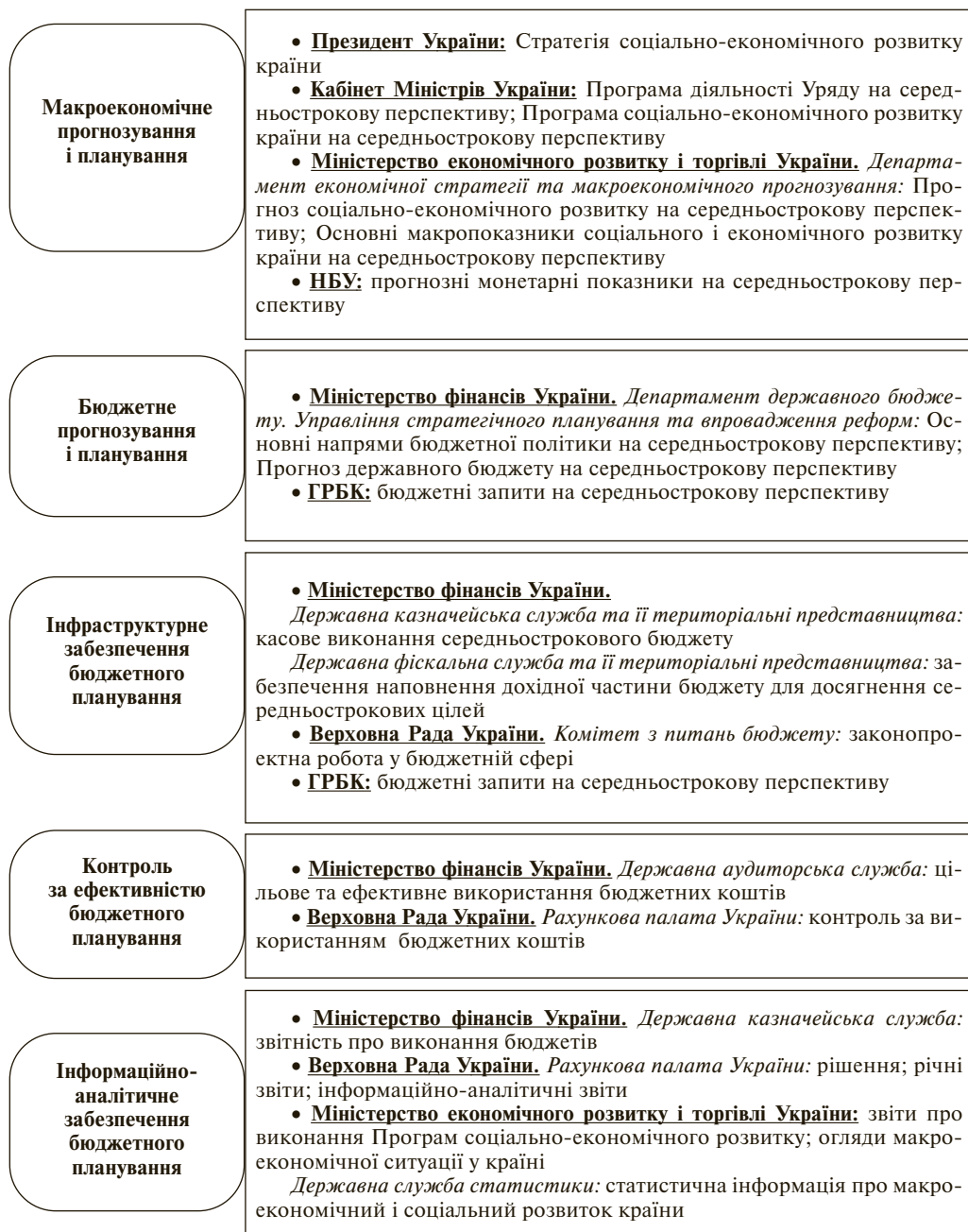
* Складено авторами.

Для забезпечення ефективності середньострокового бюджетного планування необхідно досягти консенсусу та співпраці всіх пов'язаних із бюджетним плануванням ділянок державної влади (включаючи макроекономічне прогнозування і планування, інформаційно-аналітичне та інфраструктурне забезпечення середньострокового бюджетного планування (рис. 2).

Розглядаючи інституційно-організаційне забезпечення бюджетного планування, необхідно також відзначити роль неурядових організацій, які займаються фінансовим і макроекономічним прогнозуванням і плануванням, а також незалежних фірм, які б могли проводити експертизу виконання державного бюджету України. Розвиток цих інституцій є вкрай важливим для України, оскільки розробка альтернативних прогнозів дає можливість здійснювати громадський контроль за реалістичністю та якістю фінансово-економічного прогнозування. Крім того, доцільно налагодити співпрацю та комунікацію таких громадських організацій з органами державної влади через публічні обговорення на електронних майданчиках, а також порівняння макроекономічних і фінансових прогнозів. Неурядові організації повинні проводити огляд макроекономічної ситуації у країні, аналіз фіскальної та монетарної політики. У свою чергу, незалежні фірми покликані контролювати цільове використання бюджетних коштів, відповідність державних видатків бюджету програмі соціально-економічного розвитку України та іншим стратегічним документам щодо нього. Такий громадський контроль за дотриманням бюджетного законодавства має всіляко підтримуватися владою, а висновки неурядових фінансових організацій – розглядатися на засіданнях уряду при обговоренні будь-яких законодавчих ініціатив.

Реформування системи органів виконавчої влади є однією з передумов для успішного реформування системи державних фінансів. 27 грудня 2017 р. Урядом України було схвалено Концепцію оптимізації системи центральних органів виконавчої влади. Відповідно до положень Концепції, їх основними завданнями є вдосконалення нормативно-правової бази організації системи центральних органів виконавчої влади, оновлення організаційної структури апарату міністерств та їх кадрового складу, оптимізація його чисельності та реформа оплати праці в цій системі. Урядом вказано, зокрема, на проблему узгодженості документів державної політики і

стратегічного планування з процедурою бюджетного планування в державі, а також на відсутність якісної системи моніторингу та аналізу у міністерствах і, як наслідок, на нездатність державних виконавців активно реагувати на результати проведення державної політики.

Рис. 2. Функціональний розподіл органів державної влади у процесі бюджетного планування

Побудовано авторами.

Така ситуація робить наявні документи державної політики та стратегічного планування декларативними, що, у свою чергу, зумовлює їх сприйняття як не обов'язкових для виконання. Згідно з Концепцією, передбачаються зміна організа-

ційної структури міністерств і зміна функціонального навантаження органів виконавчої влади. Головним продуктом діяльності міністерства повинні стати документи державної політики та проекти нормативно-правових актів, а цільова структура його апарату складатиметься з директоратів, відповідальних за формування державної політики; директорату стратегічного планування та європейської інтеграції; секретаріату, який виконує функції із забезпечення діяльності міністерства.

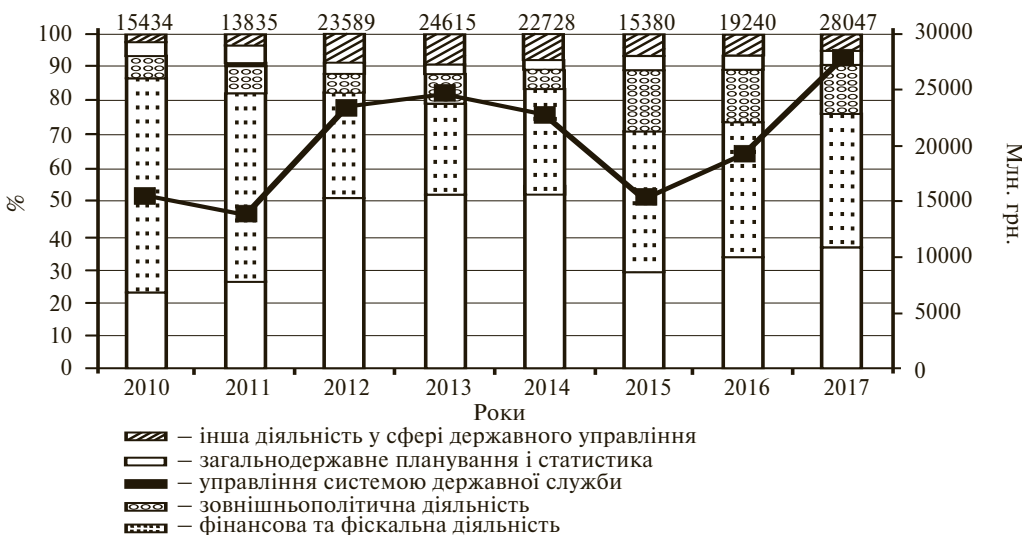
Реформування системи органів державного управління, теж визначене у Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки, є важливим кроком, який сприятиме якісному реформуванню системи державних фінансів, визначеному у Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки. Це взаємозумовлені та взаємозв'язані процеси, які неможливо проводити окремо один від одного. Звичайно, реформування системи органів виконавчої влади охоплює значно більше аспектів, крім стратегічного бюджетного планування. У свою чергу, реформування системи державних фінансів включає ще багато кроків, крім зміни інституційно-організаційного забезпечення. Проте в контексті нашого дослідження між нормативними документами досягнуто консенсусу.

Пріоритетними завданнями уряду є оптимізація органів державного управління, недопущення дублювання функцій між державними органами, а також підвищення професійності персоналу та оптимізація його чисельності. Тим часом ці завдання не передбачають скорочення фінансування на утримання та реформування органів державного управління. Навпаки, організація ефективної діяльності органів державного управління, і в тому числі органів, залучених до процесу бюджетного планування, може на перших етапах вимагати збільшення державного фінансування.

Розглянемо обсяги фінансування органів державного управління в Україні за 2010–2017 рр., наведені у звітах про виконання державного бюджету. Згідно з рисунком 3, структура видатків значно змінилась у 2012–2014 рр. (це роки, пов'язані з напруженою соціально-політичною ситуацією в Україні, зміною влади, проведенням виборів), чим пояснюються зростання в цей період видатків на вищі органи державного управління та органи місцевого самоврядування. Поступове зростання даної статті витрат з 2015 по 2017 р. і досягнення нею у 2017 р. 38% у структурі видатків, ймовірно, пов'язані з проведенням в Україні реформи децентралізації. Частка видатків на загальнодержавне планування і статистику залишається у незмінних рамках – 3–4%. Лише у 2011 р. видатки по цій статті досягли 6% усіх видатків на державне управління. Таким чином, можна зробити висновок, що робота із впровадження дійової системи стратегічного планування та середньострокового бюджетного планування, зокрема, в Україні не фінансується, а отже – не проводиться. Зростання у 2011 р. видатків на загальнодержавне планування до 6% пояснюється заінтересованістю уряду на той період у стратегічному бюджетному плануванні, у розвитку теоретичних і практичних засад його запровадження державними науковими установами, але практичного результату проведені дослідження не дали.

Ефективність бюджетного планування прямо залежить від кваліфікації персоналу органів державної влади, законодавчо встановлених порядку та методології його здійснення, а також від обсягів бюджетного фінансування роботи учасників бюджетного процесу. У таблиці 2 наведено обсяги фінансування органів виконавчої влади, що відіграють ключову роль у здійсненні бюджетного планування в Україні. Хоча програмно-цільовий метод запроваджено у нас ще у 2002 р., все ж звітність про виконання державного бюджету за програмною класифікацією видатків уперше подано у 2011 р. Це свідчить про недосконалість і неповну дієвість програмно-цільового методу в Україні. Тільки з 2011 р. у нашій державі почала вдосконалюватися програмна

класифікація видатків державного бюджету, разом з якою вдосконалювалась і відомча класифікація видатків (в Україні таку класифікацію видатків поєднано з програмною) та оптимізовано структурну підпорядкованість органів виконавчої влади.

Рис. 3. Розподіл видатків державного бюджету України на органи державного управління в розрізі функціональної класифікації видатків

Побудовано авторами за даними Державної казначейської служби України.

Таблиця 2

Видатки на керівництво та управління ключовими учасниками бюджетного планування*
(млн. грн.)

Коди програмної класифікації видатків	Центральні органи виконавчої влади	Роки					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
3501010	Міністерство фінансів України	572,4	534,3	554,9	120,0	129,7	153,6
3504010	Державна казначейська служба	719,9	790,3	776,3	708,9	727,3	931,4
3507000 (3301000)	Державна фіскальна служба (Міністерство доходів і зборів України у 2013–2014 рр., Державна митна служба + Державна податкова служба у 2011–2012 рр.)	5605,3	5511,5	5888,3	5467,7	4957,3	6185,6
3509000	Державна служба фінансового моніторингу	34,3	29,5	30,3	26,7	29,2	32,8
3505000	Державна аудиторська служба (державна фінансова інспекція до 2016 р.)	481,9	414,8	427,2	280,3	370,4	392,5
1207000	Державна служба статистики	497,13	526,6	544,9	497,3	490,7	537,9
6511010	Рахункова палата України	68,3	75,5	97,9	77,9	78,6	82,4

* Складено авторами за даними Державної казначейської служби України, звітності про виконання державного бюджету України за програмною класифікацією видатків за 2011–2017 рр.

Як наслідок, звіти про виконання державного бюджету за програмною класифікацією видатків за 2014–2016 рр. значно легше аналізувати порівняно з 2011 р., коли видатки органів бюджетного планування розкидано по всій таблиці видатків. У 2014–2015 рр. в Україні спостерігається скорочення видатків на управління всіма органами бюджетного планування, що зумовлено сукупністю факторів, серед яких війна у Східному регіоні України, переорієнтація ринків вітчизняної продукції на Європейський регіон, політика оптимізації органів державного управління. Позитивна динаміка у збільшенні видатків на управління у 2016 р. свідчить

про налагодження фінансування органів, задіяних у бюджетному процесі, в результаті чого з'явилася можливість створення цими органами резервів для формування ефективної системи бюджетного планування.

Запровадження в Україні середньо- і довгострокового бюджетного планування вимагає нових етапів у бюджетному процесі, які стосуються аналітичної роботи та складання прогнозів державного бюджету на середньострокову перспективу. Це має бути процес, відокремлений від однорічного бюджетного планування, оскільки саме середньострокові бюджетні документи мають стати основою для щорічного бюджету країни. Крім того, важливо оцінювати відповідність однорічного бюджету затвердженим середньостроковим цілям.

Європейський вектор розвитку України теж зумовлює необхідність запровадження дійової системи середньострокового бюджетного планування. Згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [2], співробітництво у сфері управління державними фінансами спрямовується на забезпечення розвитку бюджетної політики і надійних систем внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту, що базуються на міжнародних стандартах, а також відповідають основоположним принципам підзвітності, прозорості, економності, ефективності та результативності.

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС визначено, що повинен здійснюватись обмін інформацією у сфері бюджетної політики – зокрема, щодо:

- розвитку системи середньострокового бюджетного прогнозування/планування;
- вдосконалення програмно-цільових підходів до бюджетного процесу та до аналізу ефективності та результативності виконання бюджетних програм;
- покращення обміну досвідом та інформацією з питань планування й виконання бюджету, а також стану державного боргу.

У країнах ЄС однорічне та середньострокове бюджетне планування здійснюється окремо та за різними процедурами. Середньорічне бюджетне планування проводиться у рамках європейського семестру. Цикл європейського семестру [1] розпочинається в листопаді з подання Європейською комісією Щорічного огляду зростання (Annual Growth Survey) та Звіту про механізм оповіщення (Alert Mechanism Report). Перший з цих документів встановлює загальні економічні та соціальні пріоритети, а другий є відправною точкою в щорічній Програмі макроекономічних дисбалансів (Macroeconomic Imbalance Procedure). Крім того, Єврокомісією подається Звіт про зайнятість (Joint Employment Report), де розглянуто тенденції на ринку праці та соціальні показники країн ЄС.

Єврокомісія у лютому по кожній державі ЄС подає звіт, де проаналізовано економічну ситуацію у країні та результативність запроваджених реформ. Для країн, вказаних у Звіті про сигнал тривоги, проводиться також аналіз їх боргової політики.

Після цього у березні лідери ЄС обговорюють основні напрями розвитку Євросоюзу та Єврозони на базі прийнятих Щорічного огляду зростання, Звіту про сигнал тривоги, Звіту про зайнятість.

У квітні країни – члени ЄС подають стабілізаційні (для країн Єврозони) або конвергентні програми – середньострокові бюджети держави. Єврокомісія оцінює подані стабілізаційні (конвергентні) програми та у травні подає спеціальні рекомендації для кожної країни (Country-Specific Recommendations). У червні ці рекомендації обговорюються між країнами-членами у Раді Європи, схвалюються кожною з них на національному рівні та у липні затверджуються Радою Європи.

Бюджетний моніторинг посилюється восени для країн – членів Єврозони: вони повинні подавати проекти однорічного бюджету на розгляд Єврокомісії, яка дає свою оцінку відповідності проектів державних бюджетів вимогам Пакту ста-

більності та зростання, стабілізаційних програм і спеціальних рекомендацій Єврокомісії. Після цього відбуваються обговорення проектів державних бюджетів у Раді Європи та їх затвердження.

Отже, у країнах ЄС однорічне планування здійснюється в рамках середньорічного, адже основна мета однорічного бюджету полягає в досягненні середньо- і довгострокових цілей, а це означає, що такі цілі мають бути встановлені вже на момент складання бюджету. В Україні спостерігається протилежна ситуація: середньострокові прогнози бюджету уточнюються на підставі прийнятого однорічного бюджету (відповідно до ст. 21 Бюджетного кодексу України). Реформування процесу середньострокового бюджетного планування в Україні повинне забезпечити підпорядкованість однорічного бюджетного планування середньостроковому.

Висновки

Бюджетне планування на середньострокову перспективу вимагає великого обсягу аналітичної інформації про соціально-економічний розвиток країни та його ресурсне забезпечення, а також аналізу передового досвіду в цій сфері для імплементації тощо. Проведений аналіз інституційно-організаційного забезпечення бюджетного планування в Україні свідчить про необхідність удосконалення функціональних зобов'язань органів державної влади, задіяних до середньострокового бюджетного планування – зокрема:

- для вдосконалення макроекономічного прогнозування Міністерство економічного розвитку і торгівлі України подає прогноз макропоказників на плановий та наступні за плановим два бюджетних періоди; проте жодного аналізу виконання цих прогнозів не проводиться, з огляду на що доцільною є звітність про відхилення “прогноз/факт”, яка б вказувала на якість середньострокового прогнозування;

- запровадження середньострокового прогнозування монетарних показників для НБУ, потрібне для середньострокового бюджетного планування, нині на жаль, не передбачено;

- запровадження середньострокового бюджетного планування з відповідним прогнозуванням міжбюджетних трансфертів (таких, зокрема, як освітня та медична субвенції) є обов'язковим;

- запровадження середньострокового бюджетного планування для органів місцевої влади пов'язане з реформою децентралізації та переданням відповідних повноважень на органи місцевого самоврядування; пропонується подавати середньострокові прогнози податкових надходжень, які перейшли до сфери розпоряджень органів місцевої влади, а також середньострокові прогнози розвитку територій.

У статті визначено етапи середньострокового бюджетного планування (макроекономічне прогнозування та планування; бюджетне прогнозування та планування; реалізація середньострокових бюджетів; контроль за дотриманням середньострокових бюджетних індикаторів), а також основні функції, документи та виконавців, якими є центральні органи виконавчої влади, що забезпечують дієвість кожного з цих етапів. Підкреслено важливу роль неурядових організацій і незалежних фірм, які повинні здійснювати незалежне макроекономічне прогнозування та експертизу виконання державного бюджету України.

Авторами розглянуто обсяги бюджетного фінансування загальнодержавного планування протягом 2010–2017 рр., яке залишалось у незмінному обсягу (3–4%) у структурі видатків на фінансування органів державного управління за їх функціональною класифікацією. Це свідчить, що робота із запровадження середньострокового бюджетного планування та стратегічного планування потребує вдосконалення.

Середньострокове бюджетне планування вже запроваджено в усіх розвинутих країнах світу, а його дієвість є предметом дослідження європейської комісії в усіх державах – членах ЄС. З цією метою в ЄС запроваджено європейський семестр, який розмежує однорічне та середньострокове бюджетне планування. Середньострокові бюджетні документи – стабілізаційні (конвергентні) програми затверджуються країнами у липні, а восени, коли подаються проекти однорічних бюджетів, Єврокомісія аналізує відповідність однорічного бюджету стабілізаційній (конвергентній) програмі. Узгодження однорічного та середньострокового бюджетного планування у бюджетному процесі України потребує вдосконалення і подальших розвідок з урахуванням особливостей побудови бюджетного процесу в Україні та практики ЄС як стратегічного партнера України.

Список використаної літератури

1. Чугунов І.Я., Лисяк Л.В. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 3–11.
2. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку : моногр. – К. : НІОС, 2003. – 487 с.
3. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : моногр. – К. : ДНУ АФУ, 2009. – 600 с.
4. Молдован О.О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ : моногр. – К. : НІСД, 2011. – 380 с.
5. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : моногр. ; [за ред. І.О. Луніної]. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2014. – 295 с.
6. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України : моногр. ; [за ред. А.А. Гриценка]. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2015. – 344 с.

References

1. Chugunov I.Ya., Lysyak L.V. *Byudzhetna sistema v instytutsiinomu seredovyshchi suspil'stva* [Budget system in the institutional environment of society]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2009, No. 11, pp. 3–11 [in Ukrainian].
2. Chugunov I.Ya. *Byudzhetniy Mekhanizm Rehulyvannya Ekonomichnoho Rozvytku* [Budgetary Mechanism for Regulating Economic Development]. Kyiv, NIOS, 2003 [in Ukrainian].
3. Lysyak L.V. *Byudzhetna Polityka u Systemi Derzhavnoho Rehulyvannya Sotsial'no-Ekonomichnoho Rozvytku Ukrainy* [Budgetary Policy in the System of the State Regulation of the Socio-Economic Development of Ukraine]. Kyiv, SESI AFM, 2009 [in Ukrainian].
4. Moldovan O.O. *Derzhavni Finansy Ukrainy: Dosvid ta Perspektyvy Reform* [Public Finances in Ukraine: Experience and Perspectives of Reforms]. Kyiv, NISS, 2011 [in Ukrainian].
5. *Rozvytok Derzhavnykh Finansiv Ukrainy v Umovakh Globalizatsii* [Development of Public Finances of Ukraine Under Conditions of Globalization]. I.O. Lunina (Ed.). Kyiv, Institute for Economy and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2014 [in Ukrainian].
6. *Instytutsiini Transformatsii Sotsial'no-Ekonomichnoi Systemy Ukrainy* [Institutional Transformations of the Socio-Economic System of Ukraine]. A.A. Grytsenko (Ed.). Kyiv, Institute for Economy and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2015 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 липня 2017 р.
і була оновлена 16 жовтня 2018 р.

The article was received by the Editorial staff on July 25, 2017
and was renewed on October 16, 2018.

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

УДК 332.1:35.072.1

М. П. БУТКО,
*професор, доктор економічних наук,
завідувач кафедри менеджменту та державної служби
Чернігівського національного технологічного університету,*
О. В. ПОПЕЛО,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та державної служби
Чернігівського національного технологічного університету,
вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна,*
В. П. КОЛОША,
*директор ПСП “Пісківське”,
Піски, Бахмацький р-н, Чернігівська обл., 16542, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Досліджено базові чинники прискорення локалізації економічного простору регіонів України в умовах децентралізації владних повноважень. Розглянуто особливості становлення та прискореного розвитку інноваційних структур нового типу, а саме – технопарків, технополісів, індустріальних парків. Аргументовано, що інституціональне середовище має мотивувати виключно створення нових, високопродуктивних робочих місць як основи модернізації продуктивних сил. Запропоновано модель організації агропромислового кластера в умовах реальної територіальної громади.

Ключові слова: децентралізація; локалізація; інновації; технопарки; технополіси; індустріальні парки; кластери; ресурсний потенціал; робочі місця; сталий розвиток; приватно-муніципальне партнерство; інституціональне середовище; мотивація.

Бібл. 9; рис. 3; табл. 1.

UDC 332.1:35.072.1

М. КОЛА БУТКО,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of Management and Public Administration
Chernihiv National University of Technology,*
ОЛГА ПОПЕЛО,
*Cand. of Econ. Sci.,
Associated Professor of the Department of Management and Public Administration
Chernihiv National University of Technology,
95, Shevchenka St., Chernihiv, 14035, Ukraine,*
ВАЛЕРІЙ КОЛОША,
*Director of the “Piskivs’ke” PAE,
Pisky, Bakhmats’kyi district, Chernihiv region, 16542, Ukraine*

© Бутко Микола Петрович (Butko Mykola), 2019; e-mail: butko.mykola@ukr.net;

© Попело Ольга Володимирівна (Popelo Olha), 2019; e-mail: popelo.olha@gmail.com;

© Колоша Валерій Петрович (Kolosh Valeriy), 2019; e-mail: piskivske@ukr.net.

PECULIARITIES OF LOCALIZATION OF THE ECONOMIC SPACE OF THE REGIONS UNDER CONDITIONS OF POWERS' DECENTRALIZATION

The basic factors of accelerating the localization of economic space of Ukraine's regions under conditions of powers' decentralization are studied. The peculiarities of the formation and accelerated development of innovative structures of a new type, namely, technoparks, technopolises, industrial parks, are considered. It is argued that the institutional environment should motivate the creation of new, highly productive workplaces as the basis for the modernization of productive forces. A model of the organization of agro-industrial cluster under conditions of a real territorial community is proposed.

Keywords: decentralization; localization; innovation; technoparks; technopolises; industrial parks; clusters; resource potential; workplaces; sustainable development; private-municipal partnership; institutional environment; motivation.

References 9; Figures 3; Table 1.

Головне завдання нашої держави на найближчу перспективу полягає в необхідності забезпечити реалізацію такої політики, яка б мотивувала активізацію просторового розвитку та формування конкурентних переваг, здатних забезпечити гідну участь у міжнародному поділі праці. Концентрація зусиль протягом усього трансформаційного періоду на демонтажі директивної моделі економіки та галузевої системи управління, подолання стереотипів подальшого розвитку лише у складі єдиного народногосподарського комплексу не принесли ефекту в напрямі реалізації стратегії сталого розвитку. Не виправдали себе і спроби сформувати ефективну економіку відкритого типу шляхом посилення опосередкованого впливу на ці процеси з боку центральних органів влади і перекладання на місцевий рівень відповідальності лише за кількісні показники економічного зростання.

У кінцевому результаті тільки у двох провідних сферах економічної діяльності, зокрема у промисловості та великотоварному сільському господарстві, це призвело до втрати більш як 4 млн. робочих місць. Особливо це було помітно в інноваційно орієнтованих сегментах виробничої діяльності, а продовольчу безпеку сьогодні гарантують лише дрібнотоварні сільгоспвиробники, оскільки саме на домогосподарства нині припадає 98% вітчизняного валового збору картоплі, 86% овочів, 82% плодів і ягід, 74% виробництва молока, 47% яєць, 36% м'яса *. За таких обставин вітчизняна економічна наука, віддзеркалюючи громадську думку, звертала увагу владних інститутів на необхідність задіяти у процесі структурних перетворень просторовий економічний потенціал.

Отже, **мета статті** – розглянути окремі складові локалізації економічного простору країни в умовах децентралізації владних повноважень для прискорення інтеграції регіонів України у висококонкурентне європейське та світове співтовариство.

Значні прогалини в інституціональному середовищі та адекватні владні дії в умовах кадрової нестабільності центральних органів виконавчої влади не тільки не сприяли подоланню асиметрії, яку було успадковано з попередньої системи, але й, навпаки, істотно її ускладнили.

* Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

Адже якщо у 1995 р. порогові значення валової доданої вартості в розрахунку на 1 особу між регіонами-лідерами та регіонами-аутсайдерами відрізнялись у 2,5 раза, то у 2010 р. параметри валового регіонального продукту були асиметричними у 3,1 раза, у 2014 р. – у 3,8, у 2015 р. – у 6,1 раза (у фактичних цінах відповідних років) *. Якщо ж при цьому врахувати ще й столичний рівень, то ці відмінності різнитимуться більш як у 7 разів.

У 2000 р. у 19 регіонах зазначені показники були нижчими за середні по країні, а у 2005 р. їх стало вже 22. Проте у 2016 р. високі параметричні характеристики мали тільки Київ, Дніпропетровська, Запорізька, Київська та Полтавська області.

Урешті-решт це призвело до того, що ВВП держави в доларовому еквіваленті в розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності валют став у 1,5 раза нижчим, ніж у країнах Балтії та Східної Європи. Характерно, що у 2000–2005 рр. Україна мала тотожні показники не тільки з цими країнами, але і з Росією, Польщею, Словаччиною, Туреччиною, тоді як нині вона випереджає лише Албанію, Молдову, Македонію, Боснію і Герцеговину, а також колишні радянські республіки, країни Середньої Азії **.

Вирівнюванню регіонального ландшафту України не сприяли Закони України “Про стимулювання розвитку регіонів”, “Про засади державної регіональної політики”, які діяли, відповідно, до 2005 та 2014 р. Натомість зросла просторова поляризація, яка формує ареали навколо великих міст і доводить більшість сільських населених пунктів і малих міст до абсолютного занепаду.

Гострота поточного моменту ускладнюється затяжною військовою агресією з боку Росії, надто повільними темпами модернізації продуктивних сил країни, суперечності процесів євроінтеграції переконливо підтверджують, що децентралізація владних повноважень – це дійсно безальтернативний шлях задіяння просторових ресурсів, які були майже повністю проігноровані в ході суспільних трансформацій новітньої доби.

Багато вітчизняних учених-економістів присвятили свої дослідження різним аспектам просторового розвитку, в тому числі локалізаційним чинникам. Серед них слід особливо відзначити праці О. Алімова, О. Амоші, О. Бородіної, Б. Буркинського, О. Власюка, З. Варналія, В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Загорського, В. Мікловди, С. Пирожкова, В. Симоненка, В. Сіденка, М. Чумаченка, Л. Чернюк та інших. Проте вони не розглядали цю проблематику в сучасних інституціональних умовах. Європейська практика переконливо свідчить, що політика нового регіоналізму знайшла досить ефективне застосування для країн Східної Європи, зокрема Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини. Ці країни одночасно з Україною почали торувати шлях глибинних суспільних трансформацій, проте мають діаметрально протилежні кінцеві результати і нині стали бенефіціарами для працевлаштування багатьох наших співвітчизників.

Попри інституціональні пастки, виклики та загрози, деконцентрація владних функцій є своєрідним каталізатором громадянської та суспільної активності, хоча орієнтація виключно на підвищення рівня бюджетної самодостатності територіальних громад несе в собі ряд проблем споживацького характеру, які слід було б мінімізувати шляхом перегляду діючого правового поля [1]. Зокрема, більшість новостворених територіальних громад унаслідок відсутності стратегічного бачення перспективи розвитку та обмеженості ефективного управління цими процеса-

* Там же.

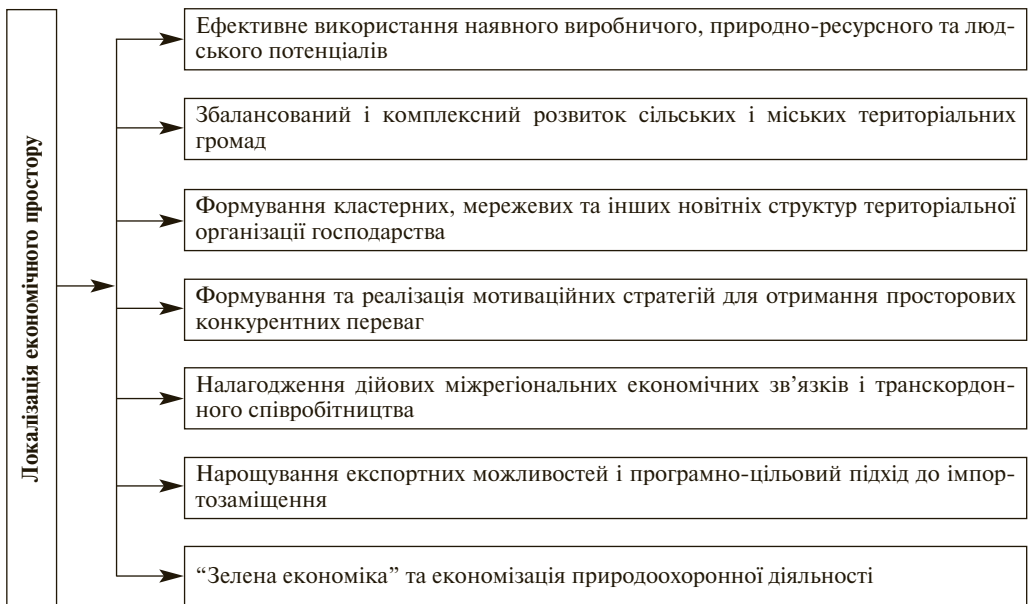
** Там же.

ми керуються не пріоритетними напрямками цілеорієнтованого використання бюджетних коштів, а особливостями поточного моменту, і, як наслідок, досить часто спрямовують їх на другорядні потреби чи розміщують на депозитних рахунках банківських установ, навіть якщо вони є державними.

Натомість доцільно було б, керуючись європейськими імперативами сталого розвитку, спрямувати управлінські зусилля як на центральному, так і на місцевих рівнях на задіяння мотиваційних підойм для реалізації просторових цінностей, інтересів, творчих можливостей і приземлених потреб людини задля активізації економічної, та передусім – інноваційної, діяльності, отримання синергетичного ефекту в досягненні соціальної комфортності від проживання на конкретно взятій території та гармонізації відносин з навколишнім природним середовищем [2].

Децентралізація в умовах відсутності галузевого управління економікою має стати своєрідним каталізатором локалізації продуктивних сил і парадигмальним базисом модернізації економічного простору України (рис. 1).

Рис. 1. Засадничі чинники впливу локалізації економічного простору на регіональному рівні

Розроблено авторами.

На нашу думку, під *локалізацією економічного простору* слід розуміти сукупність чинників, підойм, механізмів та управлінських дій на регіональному і місцевому рівнях, які зумовлюють нові підходи до модернізації структури та просторової організації національного господарства на засадах сталості і створення передумов використання ресурсного потенціалу, формування кластерних, мережових та інших новітніх виробничих формувань у складі територіальних господарських систем.

При цьому локалізація має базуватися на людиноцентристській моделі суспільного розвитку, адже ключовими суб'єктом та об'єктом державотворення має бути людина, оскільки саме заради неї, її розвитку задумано цю реформу. Ресурси становлять базу, де людина є певним особливим національним скарбом, а її діяльність – локомотивом трансформації ресурсів у потенціал та подальшу його капіталізацію.

У дискурсивному науковому середовищі є безліч методологічних підходів до визначення сутності та класифікації локальних факторів територіального економічного розвитку. На наш погляд, децентралізація владних повноважень потребує концентрації зусиль насамперед органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства місцевих органів виконавчої влади та ефективного використання консервативних та реконструктивно-модернізаційних можливостей територіальних громад і формувань субнаціонального рівня для підвищення якості життя наших співвітчизників [3]. За певних обставин ці види ресурсів можуть бути взаємозв'язаними і спільно впливати на процеси сталого просторового розвитку (рис. 2).

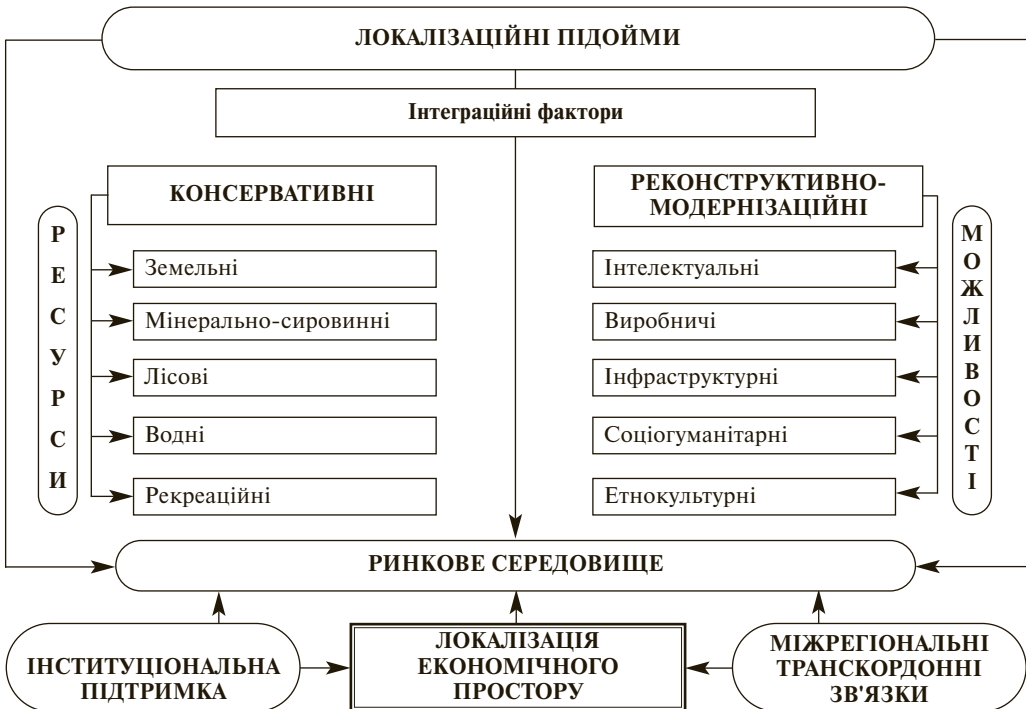

Рис. 2. Ресурсні можливості територіальних громад

Розроблено авторами.

Досвід високорозвинутих країн переконливо говорить, що найвагомим критерієм ефективного просторового розвитку має стати збереження діючих і створення нових, високопродуктивних робочих місць з рівнем заробітної плати, який би відповідав потребам розширеного відтворення людського потенціалу. На особливу увагу заслуговують малі міста, сільські території, які з руйнуванням колективного господарювання у більшості випадків перетворилися на маргінальні епіцентри масового безробіття. Знелюднюється, деградує і на очах занепадає українське село, хоча його справедливо вважають колицкою нашої державності.

Як свідчить офіційна статистика, порівняно з 1990 р. чисельність сільського населення в Україні скоротилася майже на 3 млн. осіб, а середня залюдненість сільських населених пунктів у середньому зменшилася з 600 до 490 осіб. Характерно, що така тенденція спостерігається практично в усіх областях України, за винятком хіба що Карпатського макрорегіону. З огляду на наявний потенціал сільської місцевості, зокрема високородючі землі, рекреаційні, лісові, водні та інші ресурси, в онтологічному контексті обмежені ресурсні можливості не повинні тиражувати бідність

місцевих жителів і спонукати їх до поневірянь у пошуках на стороні робочих місць для реалізації своїх розумових і фізичних здібностей до високопродуктивної праці.

У сучасних умовах проблема скорочення кількості робочих місць у регіональному секторі економіки ускладнилася через активну міграцію найбільш ліквідної частини вітчизняного трудового потенціалу, який прискорено мігрує до ЄС та інших країн з метою пошуку більш високої порівняно з власною країною оплати праці. За таких обставин провладна риторика про прогнозовані темпи економічного зростання, директивне підвищення заробітної плати без дотримання закономірностей співвідношення її рівня з продуктивністю праці, бюджетний патерналізм об'єднаних територіальних громад не кореспондують із стратегією поступальної реалізації політики нового регіоналізму в країнах ЄС.

З урахуванням впливу руйнівних процесів на розвиток вітчизняної економіки протягом усього трансформаційного періоду, втрати частини економічного простору, зумовленої військовою агресією з боку Росії, а також відсутності ефективного впливу інституціонального середовища на вирівнювання регіонального ландшафту України, на наше переконання, децентралізація владних повноважень по-різному впливатиме на чинники модернізації продуктивних сил.

Об'єктивний зріз реальних можливостей щодо створення нових робочих місць у межах окремих адміністративно-територіальних формувань субнаціонального і субрегіонального рівнів засвідчують, що найвагоміший ефект від децентралізації отримують мегаполіси та великі міста, навколо яких уже сформувалися своєрідні агломераційні ареали. Натомість малі міста і селища міського типу переважно занепадають, а численні сільські населені пункти взагалі деградують і маргіналізуються. Наприклад, нині в Чернігівській області третина міських поселень узагалі не має ніякого промислового виробництва, у більшості сіл столичними агрохолдингами зруйновано тваринництво, рослинництво ж базується на вирощуванні соняшнику, кукурудзи, ріпаку і сої, чим викликають у зоні Полісся стомлення ґрунтів і втрату й так низької родючості земель.

Локалізація економічного простору регіонів України, базуючись на досвіді нових країн – членів ЄС, повинна орієнтуватися на нові форми територіальної організації господарства. Як переконливо довели передусім Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща та інші держави, найбільш ефективними є виключно інноваційні структури, які дозволяють задіяти ресурсний потенціал територіальних громад, сформувати нові, інтелектуально насичені та належним чином вмотивовані робочі місця, наповнювати місцеві бюджети не за рахунок перерозподілу доходів державних фінансів, а виключно завдяки використанню власних можливостей.

Такими новітніми територіально-виробничими формами оптимізації регіональних господарських систем є технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, кластери, індустріальні парки, логістичні платформи, але всі вони не виступають у нашій державі локомотивом прискорення і структурних перетворень у регіональній економіці [4].

При цьому слід враховувати, що продуктивні сили в українських реаліях упродовж усього трансформаційного періоду зазнали істотних втрат і нині характеризуються наростаючою асиметрією відмінностей на рівні окремих таксономічних одиниць. Натомість аксіологічним імперативом сучасного стану економічного відродження має стати активізація інноваційної діяльності кожної територіальної громади у виробничій сфері, оскільки саме в ній створюється додана вартість. З огляду на нашу надто високу імпортозалежність і відсутність підойм галузевого уп-

равління на місцевому рівні, можна швидше і точніше впливати саме на конкретні форми територіальної організації господарства та впровадження інновацій, зокрема – в мегаполісах та інших містах обласного значення, де зосереджено промислові підприємства різних сфер економічної діяльності та організаційно-правових форм, які в більшості випадків перебувають на низьких циклічних фазах свого розвитку.

Таким формуванням може стати технопарк. Загальновідомо, що він являє собою науково-виробничий комплекс, який дозволяє поєднати матеріальну базу промисловості, уцілілих дослідницьких осередків, можливості університетів щодо задіяння креативного потенціалу молоді, чим створюються максимально сприятливі умови розвитку інноваційного процесу. Перший вітчизняний технопарк сформовано на початку 1990-х років у Бродах Львівської області. З прийняттям у 1999 р. Закону України “Про спеціальний режим інвестиційно-інноваційної діяльності для технопарків” з’явилися технопарки “Інституту електрозварювання ім. Патона”, “Інституту напівпровідників” та “Інституту монокристалів”. Ключові відмінності цих формувань зумовлювалися належністю цих установ до Національної академії наук України з відповідними технологічними напрямками роботи. Проте на початку 2005 р. майже всі преференції щодо діяльності технопарків скасували. У результаті лише 8 з 16 технопарків відновили свою ділову активність, а інші не мали ні ресурсів, ні стимулів для продовження своєї діяльності.

Подальші урядові заходи щодо відновлення функціонування цих формувань, а також технополісів як регіональних інноваційно-виробничих центрів не принесли позитивних результатів. Нині в Україні віртуально функціонують 12 технопарків та 1 технополіс. Натомість у практиці високорозвинутих країн технопарки і технополіси відіграють ключову роль щодо формування та реалізації конкурентних переваг просторових господарських комплексів.

Нині у світі налічується більш як 700 діючих технопарків, у тому числі у США – близько 200, у країнах Центральної та Східної Європи – понад 260 [5]. Усі вони покликані забезпечити:

- 1) формування нових знань і масштабних новацій;
- 2) трансформацію нововведень у технології;
- 3) упровадження технологій у сферу виробництва;
- 4) ринкове становлення наукомісткого підприємництва;
- 5) перетворення конкретних територій на постіндустріальні ареали та центри високотехнологічних регіонів.

Аналогічні формування, які б дозволяли капіталізувати інтелектуальний потенціал нації, широкі можливості освітнього середовища, особливо вищої школи, хоча б частково реанімувати виробничі потужності та сформувати на основі цього господарюючі суб’єкти нового типу у сферах електроніки та IT-технологій, створенні новітніх матеріалів, виробництві сучасної та дуже потрібної авіаційної, суднобудівної, космічної, медичної, сільськогосподарської, деревообробної та іншої техніки, у тому числі побутової, могли б функціонувати насамперед у столиці, а також багатьох містах обласного значення.

Малоапробованим у вітчизняній практиці, але загальновізнаним у світі є підхід до активізації промислової діяльності через створення індустріальних парків. Їх у світі на сьогодні функціонує понад 20 тис. одиниць. Для територіальних громад на рівні малих міст, райцентрів і навіть великих сільських поселень ця організаційно-правова форма локалізації економічної діяльності могла б бути найбільш прийнятною, оскільки дозволяє реанімувати об’єкти виробничої інфраструктури, на яких донеда-

на базувалися підприємства місцевого характеру. Незважаючи на те, що більшість з них перебувають у критичному стані або навіть зовсім припинили свою діяльність, об'єкти електро-, водо-, тепlopостачання, під'їзні шляхи, складське господарство зі значно меншими фінансовими затратами можуть сприяти залученню інвестицій для реалізації ефективних проектів та створення на їх базі нових робочих місць.

В Україні в межах національного проекту “Нова інфраструктура” створено Реєстр індустріальних парків, до якого нині занесено 12 таких формувань, зокрема у Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Полтавській, Сумській областях та Києві. Унаслідок недосконалості інституціонального середовища, сліпого копіювання чужого, не адаптованого до наших реалій нормативно-правового поля, Закон України “Про індустріальні парки”, починаючи з 2012 р. і донині, не забезпечує істотних зрушень в активізацію економічної діяльності на рівні територіальних громад. Навіть у Законі України “Про об'єднання територіальних громад” немає жодних компетенцій щодо розширення повноважень в економічній сфері. Однак саме органи місцевого самоврядування покликані ініціювати створення керуючих компаній або брати цю функцію на себе з метою залучення інвестицій та узгодження діяльності індустріальних парків з потребами технологічної модернізації та секторальними пріоритетами інноваційного розвитку з урахуванням наявних у регіоні діючих ресурсів виробничих потужностей. Крім того, виключно місцеві громади мають право надавати чи відчужувати у приватну власність земельні ділянки під індустріальні парки, ухвалювати рішення про зміну цільового призначення земель і надавати таким формуванням пільги та преференції, у тому числі в межах приватно-муніципального партнерства.

Про наявні тут можливості свідчить один із середніх за розмірами обласний центр, яким є Чернігів. У дотрансформаційний період на чотирьох тодішніх містоутворюючих підприємствах хімічної, легкої, автомобіле- та приладобудівної промисловості ефективно функціонувало понад 40 тис. робочих місць. Нині там працюють близько 4 тис. мешканців міста, проте понад 200 га земель міської комунальної власності практично виключено із сфери економічної діяльності. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших містах обласного значення.

Узагальнюючи міжнародний досвід, особливо Словаччини, Польщі, Угорщини, де ініціаторами створення індустріальних парків виступають саме муніципалітети, нам доцільно було б з метою активізації локалізаційних процесів запровадити для нових формувань в економічній сфері:

- диференційовані ставки та податкові канікули щодо сплати податку на прибуток, землю та нерухоме майно;

- інвестиційний податковий кредит з направленням нарахованого податку на інвестиції;

- зменшення бази оподаткування шляхом віднесення витрат на інвестиційні цілі до складу валових витрат;

- прискорений метод податкової амортизації та амортизаційної премії, які передбачають можливість віднесення на валові витрати додаткового процента вартості основних засобів;

- звільнення обладнання, яке не виготовляється в нашій країні, від сплати ПДВ та мита;

- зниження ставки відрахувань до соціальних фондів, з огляду на кількість створених робочих місць і рівень оплати праці;

- звільнення або пом'якшення вимог щодо обов'язкового продажу валютного виторгу.

На нашу думку, найбільш ваговою формою реалізації потенціалу територіальних громад є кластери. Їх слід розглядати як сконцентровані за географічною ознакою і технологічно пов'язані нові господарюючі суб'єкти, які формують на конкретній території територіально-виробничі комплекси. До їх складу доцільно також залучати освітні заклади, особливо університети, дослідницькі центри, торговельно-логістичні та інші компанії.

Особливої популярності кластерна форма організації виробництва набула у США, оскільки засвідчила високу ефективність у використанні нових технологій і продуктів. Характерно, що нині в межах кластерів функціонує більше половини американських підприємств, а на їх частку припадає понад 60% ВВП країни. У Європейському співтоваристві нині налічується більш як 2 тис. кластерів, які формують понад 40% високоліквідних робочих місць. Кластеризацією повністю охоплено промисловість Данії, Норвегії, Швеції, Фінляндії.

Кластерні моделі економіки стали вагомим механізмом розвитку сусідніх з Україною країн Східної Європи. Зокрема, в Угорщині вже на початку 2000-х років було створено мережу із 150 кластерів у таких сферах, як будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична техніка, автомобілебудування, деревообробна та харчова продукція, електроніка тощо. Як свідчать дані Всесвітнього економічного форуму, активна кластеризація економіки наших сусідів дозволила їм значно підвищити свої рейтинги й увійти до топ-30 найбільш конкурентних країн світу.

Активно ведеться робота з формування кластерних об'єднань на території Казахстану, де цю ідею офіційно визначено як основний метод диверсифікації національної економіки. На початку 2014 р. уряд сусідньої Республіки Білорусь ухвалив Концепцію формування і розвитку інноваційно-промислових кластерів і заходи з її реалізації [5]. В Україні перші спроби створення кластерів беруть свій початок з 1998 р. на території Хмельницької області. Нині за формальними ознаками в нашій країні налічується близько 30 кластерів, проте вони не мають істотного впливу на темпи економічного розвитку і структурну модернізацію регіональної економіки.

На наше глибоке переконання, саме політика децентралізації владних повноважень є вагомим каталізатором кластерного розвитку, особливо агропромислового виробництва та економічної реанімації багатьох сільських територій. Перехід до розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва і панування агрохолдингів, наростаюче знелюднення сільських територій спонукають органи місцевого самоврядування та виконавчої влади до інтеграції зусиль з бізнесом, інститутами громадянського суспільства, соціогуманітарним середовищем, а також пошуку шляхів активізації економічного розвитку територіальних громад з інноваційним вектором і задіяння можливостей приватно-муніципального партнерства.

Децентралізація відкриває величезні можливості для кластерного розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, оскільки саме така форма організації виробництва дозволяє забезпечити формування соціально орієнтованої економіки, вирівнювання успадкованої асиметрії та забезпечення комплексного розвитку і створення належних умов праці та проживання сільського населення. Дороговказом для цього слугує агропромисловий комплекс ЄС, який у межах Спільної аграрної політики третього тисячоліття переконливо доводить, що господарювання на землі означає набагато більше, ніж продовольча безпека та нарощування експорту, оскільки це неможливо здійснити без одночасного сталого розвитку сільських територій.

Євросоюз орієнтує своїх товаровиробників на всеохоплюючу систему аграрних інновацій, локалізацію продовольчого ринку, стимулювання зайнятості. Головна увага акцентується на тому, що базова підтримка фермерських доходів зале-

жатиме виключно від кількості створених робочих місць [6]. З огляду на це, аграрна політика України має бути переорієнтована на європейську практику замість маніпулювання формами лобіювання інтересів окремих агроформувань, перейти до європейської моделі відродження сільських територій.

Базуючись на науковому доробку вітчизняних учених-економістів, маючи власну наукову школу та ретельно вивчивши можливості аграрного сектору економіки Чернігівської області, фахівці Чернігівського національного технологічного університету в межах госпдогвірної тематики запропонували модель реального агропромислового кластера, де ядром такого господарського формування стають базові підприємства, які на рівноправних засадах співпрацюють із сферою малого бізнесу та інфраструктурним середовищем.

Прикладом організації повноцінного агрокластера може слугувати невелике Поліське село Піски Бахмацького району Чернігівської області, де мешкають 700 жителів. Завдяки креативним діям керівника приватного сільськогосподарського підприємства тут створено племінний завод, де утримується 3 тис. голів великої рогатої худоби, зокрема корів, які демонструють реальну продуктивність у розмірі понад 10 тис. л високоякісного молока на рік, тобто на рівні високорозвинутих країн Європи та світу. При цьому такі показники отримано не на базі завезеної в Україну племінної худоби, а завдяки кропіткій праці з вітчизняним маточним поголів'ям щодо селекції програмованих надоїв. Маючи високу густоту поголів'я дійного стада підприємство на 3 тис. га землі займається вирощуванням зернових та олійних культур, цукрових буряків. При підприємстві налагоджено виробництво борошна, хлібобулочних, кондитерських, ковбасних виробів, олії, твердого сиру та інших екологічно чистих продуктів харчування. Для потреб жителів села за кошти підприємства утримуються стадіон, кінно-спортивний клуб, дитячий дошкільний заклад, функціонують відомі за межами області колективи художньої самодіяльності. У місцевій школі підтримується дитяча художня творчість, а системне додаткове заняття з іноземної мови фінансується виключно сільськогосподарським підприємством.

У результаті село не знелюднюється, навпаки, чисельність жителів починає зростати, на його території немає жодної садиби, де б не було домогосподарства, є навіть фактор змагання щодо придбання житлових будинків, адже тут останнім часом щороку створюється 10–15 нових робочих місць, і чисельність працюючих зростає. Більше того, окремі ділянки додатково потребують сучасних фахівців з інженерних, менеджерських, маркетингових, фінансово-облікових та інших спеціальностей.

В умовах лібералізації ринкових відносин і загострення конкуренції приватне сільськогосподарське підприємство “Пісківське” обрало стратегію формування потужностей з поглибленої переробки власної сировини з виходом на ринок не за рахунок сировинних пропозицій, а здебільшого продукції переробки. З урахуванням цього річної програми потужності з виробництва борошна будуть доведені до 25 т, кондитерських виробів – 2 т, соняшникової, соєвої та ріпакової фасованої олії – 40 т, ковбасних виробів – 2 т, твердих сирів – 2,5 т на добу тощо (табл.).

Науковці університету разом з фахівцями підприємства ретельно вивчили організаційну структуру управління господарською діяльністю і дійшли висновку щодо потреби її адаптації до кластеризаційних умов. Це зумовлено необхідністю коригування діючої стратегії в напрямі формування глибоко диверсифікованого господарюючого суб'єкта з орієнтацією виключно на органічне виробництво. Це вимагає реструктуризації діючого сільськогосподарського підприємства “Пісківське” з виокремленням юридичних осіб заводу з виробництва твердих сирів, підприємства з випуску хлібобулочних, кондитерських і ковбасних виробів, а та-

кож зернопереробно-круп'яного комплексу та олійноекстракційного заводу. При цьому базовою метою визначається необхідність екологічної сертифікації, відповідно до вимог ЄС, усієї продукції, включаючи сільськогосподарську.

Результати господарської діяльності ПСП "Пісківське" *

Показник	Роки				
	2012	2015	2016	2017	2018 (прогноз)
Обсяги виробництва продукції сільськогосподарського підприємства (тис. грн.).....	40438,8	68846,5	83627,1	12524,8	130000
Чисельність працюючих (осіб).....	170	208	219	226	240
Обсяги виробництва (ц)					
у тому числі:					
зерна.....	51475	55952	52028	56335	58000
молока.....	66938	88728	94393	106223	110000
олійних культур.....	1301	12456	8947	10078	11000
цукрових буряків.....	58334	26818	36028	44664	50000
Обсяги переробки сировини (ц)					
у тому числі:					
зерна.....	1119	3763	4866	3753	4500
молока.....	0	0	100	200	300
м'яса.....	0	0	0	0	100
Виробництво продукції промислових виробництв (ц)					
у тому числі:					
сирів.....	0	0	100	200	300
кондитерських виробів (хлібобулочних).....	0	0	800	0	0
ковбасних виробів.....	0	0	0	0	100
борошна.....	150	1500	3800	11700	15000
олії.....	200	400	500	1500	2000
Валові доходи, у тому числі у сільськогосподарському виробництві (млн. грн. з ПДВ).....	112	140	130	205	225
Створено робочих місць (од.).....	5	10	11	13	15
Чистий прибуток (тис. грн.).....	11001	24987	28497	37805	40000
Платежі (тис. грн.) у:					
державний бюджет.....	3373,8	7992,7	4016,7	4595,1	4500
місцеві бюджети.....	1356,1	2891,6	4693,3	5937,1	6108,9
Обсяги соціальної (позабюджетної) допомоги (тис. грн.):					
сільським жителям (пенсіонерам).....	8,9	12,7	10,9	15,4	20
територіальній громаді.....	14,2	17,3	21	20,5	22
освітнім закладам.....	113,3	432,8	66,3	225,2	250
іншим об'єктам соціальної сфери.....	35,7	46,1	77,6	152,8	150
Середньомісячна заробітна плата працівника (тис. грн.).....	2917	2651	4714	6717	8060
Виплати за оренду паїв (у розрахунку на одне домогосподарство) (тис. грн.).....	2126	6365	7638	9820	13025

* Складено авторами.

Для формування інноваційного ядра кластера до складу корпорації від університету ввійшла така його структурна одиниця, як інформаційно-інноваційний центр, який виконує функцію інтеграції науки і виробництва шляхом активізації діяльності бізнес-інкубатора та впровадження досягнень вищої освітянської школи в реальне виробництво. Крім того, до складу кластера уже ввійшло підприємство щодо залучення відновлювальних джерел енергії, на часі — налагодження виробництва та використання біогазу для розвитку овочівництва на закритих ґрунтах, створення сучасного логістично-сервісного центру обслуговування технічних засобів і систем.

Особливістю кластерного формування є те, що всі виробництва технологічно між собою пов'язані, проте мають перспективу подальшого розвитку у сфері поглиблення переробки сировини та випуску продукції для потреб внутрішнього і зовнішнього ринків.

Потужності діючих переробних виробництв не тільки орієнтовані на власну сировинну базу, але й мають відповідний резерв для її закупівлі у прилеглих великотоварних підприємств, фермерських господарств і заготівельно-виробничих кооперативів. Щодо останніх, то їх доцільно формувати на рівні і об'єднаних територіальних громад, і окремих населених пунктів – з метою залучення приватних домогосподарств до виробництва та заготівлі овочів, фруктів, ягід, молока, м'яса і створення у цій сфері нових робочих місць.

Після ретельного вивчення правового поля щодо організації та функціонування кластерів робоча група дійшла висновку, що головним недоліком сформованого інституціонального середовища нашої держави є абсолютна відсутність мотиваційних засад активізації використання новітніх форм територіальної організації господарства, задіяння інноваційно-інвестиційної моделі модернізації продуктивних сил на мезо- і мікрорівнях, в основі якої має бути створення нових висококонкурентних робочих місць. Саме тому засновники сучасного агрокластера заздалегідь домовилися щодо його створення не для спільного ведення бізнесу, а виключно на партнерських засадах з метою прискорення його інноваційного поступу, проте не у формі громадського об'єднання, а як корпорація, виробничим ядром якої є, на шотландський зразок, потужний суб'єкт господарювання в агропромисловій сфері.

Корпорація створюється і діє на засадах добровільності й рівноправності всіх учасників, самоврядування, законності, вибірності і підзвітності керівних органів, транспарентності у своїй роботі та звільнення від відповідальності за зобов'язаннями засновників кластера. Натомість спільними зусиллями учасники об'єднання формують централізований фонд інноваційного прориву, використання якого спрямовується на реалізацію нововведень у напрямі безвідхідного органічного виробництва, ресурсозберігання, поглиблення переробки сировини за умови, що сільськогосподарське підприємство “Пісківське” зосереджує свої зусилля виключно на впровадженні новітніх технологій і селекційно-племінній справі та європейському і світовому досвіду досягнення значних урожаїв у рослинництві, великих привісів і надоїв у тваринництві та гарантування високої якості продукції відповідно до вимог екологічних стандартів. Усі інші функції мають виконувати діючі або новостворені компанії, які взаємодіють у межах кластера (рис. 3).

Запропонована модель агропромислового кластера, на нашу думку, є прийнятною виключно для великотоварних диверсифікованих підприємств або ж групи таких виробництв у межах району, але не може поширюватися на агрохолдинги чи невеликі фермерські господарства, оскільки в межах окремої територіальної громади технологічно пов'язані між собою виробництва не функціонують, а ресурсна база для їх створення відсутня.

Водночас хочемо наголосити, що для регіонів саме кластери можуть стати своєрідними центрами прискорених інновацій, на базі яких здійснюється структурна модернізація економічного простору, вирішуються економічні, соціальні та екологічні проблеми завдяки ефективному використанню наявних просторових ресурсів і створенню нових робочих місць. З приводу цього ми повністю солідарні з пропозиціями науковців ДУ “Інститут економіки природокористування і сталого розвитку НАН України” щодо задіяння механізму реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами [7].

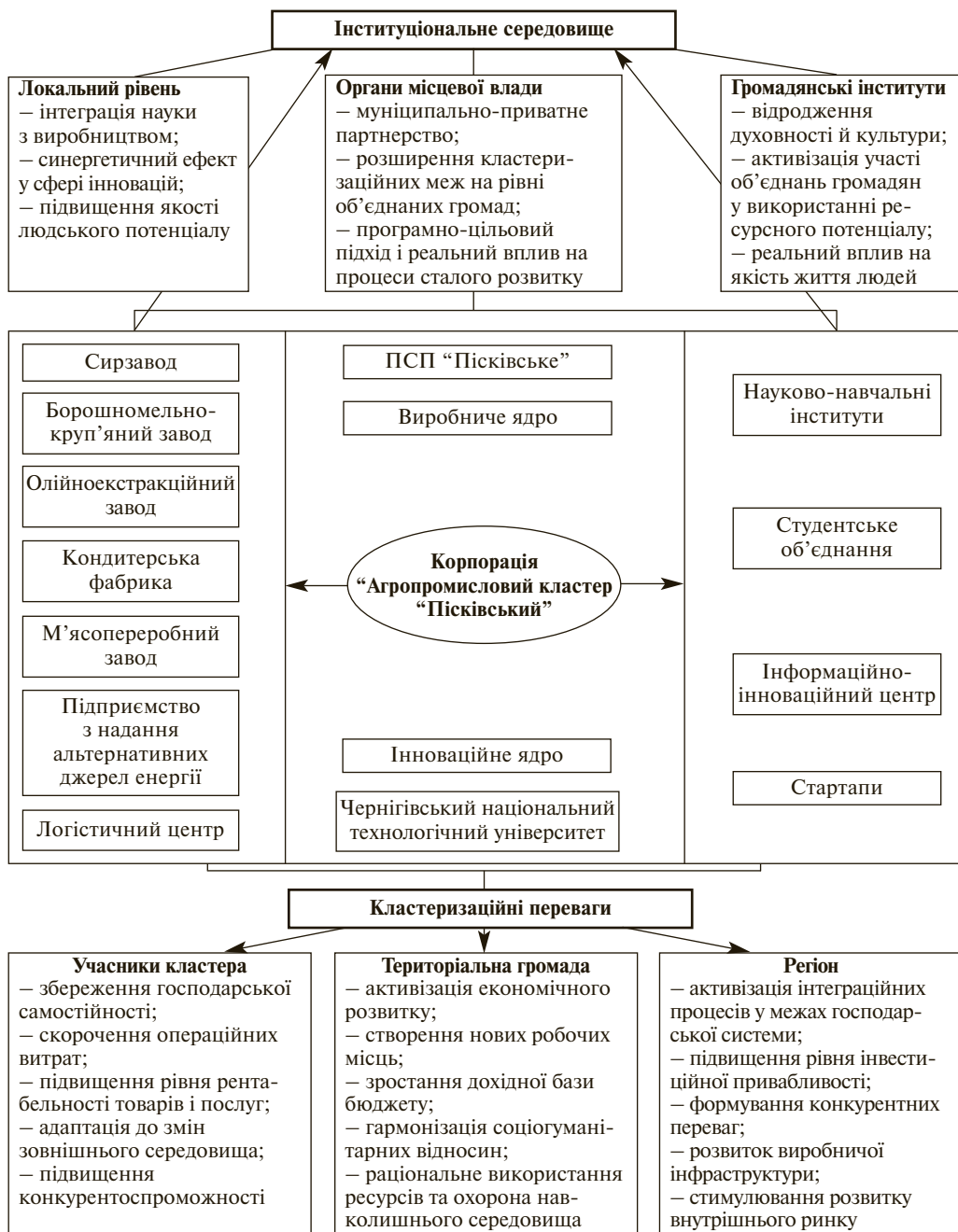

Рис. 3. Функціональна модель агропромислового кластера "Пісківський"

Розроблено авторами.

Вдумлива стратегія розвитку об'єднаних територіальних громад через кластеризацію, створення мережі виробничих і заготівельно-збутових кооперативів є фундаментом для відродження на інноваційній основі льонарства, овочівництва, садівництва, ягідництва, квітникарства, використання відновлюваних джерел енергії, переробки побутових відходів тощо. Зрозуміло, що технологічні та індустріальні парки, бізнес-центри та кластери — це не панацея від усіх успадкованих і новоявлених хвороб вітчизняної економіки, але переконані, що вони могли б стати локомотивами розвитку територіальних громад і подолання тотальної бідності наших співвітчизників. Бідна

людина не здатна інтегруватись у сучасну економіку і сучасні форми співробітництва, у неї обмежені ресурси для навчання, вона приречена лише на задоволення першочергових потреб. На додаток бідність гальмує все – підприємництво, інновації, соціальний прогрес, політичне життя – і є основою корупції та маргіналізації суспільства [8].

Децентралізація владних повноважень потребує також різноманітного сприяння на всіх таксономічних рівнях приватно-муніципальному партнерству, особливо у сфері активізації соціального підприємництва, кооперативної підтримки внеску домогосподарств у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Ми також не поділяємо підхід до формування економічних структур нового типу виключно на базі одного району або навіть області, оскільки він не дає реального результату, а лише створює видимість новаторського підходу та більше потрібний владним структурам для звітності.

Висновки

За твердженням академіка В. Гейця, у глобальному економічному просторі, який функціонує на засадах неолібералізму, для боротьби з негараздами і викликами народився і розвивається так званий економічний націоналізм [9]. Ми поділяємо його думку, що внаслідок надмірного соціального розшарування в Україні утворилася маса бідних і знедолених людей на противагу невеликій кількості багатих і надзвичайно багатих осіб з провладного та олігархічного середовища. Це призвело до витіснення середнього класу, оскільки інституціональні прогалини, відсутність ефективних суспільних інститутів не дозволили сформувати систему громадянського контролю над діяльністю політичних, державних і бізнес-структур. Вирішити цю складну проблему новітнього етапу державотворення має політичний курс на глибоку децентралізацію владних повноважень.

Парадигмальною основою цього процесу має стати економічна сфера, яка включає в себе задіяння системи мотиваційних заходів щодо створення нових високопродуктивних робочих місць, активізації економічної діяльності насамперед у новітніх сферах територіальної організації господарства, зокрема, технопарках, індустріальних парках, кластерах, які, за визначенням ЄС, виступають вагомим чинником конкурентних переваг будь-якої національної економіки.

Відаючи належне територіальним громадам як ключовій ланці державотворчого процесу, на інституціональному рівні слід досягти гармонізації місцевих, регіональних і загальнодержавних інтересів у сфері модернізації продуктивних сил з одночасним підвищенням рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за ефективне використання наявних ресурсів для об'єктивної оцінки їх впливу на процеси активізації розвитку продуктивних сил на базовому рівні державотворчого ядра.

Список використаної літератури

1. Бутко М.П. Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу // Економіка України. – 2017. – № 10. – С. 49–64.
2. Амоша О.І., Саломатіна Л.М. Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи // Економіка України. – 2017. – № 3. – С. 20–34.
3. Гриценко А.А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку // Економіка України. – 2017. – № 5-6. – С. 39–57.
4. Бутко М.П., Самійленко Г.М. Кластерний підхід до розвитку базових галузей регіональної економіки в сучасних умовах : моногр. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. – 372 с.
5. Оскольський В.В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 4–16.

6. *Бородіна О.М.* САП ЄС як динамічне сполучення галузевих потреб і суспільних інтересів // *Економіка України*. – 2016. – № 11. – С. 58–70.
7. *Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновий Д.В.* Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами // *Економіка України*. – 2018. – № 3. – С. 3–20.
8. *Онищенко В.П.* Соціальні передумови економічного розвитку України // *Економіка України*. – 2017. – № 9. – С. 19–37.
9. *Гець В.М.* Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України // *Економіка України*. – 2017. – № 10. – С. 3–17.

References

1. Butko M.P. *Bifurkatsiyni stan derzhavotvorchoho yadra Ukrainy v umovakh realizatsii evrointegratsiynoho kursu* [Bifurcation state of Ukraine's state-building core under conditions of implementation of the European integration course]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 10, pp. 49–64 [in Ukrainian].
2. Amosha O.I., Salomatina L.M. *Innovatsiyni rozvytok promyslovykh pidpryemstv u rehionakh: problemy ta perspektvyu* [Innovative development of industrial enterprises in the regions: problems and prospects]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 3, pp. 20–34 [in Ukrainian].
3. Grytsenko A.A. *Lohiko-istorychni zasady kardynal'nykh ekonomichnykh zmin i perekhodu do rekonstruktyvnoho rozvytku* [Logical and historical bases of cardinal economic changes and transition to reconstructive development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 5-6, pp. 39–57 [in Ukrainian].
4. Butko M.P., Samiilenko G.M. *Klasternyi Pidkhid do Rozvytku Bazovykh Haluzei Rehional'noi Ekonomiky v Suchasnykh Umovakh* [Cluster Approach to the Development of Basic Industries of the Regional Economy in Modern Conditions]. Nizhyn, Aspekt-Poligraf, 2012 [in Ukrainian].
5. Oskol's'kyi V.V. *Klasteryzatsiya – vahomyi faktor pidvyshchennya konkurentospro-mozhnosti ekonomiky Ukrainy* [Clusterization is a weighty factor to enhance the competitiveness of Ukraine's economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 11, pp. 4–16 [in Ukrainian].
6. Borodina O.M. *SAP ES yak dynamichne spoluchennya haluzevykh potreb i suspil'nykh interesiv* [CAP of EU as the dynamical union of sectoral needs and social interests]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 11, pp. 58–70 [in Ukrainian].
7. Khvesyk M.A., Bystryakov I.K., Klynovyy D.V. *Finansovo-ekonomichnyi mekhanizm rekonstruktyvnoho rozvytku Ukrainy na zasadakh detsentralizovanoho upravlinnya pryrodnyumu resursamy* [Financial and economic mechanism of Ukraine's reconstructive development on the bases of decentralized management of natural resources]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2018, No. 3, pp. 3–20 [in Ukrainian].
8. Onyshchenko V.F. *Sotsial'ni peredumovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Social preconditions for economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 9, pp. 19–37 [in Ukrainian].
9. Heyets V.M. *Osoblyvosti vzaemoz'v'yazku ekonomichnykh i politychnykh transformatsii na shlyakhu do rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Peculiarities of interrelation of economic and political transformations on the way to reconstructive development of Ukraine's economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 10, pp. 3–17 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 червня 2018 р.

The article was received by the Editorial staff on June 25, 2018.

С. В. ІВАНОВ,
член-кореспондент НАН України,
професор, доктор економічних наук,
завідувач кафедри фінансів і маркетингу
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури,
вул. Чернишевського, 24а, 49600, Дніпро, Україна

ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КРАЇН ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВОЄН: НЕВТРАЧЕНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано досвід економічного відновлення та розвитку країн після воєн. Визначено основні чинники, що забезпечили економічний успіх таких країн, як Німеччина, Японія, Південна Корея та Грузія. Розглянуто заходи, послідовна реалізація яких дозволить Україні реконструювати економіку та реалізувати свій потенціал розвитку.

Ключові слова: досвід повоєнного відновлення; економічне зростання; соціально-ринкова економіка; ключові галузі розвитку; зайнятість; продуктивність праці; соціальна політика.
Бібл. 10; табл. 4; рис. 1.

UDC 338.23

SERGI IIVANOV,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of Finance and Marketing
Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture,
24a, Chernyshevskogo St., Dnipro, 49600, Ukraine

ECONOMIC RECOVERY AND DEVELOPMENT OCOUNTRIES AFTER ARMED CONFLICTS AND WARS: UKRAINE'S OPPORTUNITIES THAT HAVE NOT LOST YET

Experience of economic recovery and development of countries after wars is analyzed. The main factors that ensured the economic success of such countries as Germany, Japan, South Korea and Georgia are identified. The author considers the measures, which consistent implementation will allow Ukraine to reconstruct the economy and realize its development potential.

Keywords: post-war recovery experience; economic growth; social and market economy; key areas of development; employment; labor productivity; social policy.

References 10; Tables 4; Figure 1.

Сучасні політики основною причиною спаду економічного розвитку в країні вважають події 2014 р., які призвели до анексії Криму та збройного конфлікту на Сході нашої країни. Зрозуміло, що ці події істотно вплинули на динамічний розвиток країни. Але, на нашу думку, більшість політиків усе ж таки спекулюють на

даній темі, адже основні проблеми, що склалися в Україні, зумовлені непослідовними та непродуманими реформами у сфері економіки.

Нагадаємо, що економіка України є 50-ю у світі за розміром ВВП за паритетом купівельної спроможності – 353 млрд. дол. (оцінка МВФ за 2016 р.). З 2000 до 2008 р. ВВП країни постійно зростав і досяг 74,2% рівня 1990 р. У 2009 р. в умовах фінансової кризи темпи зростання уповільнилися, а з 2013 р. ВВП країни починає падати і у 2016 р. досягає 59,9% рівня 1990 р. [1].

Під час збройного конфлікту економіка країни знову зазнала кризи: валютні резерви скоротилися, ВВП знизився майже на 20%, а інфляція сягнула майже 60%. За рахунок підтримки міжнародного співтовариства та кредитів МВФ у 2015 р. економічну ситуацію вдалося стабілізувати і навіть досягти зростання ВВП. Проте залишаються невирішеними проблеми відновлення та розвитку країни.

Найбільш відомий досвід повоєнного відновлення – економічне зростання після Другої світової війни, так званий післявоєнний економічний бум (золоте століття капіталізму), що почався після її завершення в 1945 р. й тривав до кінця 1970-х років.

Післявоєнний економічний бум характеризувався високим і сталим економічним зростанням, практично повною зайнятістю в європейських і східноазійських країнах, зокрема, в тих, які були дуже спустошені війною, а саме: в Японії (японське економічне диво), Західній Німеччині (економічне диво), Франції (славне тридцятиріччя), Італії (італійське економічне диво) і Греції (грецьке економічне диво).

Досвід швидкого економічного зростання у цей період становить особливий інтерес для України, яка потребує відшкодування втрат від анексії Криму та швидкого і якісного відновлення зруйнованої війсьними діями економіки Донбасу. Крім того, вся економіка потребує нової концепції реконструкції, яка б відповідала сучасним умовам.

Отже, **мета статті** – проаналізувати основні чинники, що забезпечували відновлення та розвиток країн після воєн і воєнних конфліктів, для їх урахування при створенні нової концепції реконструкції економіки України.

У ХХ ст. крім двох світових воєн сталося понад 350 локальних воєн і воєнних конфліктів. Якщо до Першої світової війни зафіксовано всього 36 локальних воєн і воєнних конфліктів, то в період між світовими війнами їх налічувалося 80, а після Другої світової війни – більш як 250. Після 1945 р. у воєнних діях брали участь понад 12 млн. військовослужбовців майже із 100 країн світу, а кількість загиблих перевищила 35 млн. осіб (у роки Першої світової війни загинуло 10 млн. осіб, Другої світової – 54 млн.) [2].

У Женевських конвенціях 1949 р. разом з терміном “війна” використовують вирази “міжнародний збройний конфлікт” (ст. 2) і “неміжнародний збройний конфлікт” (ст. 3). Таким чином, починаючи з 1950-х років, термін “збройний конфлікт” вживають набагато частіше, ніж термін “війна”. Цю заміну зумовлено насамперед політичними та ідеологічними міркуваннями, спробою змістити акценти у цих поняттях, а також заборонаю війни як засобу вирішення міжнародних суперечок.

Зрозуміло, що межа відмінності між “війною” і “збройним конфліктом” є досить умовною, хоча такий поділ має певне значення для права, застосовуваного під час збройних конфліктів. При цьому вважається, що поняття “збройний конфлікт” є більш широким і включає поняття “війна”. Але не всякий збройний конфлікт можна назвати війною, оскільки між ними існує велика різниця.

Наведемо найширше визначення війни. Так, війна – це організована, ініційована, спровокована збройна боротьба між державами, групами держав, націями,

народами з метою відстоювання інтересів, захисту від нападу, захоплення території та цінностей, утвердження панування. Війна має виражений суспільно-політичний зміст, за висловом німецького військового теоретика фон Клаузевіца, війна є зброям політики, продовженням державної політики іншими засобами.

З юридичної точки зору війна має такі ознаки: формальний акт оголошення; розрив дипломатичних відносин між воюючими державами; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних; запровадження спеціального правового режиму, який характеризує часткові обмеження прав людини, тощо. Таким чином, війна – це збройна боротьба двох і більше держав, що характеризується формальним актом її оголошення.

У текстах Женевських конвенцій і Додаткових протоколів досить часто вживається термін “збройний конфлікт”, але вони не містять визначення цього поняття. Його відсутність супроводжується певними як теоретичними, так і практичними труднощами з уніфікації його застосування. У ст. 2 Женевських конвенцій зазначається, що “ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни” *. Отже, якщо виникає збройний конфлікт між двома або кількома державами, то міжнародне гуманітарне право набирає чинності автоматично, незалежно від того, чи оголошено війну і чи визнають учасники конфлікту стан війни. Єдиною підставою, достатньою для застосування гуманітарного права, є наявність збройного конфлікту. Таким чином, під збройним конфліктом можна розуміти збройну боротьбу між державами (міжнародний) або між державою і антиурядовими військовими формуваннями (неміжнародний).

До найвідоміших сучасних локальних воєн можна віднести Корейську війну, війну у В'єтнамі та Афганістані, а також Громадянську війну в Сирії. Найвідоміші воєнні конфлікти такі: Кіпрський конфлікт (або Кіпрська суперечка), Грузино-російська криза, озброєний конфлікт на Сході України. Порівняно із світовими війнами локальні характеризувалися меншою кількістю країн-учасниць, незначним просторовим розмахом воєнних дій, що велися, як правило, з обмеженими політичними і військовими цілями, із застосуванням традиційних сил і засобів збройної боротьби. Організований фронт у ряді випадків був відсутній. Більшість локальних воєн виникали без оголошення і починалися з провокацій або прикордонних інцидентів, які потім переростали у військові зіткнення великого масштабу. Сторона, яка нападає, прагне до максимальної концентрації сил для раптового удару на самому початку воєнних дій і завдання рішучої поразки збройним силам супротивника до завершення їх розгортання і переведення економіки на воєнний стан.

Воєнні конфлікти мали ще більш обмежені політичні цілі та ще менші просторові й тимчасові масштаби. Зазвичай це були озброєні повстання і закологи, прикордонні збройні конфлікти та інциденти, причому якщо в ході локальних воєн стан суспільства воюючих держав якісно змінювався, то за воєнних конфліктів кардинальної перебудови державного механізму не відбувалося, тобто не спостерігалося мобілізаційного розгортання сил і переведення економіки на військові рейки.

Для скорішого завершення війни або збройного конфлікту необхідно чітко розуміти мету протистояння. Таке розуміння дає можливість пошуку прийнятної для сторін компромісу. Мету війни найкраще сформулював Б.Х. Ліддел Гарт у

* Конвенція про захист цивільного населення під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

своїй “Стратегії непрямих дій” (1954) [3]. Він вважав, що метою війни є мир кращий, ніж довоєнний. Концепція “кращого світу” дозволяє поділити війни на “справедливі”, що ведуть до розвитку людського суспільства в цілому, і “несправедливі”, що ведуть до його руйнування або спрощення.

Країни ведуть війну не заради самої війни, а заради досягнення політичних цілей. Тому “перемога” – це не військове, а політичне поняття. Військова мета – лише засіб досягнення конкретної політичної мети і визначається нею. Воєнні дії є лише базою для політичних рішень і призначені, скоріше за все, для примушення до ухвалення цих рішень, ніж для завоювання. Щодо цілей воєн, які ведуть імперії, то вони прагнуть встановити контроль над максимальною кількістю ресурсів і переформатувати “світовий порядок” під свої інтереси.

К. фон Клаузевіц запровадив такий вислів: “Війна є ніщо інше, як продовження політики, із залученням інших засобів” (“Про війну”, 1832) [4]. Це означає, що війна – це лише частина політики, а власне бойові дії – це лише складова частина воєнно-політичних дій політичного керівництва однієї країни у відношенні до іншої. Отже, можна сказати, що війна – це проміжний етап, що фіксує неможливість компромісу конфліктуючих сторін і покликаний створити нові умови, в яких компроміс буде можливий або потреба в ньому відпаде у зв’язку із знищенням однієї із сторін конфлікту.

З економічної точки зору відмінність між війною і збройним конфліктом полягає в масштабах економічних змін і завданих збитків. Так, війна призводить до якісної зміни стану суспільства, тому що державні інститути починають виконувати специфічні функції, зумовлені саме війною. Внаслідок цього життя суспільства у цілому та економіку зокрема перебудовують для забезпечення перемоги над ворогом. Під час збройного конфлікту політична мета є більш обмеженою, ніж у ході війни. Він не супроводжується докорінною зміною всього державного механізму на воєнний лад. Отже, збройний конфлікт між державами і групами всередині держав (такими, як повстанці) вважається громадянською війною, а не війною відповідно до міжнародного права.

Комплекс заходів з відновлення економіки після війни і збройного конфлікту має значні відмінності. Під відновленням після воєн спочатку розумілося фізичне відродження зруйнованих промислових підприємств, об’єктів соціальної сфери, розореного сільського господарства тощо. Поступово це поняття поглиблювалося. На межі 1940–1950-х років використовувався критерій, за яким під відновленням малися на увазі досягнення довоєнних обсягів валової продукції в грошовому обчисленні. Пізніше (в 1970–1980 рр.) прийшло розуміння відновлення як складного явища економічного, соціального і демографічного характеру.

Сьогодні, в найзагальніших рисах, відновлення економіки можна трактувати як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя людей і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій.

Відновлення економіки має відбуватися на основі розробки спеціальних програм з “реанімації” господарської діяльності країни, спрямування всіх зусиль на відновлення сфери промисловості та сільського господарства. Відновлення економіки після збройного конфлікту так само вимагає розробки заходів, необхідних для відродження і подальшого розвитку економіки конкретного регіону, повернення населення та забезпечення гідних умов його існування, вирішення породжених конфліктом різноманітних соціальних проблем, відновлення інфраструктури та її інтеграції з іншими регіонами країни, розробки механізму забезпечення джерел відновлення.

Відомим прикладом відродження зруйнованої економіки Західної Європи є повоєнний (після Другої світової війни) “план Маршалла”. Передумовами для початку його впровадження стали складні економічні обставини в Західній Європі в повоєнний період. Європейські країни (насамперед, Німеччина, Франція, Італія) без зовнішньої допомоги не могли забезпечити стабільне функціонування власних економік. “План Маршалла” почав реалізовуватися з 1947 р. і був зосереджений на таких аспектах, як підвищення продуктивності праці у промисловості та сільському господарстві, фінансова стабілізація та розвиток торгівлі. Саме завдяки “плану Маршалла” було розроблено механізм використання власних і запозичених коштів (коли перші використовуються для поточних витрат, а другі – для капітальних інвестицій). Більше того, фінансова допомога була пов’язана з реалізацією структурних реформ, спрямованих на нарощування виробництва та розвиток торгівлі*.

Як бачимо, за 1947–1952 рр. країнам Європи вдалося досягти рівня майже повного відновлення економіки високорозвинутого індустріального регіону з населенням майже 400 млн. осіб. Наведені в таблиці 1 дані показують, що, згідно з “планом Маршалла”, США надавали безоплатну фінансову допомогу (але її обсяг становив у середньому до 10% ВВП по європейських країнах). Також надавалися кредити і був забезпечений доступ продукції європейських підприємств на американський ринок.

Таблиця 1

Обсяг фінансової допомоги країнам Західної Європи згідно з “планом Маршалла”*

Країни	ВВП у 1947 р.	Допомога згідно з “планом Маршалла” (млн. дол.)				ВВП у 1952 р.	Приріст ВВП (% до 1947 р.)
		всього	%	у тому числі:			
				до ВВП	гранти		
Велика Британія....	327044	16077	4,9	14137	1939	357585	+9,3
Франція.....	168330	13677	8,1	12540	1137	240287	+42,7
Італія.....	134446	7604	5,7	7123	482	190541	+41,7
ФРН.....	161011	7009	4,4	5915	1093	314794	+95,5
Нідерланди.....	48613	5461	11,2	4621	840	63162	+29,9
Греція.....	13272	3562	26,8	3562	0	15878	+19,6
Австрія.....	15102	3366	22,3	3366	0	27484	+82,0
Бельгія.....	40563	2819	6,9	2476	343	49486	+22,0
Данія.....	25020	1376	5,5	1208	168	30144	+20,5
Норвегія.....	15395	1287	8,4	1089	198	19347	+25,7
Туреччина.....	29064	1135	3,9	706	428	43295	+49,0
Ірландія.....	9196	743	8,1	97	646	10753	+16,9
Швеція.....	43206	541	1,3	438	103	49690	+15,0
Португалія.....	16943	258	1,5	76	182	18428	+8,8

* Складено автором за: Напрями надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках плану Маршалла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1113/1/Комар%20Н..pdf>.

Важливою особливістю “плану Маршалла” була принципово нова схема розрахунків за кредитами, яка вела до багаторазового збільшення задіяних коштів. Наприклад, німецький завод замовляв деякі деталі в США. Проте американський виробник цих деталей отримував за них гроші (у дол.) не від замовника, а з урядового фонду “плану Маршалла”. Замовник же вносив еквівалент у німецьких марках у спеціально створений європейський фонд. У свою чергу, з коштів цього фонду фінансувалися довгострокові пільгові кредити підприємствам для нових

* Відновлення економік європейських країн і України: історичний досвід та сучасні виклики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukranews.com/ua/publication/1784-vidnovlennya-ekon...-ta-suchasni-vyklyky>.

інвестицій. У кінцевому підсумку, в міру повернення підприємствами своїх боргів, кошти фонду дозволили європейським державам розплатитися і з США.

Така підтримка, безумовно, відіграла свою позитивну роль. Водночас необхідно вказати, що не тільки грошова допомога визначила успіх, але й організаційна робота, яку проводила американська адміністрація, добиваючись від західноєвропейських держав злагодженої та самостійної роботи з відновлення зруйнованих економік їх країн. І все ж, на наш погляд, вирішальним моментом у “плані Маршалла” стали зусилля самих європейців – ентузіастів ідеї відродженої, мирної та об’єднаної Європи, які змогли самостійно й успішно вирішити свої економічні проблеми.

У цьому зв’язку насамперед доцільно проаналізувати досвід Німеччини, яка пережила швидке та ефективне економічне відновлення. “Німецьке економічне диво” становить приклад успішного виходу з гострої кризи в результаті виважених дій політичного керівництва, що втримало політичну стабільність і збалансувало втручання держави в економічне життя країни, на основі створення бази для швидкого розвитку економіки, в поєднанні із зовнішньою економічною підтримкою.

Міністр економіки Німеччини Л. Ерхард, який увійшов в історію як батько “німецького економічного дива”, заклав фундамент соціальної ринкової економіки, почавши в 1948 р. економічну і грошову реформу. Основні тези його плану такі: зробити економіку передбачуваною; за допомогою одержуваних завдяки “плану Маршалла” коштів добитися тривалого стабільного поживлення; при важкому матеріальному руйнуванні економіки доцільно почати оновлення речового виробничого капіталу для забезпечення високої продуктивності праці; підвищення продуктивності праці необхідно добитися стимулюванням виробництва споживчих товарів; кінцевою метою будь-якого господарювання може бути тільки споживання [5].

Головними елементами запропонованої Л. Ерхардом моделі розвитку “соціального ринкового господарства” були:

- цільова настанова – високий рівень добробуту всіх верств населення;
- шлях досягнення мети – вільна ринкова конкуренція і приватне підприємництво;
- ключова умова досягнення мети – активна участь держави в забезпеченні передумов і умов конкуренції [5].

Концепція “соціального ринкового господарства” Л. Ерхарда, заохочуючи приватну конкуренцію і створюючи товарний достаток, за допомогою прийнятого закону про попит і пропозицію, утримувала ринок у певних межах і зменшувала його негативні наслідки для соціально незахищених груп (безробітних, малозабезпечених тощо), а також надавала підтримку через дотації деяким галузям (сільському господарству, гірничодобувній і суднобудівній промисловості). Крім того, було вжито спеціальних заходів щодо недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, щоб уникнути формування монополій [5]. Запропонована Л. Ерхардом модель соціально-ринкової економіки зумовила успіх концепції устрою держави. Вона показала вдаль поєднання економічної та соціальної політики.

Історія економічного відродження Німеччини після Другої світової війни є одним з прикладів успішної реалізації ідей лібералізації економіки за збалансованої участі держави в економічному житті.

На особливу увагу заслуговує досвід Японії у післявоєнній відбудові економіки, бо за 1935–1945 рр. Японія втратила майже 70% активів. Відразу після поразки у війні кілька молодих чиновників почали розробляти план відновлення японської економіки. Це були інженери-електрики Сабуро Окіто (Saburo Okita) і Йоносукє Гото (Yonosuke Goto). Вони проводили наради-дослідження з різних тем відновлення,

які організовували щотижня за участю посадовців і науковців [6]. Наради були розпочаті як приватні, але пізніше офіційно визнані як спеціальне дослідження комітету Міністерства закордонних справ. За результатами таких нарад був підготовлений Заключний звіт, який опубліковано у вересні 1946 р. Цей звіт під назвою “Основні проблеми економічної реконструкції Японії” є відомим прикладом розвитку японського економічного мислення. Багато ідей з нього є актуальними для політики Японії та інших країн і сьогодні. Методологічні підходи, запропоновані у звіті, були застосовні й до інших країн. Наприклад, проект рекомендацій з політики для Киргизстану в 1992 р. професора Татсуо Канеда (Tatsuo Kaneda) або доповідь про В’єтнам у 1994 р. професора Кірепу Ішікава (Kirepu Ishikawa) були дуже схожі на вже згаданий звіт. Зрозуміло, що багато галузей цих країн відрізняються від японських, але процедура і методологія для виявлення економічних проблем можуть і сьогодні бути використані після вивчення звіту японських фахівців.

Звіт складався з двох частин. Перша присвячена аналізу нової глобальної ситуації, історичного стану і географічного положення переможеної Японії. У цій частині також було ретельно вивчено причини поразки у війні і відзначено деякі позитивні аспекти ситуації, що склалася. Друга частина окреслювала пропозиції щодо розвитку галузей і стимулювання експорту, з конкретними діями і необхідними заходами державної політики. При цьому відновлення сектору за сектором реальної економіки розглядалось як домінуюче завдання, тоді як грошово-кредитні та податково-бюджетні проблеми розглядалися як другорядні.

Основні ідеї, що містилися у звіті, можна згрупувати таким чином:

- економічна політика Японії має базуватися на глибокому аналізі зсуву глобальних тенденцій;
- повинна бути розроблена і впроваджена всеохоплююча і конкретна стратегія відновлення, що має ґрунтуватися на індустріалізації, вдосконаленні технологій і динамічному розвитку торгівлі;
- на етапі відновлення інвестиції мають стати основним пріоритетом, споживання повинно бути обмежене (населення терпить низький рівень життя доти, доки економіка не покаже сталих темпів зростання);
- мають бути відновлені й вільні ринки через концентрацію зусиль на насичення ресурсами;
- для відновлення галузі необхідно ретельно проаналізувати ключові аспекти і запропонувати реалістичні та конкретні програми розвитку (як зазначалося, Японія має, насамперед, відновити технологічно передові галузі промисловості, а оскільки порівняльні переваги в текстильній галузі та в сільському господарстві було втрачено, то позначився їх очікуваний розвиток в інших частинах Азії).

Існує перебільшене уявлення про обсяг наданої Японії економічної допомоги з боку США, яка головним чином виділялася в 1945–1952 рр. як пільгові кредити у грошовій і натуральній формах на суму 2,4 млрд. дол. (у середньому 4,5% ВВП Японії на той час). Крім того, Світовий банк надав Японії кредити на суму 860 млн. дол. * [6].

Становить інтерес історія повоєнного відродження Південної Кореї **. Економічні реформи в Кореї розпочалися у 1961 р., коли до влади прийшла нова команда

* Економічний потенціал і тенденції розвитку Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrefs.com.ua/120749-Ekonomicheskiiy-potencial-i-t...zvitiya-YAponii.html>.

** Економічне диво за одне покоління: Південна Корея – приклад для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.finance.ua/ua/news/-/400091/ekonomichne-dyvo-za-odne-pokolinnya-pivdenna-koreya-ryklad-dlya-ukrayiny>.

реформаторів на чолі з генералом Пак Чон Хі. Головним напрямом дій його адміністрації в економічній сфері було перетворення країни з відсталої аграрної на сучасну індустріальну на основі централізованого управління [7]. Головними економічними цілями уряду були посилення значення ключових галузей промисловості, зменшення безробіття і впровадження ефективніших управлінських підходів. Ряд заходів було спрямовано на збільшення експорту, що означало підвищення конкурентоспроможності південнокорейських товарів і продуктивності праці. Ключовими галузями промисловості було визнано електроніку, суднобудування і автомобільну промисловість. Уряд усіляко заохочував відкриття нових виробництв у цих галузях.

У результаті проведених заходів зростання промислового виробництва становило 25% на рік, причому в середині 1970-х років темпи збільшилися до 45% на рік. З 1960-х років корейська економіка почала бурхливо розвиватися. За майже три десятиліття (з 1962 по 1989 р.) ВВП збільшувався в середньому на 8% на рік (з 2,3 млрд. дол. у 1962 р. до 204 млрд. дол. у 1989 р.). Середній річний дохід населення зріс з 87 дол. на 1 особу в 1962 р. до 4830 дол. у 1989 р. Частка промислового сектору в 1962 р. становила 14,3% ВВП, а в 1987 р. – 30,3%. Обсяг торгівлі товарами народного споживання підвищився з 480 млн. дол. у 1962 р. до 127,9 млрд. дол. у 1990 р.

Наприкінці 1980-х років внутрішній ринок Південної Кореї став основою економічного піднесення. Зростання попиту на автомобілі та інші дорогі товари було зумовлене збільшенням загального підвищення платоспроможності населення. Внаслідок цього спрямована на експорт корейських товарів економічна політика уряду змінилася в бік самозабезпечення, що привело до зменшення залежності від інших держав. Особливо в ці роки бурхливо розвивався сектор послуг.

На наш погляд, інтерес становить і сучасний досвід відновлення та розвитку Грузії. Збройний конфлікт 2008 р. завдав серйозної шкоди економіці країни. Так, якщо у 2003–2005 рр., за даними Standard & Poor's, експорт показував щорічний приріст на 36%, то через конфлікт він знизився до 8%, оскільки економіка Грузії була залежною від РФ (до конфлікту вона продавала Росії до 80% усього свого вина і 70% мінеральної води). З початком конфлікту темпи зростання ВВП Грузії знизилися з 9% до 2%, а у 2009 р. і зовсім почалася рецесія. Підприємства закривалися через військові дії та відсутність замовлень. Промислове виробництво впало з 35% до 6%, а безробіття збільшилося з 13,3% до майже 17%.

Партія, що прийшла до влади завдяки “революції троянд”, почала відновлювати економіку за рахунок кредитів міжнародних фінансових інститутів. Так, МВФ, Світовий банк і Євросоюз надали Грузії 4,5 млрд. дол. (з яких кредити – 2,5 млрд. дол., а 2 млрд. дол. – грант). Рівень державного боргу подвоївся й склав 42% ВВП. Основні вимоги МВФ до уряду Грузії полягали в такому: реформування економіки, тотальна економія і скорочення заробітних плат державних службовців, вільне встановлення курсу ларі. На фоні емісії ларі реалізація даних вимог практично відразу призвела до зростання цін (інфляція зросла з 5% до 14%). Унаслідок цього проїзд у громадському транспорті подорожчав більш як у 2 рази, а ціни на хліб і м'ясо підвищились у 2,5 рази.

Незважаючи на рекомендації кредиторів, Грузії все ж таки вдалося призупинити девальвацію – курс стали утримувати штучно. При цьому нова влада реалізувала кілька корисних рекомендацій МВФ і Світового банку – почала боротьбу з корупцією, спростила адміністрування податків і стала реформувати виробництва (виробники підвищили якість, пройшли сертифікацію і вийшли на західні ринки із своєю продукцією, а також, як зазначив грузинський економіст Г. Васадзе, на ринки Китаю і Південно-Східної Азії). На це потрібен був не один рік, але результати виявилися позитивними.

Країною, яка найбільшою мірою змогла замінити для Грузії російський ринок, стала Туреччина. Вона і сьогодні є найвагомим торговельним партнером країни (16,6% усього зовнішньоторговельного обороту). Торговельний оборот між Грузією і Туреччиною в першій половині 2013 р. становив 693 млн. дол., на другому місці був Азербайджан (606 млн. дол.), на третьому – Україна (342 млн. дол.), на четвертому – Китай (302 млн. дол.) і тільки на п'ятому – Росія (277 млн. дол.). Паралельно Грузія почала інтенсивно розвивати туризм, але, звичайно ж, після завершення воєнних дій. Кількість туристів зросла практично в 5 разів: з 1 млн. до майже 5 млн. осіб на рік.

Як відомо, основою успішної економіки є соціальна політика. Тому в розвинутих країнах істотно підвищуються витрати на освіту, охорону здоров'я, допомоги. У Грузії навіть у кризовий період (2008–2010 рр.) частка бюджетних витрат на соціальні потреби становила 10,24–12,7% ВВП, але і це є досить низьким показником. Тому, на нашу думку, соціальні проблеми стали однією з причин відставки Саакашвілі.

Економічна ситуація в нашій країні, хоча і залишає бажати кращого, проте далека від глобальної катастрофи (тотальної розрухи під час Другої світової війни). Вона не може наблизитися до показників Грузії, яка під час воєнних дій демонструвала хоча і мінімальне, але зростання (до 2%). Безумовно, забезпечити економічне зростання в Україні може якнайшвидше завершення воєнних дій і стрімке проведення реформ.

У ході аналізу декількох збройних протистоянь кінця ХХ – початку ХХІ ст. Україні необхідно зробити висновки для того, щоб не допускати чужих прорахунків і помилок або нівелювати їх. У таблиці 2 згруповано основні чинники, які зумовили відновлення та розвиток країн після завершення воєнних дій у країнах, досвід яких проаналізовано.

Повертаючись до аспекту економічного відродження України, зазначимо, що всі перелічені (див. табл. 2) умови повоєнних Європи, Південної Кореї та Грузії, що сприяли їх динамічному розвитку, є і в нашій країні. Так, вітчизняними вченими під егідою Національної академії наук України в 2015 р. розроблено стратегію відродження Донбасу, що відображено у програмному документі “Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики”. У ньому визначено соціально-економічний стан Донбасу в передкризовий період, надано оцінку соціально-економічних втрат унаслідок воєнних дій, визначено пріоритети відновлення соціально-економічного потенціалу Донбасу, запропоновано інституціональне забезпечення та економіко-правові механізми відновлення Донбасу, розроблено проекти нормативних актів щодо реалізації пріоритетних напрямів державної політики відродження Донбасу [8].

Крім того, у 2015 р. було підготовлено Національну доповідь: “Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі”. В її розробці брали участь науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, Інституту економіки промисловості НАН України, Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Інституту соціології НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього” та ДУ “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України” [9]. У доповіді досліджено історичні передумови формування соціокультурного феномену та новітні чинники трагедії Донбасу, соціально-економічні втрати України внаслідок подій на Донбасі, визначено загрози, ризики та можливості розвитку України в економічній і соціально-політичній сферах, а також пріоритети інтег-

рації українського суспільства. Проаналізовано соціально-економічні, інституційні та соціогуманітарні складові політики інтеграції українського суспільства.

Таблиця 2

Основні чинники відновлення та розвитку країн після завершення воєнних дій *

Чинники	Німеччина	Японія	Південна Корея	Грузія
Нова команда реформаторів (патріотів).....	+	+	+	+
Визначення концепції та моделі розвитку (основна мета, завдання, роль держави).....	+	+	+	+
Розробка внутрішньої та міжнародної економічної політики (стратегії розвитку).....	+	+	+	+
Реалізація структурних реформ, спрямованих на оновлення та нарощування виробництва і торгівлі, підвищення продуктивності праці, зайнятості, посилення цінової стабільності.....	+	+	+	+
Визначення пріоритетних (ключових) галузей та напрямів розвитку	+	+	+	+
Зовнішня допомога (грошова, ресурсна).....	+	+	+	+
Розроблений механізм використання власних (для поточних витрат) і запозичених (для капітальних інвестицій) коштів.....	+	+	+	+
Контроль (обмеження прав уряду) кредиторів над діями уряду (використанням отриманих коштів). Нові схеми розрахунків та погашення кредитів.....	+	+	-	-
Створення ефективної системи управління економікою (активна участь держави).....	+	+	+	+
Зростання споживання та доходів населення....	+	-	+	+
Боротьба з корупцією.....	+	+	+	+
Географічна наближеність і доступність містких ринків.....	+	-	+	+
Недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, уникнення формування монополій.....	+	+	+	-
Реалізована соціальна політика.....	+	+	+	-

* Складено автором.

У наведених документах запропоновано стратегію і тактику, реалізація яких дозволить у тому числі відновити зруйновану економіку в умовах важливих змін, що відбуваються у світі, виходячи з геополітичних пріоритетів основних учасників конфлікту.

Україна, використавши істотні зовнішні фінансові надходження (табл. 3), на жаль, не направила їх у пріоритетні сфери та галузі економіки, адже саме вони могли б, “як локомотив”, дати поштовх для розвитку інших галузей, оскільки насамперед необхідно “...виділяти пріоритетні галузі, напрями головного удару. Бо, по-перше, немає в нас стільки талановитих спеціалістів, щоб забезпечувати всі напрями, а, по-друге, немає для цього достатньої бази, приладів, матеріалів і, звичайно, необхідних коштів. Тому не можна досягнути неосяжне” [10]. Президент НАН України Б.Є. Патон пропонує зосередитися насамперед на новітніх наукомістких технологіях і матеріалах, розвитку космічної, ракетної та інших галузях техніки [10]. Разом з тим у країні продовжується уповільнення технологічного розвитку. Так, у 2017 р. спостерігалось зниження кількості інвестиційних фондів з 1035 у 2016 р. до 956 у 2017 р. А перелік інвестиційних венчурних фондів в Україні свідчить, що інноваційна діяльність протягом останніх років не є об’єктом їх першочергової заінтересованості *.

* Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%>

Таблиця 3

Державний і гарантований державою борг України в динаміці за 2009–2018 рр. *

Роки	Державний і гарантований державою борг України							Державний борг до ВВП (%)
	загальний борг	приріст		зовнішній борг		внутрішній борг		
		млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	
на 31.12.2009	39685,0	—	—	26518,7	—	13166,3	—	34,7
на 31.12.2010	54289,3	14604,4	36,8	34759,6	31,1	19529,7	48,3	39,9
на 31.12.2011	59215,7	4926,4	9,1	37474,5	7,8	21741,2	11,3	35,9
на 31.12.2012	64495,3	5279,6	8,9	38658,8	3,2	25836,4	18,8	36,6
на 31.12.2013	73078,2	8583,0	13,3	37536,0	-2,9	35542,2	37,6	40,1
на 31.12.2014	69794,8	-3283,4	-4,5	38792,2	3,3	31002,6	-12,8	70,2
на 31.12.2015	65505,7	-4289,2	-6,1	43445,4	12,0	22060,2	-28,8	79,4
на 31.12.2016	70970,9	5465,2	8,3	45604,6	5,0	25366,2	15,0	81,0
на 31.12.2017	76305,2	5334,3	7,5	48989,4	7,4	27315,8	7,7	71,8
на 30.04.2018	77048,2	743,0	1,0	48080,1	-1,9	28968,1	6,0	—

* Складено автором за: Державний борг України (2009–2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debt>.

Дані таблиці 3 показують: отримані державою за останні 10 років кредити майже подвоїлися й досягли 77 млрд. дол., що дорівнює майже 72% ВВП (а це значно більше, ніж допомога, яку одержали європейські країни, згідно з “планом Маршалла”, в повоєнний період).

На початку ринкової трансформації в країні вважалося, що ринок і приватизація автоматично забезпечать інноваційність економіки та її конкурентоспроможність. Але помилкою було те, що під час приватизації майже не оцінювалися об’єкти інтелектуальної власності, а враховувалася практично тільки нерухомість. Така недооцінка (та інші чинники) призвела до того, що український олігархічний бізнес зосередився на виснажливій експлуатації фондів і сировинних ресурсів. Крім того, ситуація ускладнюється постійним впливом з країни вільного капіталу, який міг бути використаний на розвиток економіки країни та вирішення соціальних проблем.

Як уже зазначалося, не можна весь час посилаючись на нестачу коштів для інвестицій в інноваційні проекти та їх широкомасштабного впровадження в господарський оборот (див. табл. 3). Необхідно врахувати досвід інших країн, переглянути парадигму моделі соціально-економічного розвитку, обрати пріоритети і на цій базі оновити середньострокову стратегію на найближчі 10 років.

На думку Дж. Сороса, для радикальних реформ нам необхідно сформулювати фінансовий пакет з європейських фондів розміром 50 млрд. дол., тоді країна не перебуватиме на межі банкрутства, а розвиватиметься. Для цього в Україні вже нагромаджено певний досвід формування програм, за якими можна використовувати фінансові ресурси для цілей розвитку. Коротку характеристику цих програм наведено в таблиці 4.

Аналіз програм і стратегій, розміри фінансування та допомога донорів показали, що й досі немає відповідного плану відновлення інфраструктури Донецької та Луганської областей, єдиного центру акумуляції коштів і координації їх використання та контролю. Реальна оцінка необхідного фінансування Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України * також викликає сумніви. Розміри державного фінансування та фінансову допомо-

D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf.

* Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12. 2017 р. № 1071.

Таблиця 4
Порівняльна характеристика основних програм щодо відбудови та розвитку Східних регіонів України *

Розробник	Назва	Обсяг фінансування	Строк реалізації	Очікувані результати
Кабінет Міністрів України (2014 р.)	“План заходів з організації відновлення пошкоджених (зруйнованих) об’єктів соціальної та транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності на території Донецької та Луганської областей”	Відсутність чіткої оцінки. Оцінка експертів до 15 млрд. дол.	До 20 років	1) створення штабів з організації та відновлення об’єктів соціальної та транспортної інфраструктури, житлового фонду і систем забезпечення життєдіяльності населених пунктів Донбасу; 2) складання переліку пошкоджених (зруйнованих) об’єктів і проєктно-кошторисної документації та отримання експертних висновків
Програма розвитку ООН (2016 р.)	Програма з відбудови і миробудування у п’яти областях на Сході країни: Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій і Харківській	Відсутність чіткої оцінки. Згідно із звітом спільної місії ЄС, ООН та Святого банку — 1,52 млрд. дол.	До 20 років	1) сприяння економічному відновленню і відбудові ключових інфраструктурних об’єктів; 2) сприяння ефективному місцевому врядуванню та впровадженню реформи з децентралізації; 3) сприяння досягненню безпечної ситуації в суспільстві та порозуміння
Кабінет Міністрів України (2017 р.)	Державна цільова програма відновлення та розбудови миру в східних регіонах України	4,7 млрд. грн.	До 2020 р.	1) відновлення критичної інфраструктури та соціальних послуг в основних сферах; 2) економічне відновлення; 3) підвищення соціальної стійкості, розбудова миру та суспільної безпеки, що сприятиме розв’язанню проблем шляхом виконання програмних завдань
ЄС (2018 р.)	Програма з допомоги та розвитку Східних регіонів України	600 млн. євро	2018–2020 рр.	1) відновлення критичної інфраструктури (у тому числі житла); 2) підтримка економічного розвитку та підвищення життєвого рівня населення; 3) реалізація соціальних програм у сферах охорони здоров’я та освіти
А.Б. Аваков	Стратегія відновлення цілісності України і деокупації Донбасу “Механізм малих кроків”	від 20 млрд. до 30 млрд. дол.	10 років	1) відновлення територіальної цілісності й миру в Східних регіонах України; 2) припинення подальшого кровопролиття і періодичної ескалації збройного “конфлікту-пульсації”; 3) деокупація, реінтеграція окупованих територій і пост-конфліктне будівництво; 4) стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад раніше окупованих територій (підвищення якості життя населення через зміцнення їх спроможності та соціальної витривалості, стимулювання економічної активності); 5) мінімізація екологічних ризиків і недопущення техногенних катастроф

* Складено автором.

гу донорів (див. табл. 4) розраховано тільки для відновлення житлового фонду, соціальної інфраструктури, доріг, газо- і водопостачання тощо. Але цих коштів недостатньо для розбудови Донбасу та розвитку його економіки, тим більше визначені у програмах кошти не забезпечать інноваційного відродження регіону.

На наш погляд, інфраструктурну відбудову стратегічних об'єктів повинна забезпечити держава, а соціальних об'єктів – місцеві органи влади (бо місцеві громади краще знають, які об'єкти потребують першочергового відновлення, а які можуть почекати), і контроль якості виконаних робіт також може бути краще забезпечений громадами. Зрозуміло, що необхідно чітко визначити джерела фінансування. Контроль за надходженням коштів та їх використанням покласти на міжнародних аудиторів (інші міжнародні інститути) і запровадити у територіальних громадах механізм прозорості їх витрачання.

На нашу думку, інноваційний розвиток економіки у постраждалих регіонах може забезпечити тільки створення (спочатку на підконтрольних територіях, а потім і на деокупованих) спеціальних економічних зон і науково-виробничих парків. Таке створення стимулюватиме розвиток виробництв, заснованих на нових передових технологіях, збільшення кількості робочих місць, обсягу експорту тощо. Загальну концепцію соціально-економічного відновлення та розбудови Донбасу схематично зображено на рисунку.

Концепція соціально-економічного відновлення та розбудови Донбасу

Побудовано автором.

Дана концепція потребує конкретизації, узгодження, нормативно-правового забезпечення та подальшої реалізації.

Висновки

Як показує досвід країн, відновленню передують політичне рішення, що базується на геополітичній доцільності та національному патріотизмі щодо визначення моделі розвитку. В Україні для успішної економічної реконструкції необхідні такі послідовні заходи:

- розробка і реалізація сучасної, заснованої на інноваційному розвитку, концепції реконструкції економіки країни з урахуванням реальної геополітичної ситуації;
- реалізація розробленої вітчизняними науковцями і урядом стратегії відновлення та розвитку Донбасу, а також повернення Криму;
- визначення ключових (пріоритетних) галузей розвитку, які забезпечать високу конкурентоспроможність товарів і послуг на зовнішніх ринках, а також державна підтримка таких галузей;
- прийняття відповідних законів щодо повної зайнятості, гідної оплати праці, підвищення продуктивності праці, цінової стабільності;
- розробка механізмів використання запозичених коштів та їх контролю;
- прийняття відповідних законів щодо усунення та недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, уникнення формування монополій;
- недопущення корупції та запровадження економічних механізмів боротьби з нею;
- розробка ефективної соціальної політики, політики зростання доходів і споживання населення;
- створення спеціальних економічних зон і наукових парків.

Список використаної літератури

1. *Хаєцька О.П.* Аналіз динаміки ВВП України та інших країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf.
2. *Гуменюк Л.* Соціальна конфліктологія : підруч. – Тема 12: Міждержавні конфлікти. – Львів : ЛДУВС, 2015. – 564 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/78492/psihologiya/mezhderzhavni_konflikti.
3. *Лиддел Гарт Б.Х.* Стратегия непрямых действий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://militera.lib.ru/science/liddel_hart1/index.html.
4. *Карл фон Клаузевиц.* О войне. – М. : Эксмо, СПб. : Мидгард, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hrguru.ucoz.ru/_ld/0/9_2Aw.pdf.
5. *Ерхард Л.* Добробут для всіх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/erhard-1/index.htm>.
6. *Целищев И.* Японская модель роста: сбережения, кредитование, инвестирование // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 6. – С. 87–96.
7. *Семенюк І.В.* Особливості історичної традиції Південнокорейського суспільства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – № 55. – С. 45–55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_55_45.pdf.
8. *Лібанова Е.М.* Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf.
9. *Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І.* та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі : нац. доп. ; [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : НАН України, 2015. – 363 с.

10. Сорока М. По фронту науки – революційно: неповторний стиль Бориса Патона [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2352593-po-frontu-nauki-revolucijno-nepovtornij-stil-borisa-patona.html>.

References

1. Khaietska O.P. *Analiz dynamiky VVP Ukrainy ta inshykh krain svitu* [Analysis of GDP dynamics of Ukraine and other countries of the world], available at: www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf [in Ukrainian].
2. Gumenyuk L. *Mizhderzhavni Konflikty, v: Sotsial'na Konfliktohiya* [Interstate Conflicts, in: Social Conflictology]. Lviv, LSUIA, 2015, available at: https://pidruchniki.com/78492/psihologiya/mezhderzhavni_konflikty [in Ukrainian].
3. Liddel Hart B.H. *Strategiya Nepryamykh Deistvii* [Strategy: The Indirect Approach], available at: http://militera.lib.ru/science/liddel_hart1/index.html [in Russian].
4. Carl von Clausewitz. *O Voine* [On War]. Moscow, Eksmo, SPb, Midgard, 2007, available at: http://hr guru.ucoz.ru/_ld/0/9_2Aw.pdf [in Russian].
5. Erhard L. *Dobrobut dlya vsikh* [Wohlfahrt für Alle], available at: <http://bibliograph.com.ua/erhard-1/index.htm> [in Ukrainian].
6. Tselishev I. *Yaponskaya model' rosta: sberezheniya, kreditovanie, investirovanie* [Japanese model of growth: savings, credits, investment]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World economy and international relations*, 2001, No. 6, pp. 87–96 [in Russian].
7. Semenyuk I.V. *Osoblyvosti istorychnoi tradytsii Pivdennokoreis'koho suspil'stva* [Features of historical tradition of South Korean society]. *Humanitarnyi visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 2013, No. 55, pp. 45–55, available at: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_55_45.pdf [in Ukrainian].
8. Libanova E.M. *Vidrodzhennya Donbasu: otsinka sotsial'no-ekonomichnykh vtrat i priorytetni napryamy derzhavnoi polityky* [Revival of Donbas: assessment of socio-economic losses and priority directions of the state policy], available at: http://www.nbuv.gov.ua/images/nauk-mon/Vidrodzhennya_Donbasu.pdf [in Ukrainian].
9. Libanova E.M., Gorbulin V.P., Pyrozhkov S.I., et al. *Polityka Integratsii Ukrains'koho Suspil'stva v Konteksti Vyklykiv ta Zagroz Podii na Donbasi. Nats. dop.* [Policy of Integration of Ukrainian Society in the Context of the Challenges and Threats of Events in Donbas. National report]. E.M. Libanova (Ed.). Kyiv, NAS of Ukraine, 2015 [in Ukrainian].
10. Soroka M. *Po frontu nauky – revolyutsiino: nepovtornyi styl' Borysa Patona* [On the front of science – revolutionary: the inimitable style of Boris Paton], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2352593-po-frontu-nauki-revolucijno-nepovtornij-stil-borisa-patona.html> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 4 липня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on July 4, 2018.*

ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-ЕКОНОМІСТ І ПРАКТИК

THE OUTSTANDING SCIENTIST-ECONOMIST AND PRACTITIONER

Свій 80-річний ювілей зустрічає Анатолій Іванович Даниленко – друг, товариш, соратник, однопумець і надзвичайно порядна людина з великим серцем і широкою ерудицією!

Анатолій Іванович завжди вдало поєднував науку з практикою. У 1960 р. він закінчив Київський інститут народного господарства ім. Д.С. Коротченка. Натомість, набувши практичного досвіду після семи років праці в Міністерстві фінансів УРСР і пройшовши там шлях від економіста до начальника відділу фінансування металургійної та хімічної промисловості, він очолив відділ фінансів і кредиту в Інституті економіки АН УРСР. Цей відділ уперше був створений у системі Академії наук України і, відповідно, було сформовано новий науковий напрям – фінансово-кредитне регулювання економіки. Через певний час, який був наповнений роботою в державних органах і одночасно науковими пошуками, А.І. Даниленко очолив цей важливий напрям у науці. Пізніше в ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” він надав нового імпульсу його розвитку.

В умовах радянської адміністративно-планової системи управління народним господарством розробка конкретних шляхів і методів використання грошово-кредитних і фінансових підойм у народному господарстві мала свою специфіку. Новаторство А.І. Даниленка у постановці та науковій розробці питань фінансово-кредитного регулювання у вітчизняній економічній науці полягало в його поєднанні з вирішенням науково-прикладних завдань. Значною мірою завдяки науково-практичним розробкам ювіляра фінансово-кредитні механізми було визнано не тільки важливою складовою планування економіки та управління нею, але й ключем до прискорення науково-технічного прогресу, підвищення якості продукції, посилення відповідальності первинних виробничих ланок, забезпечення успішності та конкурентоспроможності економіки.

А.І. Даниленко та його послідовники проводили унікальні дослідження на стику державних фінансів, грошового обігу, кредиту, фондового ринку та фінансів реального сектору. І головне: представники наукової школи А.І. Даниленка займалися не тільки фундаментальними науковими розробками, але й забезпеченням поєднання результатів наукових досліджень з практикою економічних реформ в Україні.

Тривалий час Анатолій Іванович як заступник директора Інституту з наукової роботи допомагав тримати кермо наукової влади. І сьогодні керівництво дослу-

хається до нього як до радника при дирекції Інституту. Виплекавши плеяду молодих учених-фінансистів, Анатолій Іванович передав своїм учням підйоми керування відділом, який нині складається з двох самостійних наукових осередків – з вивчення питань фінансів реального сектору та грошово-кредитних відносин. Можна сказати, що нині проблематику фінансово-монетарного регулювання економіки в Україні досліджує вже третє покоління вчених. І це завдяки тому, що А.І. Даниленко створив і далі розвиває свою наукову школу фінансово-монетарного регулювання економіки.

Варто сказати і про активну допомогу ювіляра в підготовці нових наукових кадрів як голови спеціалізованої вченої ради Д 26.239.02 із захисту дисертацій (із спеціальностей 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит та 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці), яку він очолив з моменту її створення в Інституті. За його активної участі та підтримки відбувалося становлення когорти викладачів і науковців Науково-дослідного інституту Міністерства фінансів України (тепер – ДННУ “Академія фінансового управління”), Національного університету державної податкової служби України (тепер – Університет державної фіскальної служби України) та інших осередків підготовки фінансистів і банкірів.

Вітаючи Анатолія Івановича Даниленка із славним ювілеєм, бажаємо йому здоров'я, творчого довголіття, плodотворного й активного розвитку його наукової школи!

В. М. ГЕЄЦЬ,
професор, доктор економічних наук,
академік НАН України,
Головний редактор журналу “Економіка України”,
директор ДУ “Інститут економіки
та прогнозування НАН України”,
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

VALERII HEYETS,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Academician of the NAS of Ukraine,
Editor-in-Chief of the “Economy of Ukraine” Journal,
Director of the Institute for Economics
and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

ЕКОНОМІСТ ІЗ СВІТОВИМ ІМ'ЯМ

THE ECONOMIST OF WORLD RENOWN

Фото Кишиштофа Гразавскі

Гж.В. Колодко – відомий у світі економіст, фахівець у галузі ринкової трансформації пост-соціалістичних країн і глобалізації, архітектор польських економічних реформ, двічі (у 1994–1997 і 2002–2003 рр.) міністр фінансів і віце-прем'єр-міністр Польщі, професор варшавського Університету Козьмінського, керівник Дослідного центру з проблем трансформації, інтеграції та глобалізації (Transformation, Integration and Globalization Economic Research, TIGER).

За роки його діяльності на державних постах Польща досягла вражаючих результатів, ключовою є його роль в успішному подоланні перехідного періоду, коли зростання ВВП на душу населення становило понад 30%.

У 1996 р. Гж.В. Колодко було названо найкращим міністром фінансів країн Центральної та Східної Європи, оскільки він привів Польщу до членства в ОЕСР і брав активну участь у процесі її інтеграції в ЄС.

Він працював у таких міжнародних організаціях, як ООН, Світовий банк, МВФ, а також в академічних інститутах у багатьох країнах світу, серед них – найбільші університети, в тому числі Єльський і Каліфорнійський.

Ювіляр є автором понад 40 книг і 400 статей. Його праці перекладено 26 мовами, більша частина – англійською. Погляди Гж.В. Колодко відображають його практичний досвід високих господарських досягнень і прекрасну академічну підготовку як вченого. Він є любителем і знавцем музики, марафонцем, вегетаріанцем, мандрівником, який об'їздив більш як 160 країн.

Широку популярність у світі отримав цикл його книг про майбутнє, в яких він представив комплексний неортодоксальний погляд на проблеми світового соціально-економічного розвитку, запропонував способи, методи та інструменти формування кращого майбутнього. Свої книги ювіляр присвячує всім з упевненістю, що майбутнє залежить від усіх нас.

Перша книга циклу “Світ у русі” – номінант премії М. Харрінгтона як видатна книга, в якій показано, як науку можна використати в боротьбі за краще майбутнє світу.

З 2013 р. Гжегож В. Колодко є членом редакційної колегії журналу “Економіка України”. Редколегія щиро вітає шанованого ювіляра із 70-річчям та бажає йому міцного здоров'я, творчої наснаги і плідної праці заради майбутнього.

SUMMARIES

HEYETS VALERII, GRYTSENKO ANDRII «New Pragmatism» as an instrument of inclusive globalization (to the 70-th anniversary of Professor Grzegorz W. Kolodko) – G.W. Kolodko's contribution to the theory and methodology of cognition and practical transformation of the modern world is revealed. It is shown that the main contradiction of the modern era is the contradiction between globalization, which relies on information-network and financial mechanisms, and the spatial-country localization of material and labor resources, which cannot move in space with the speed of information and financial flows. Globalization on neoliberal principles, which in many respects was destructive in nature, has become one of the forms of deepening and aggravating this contradiction. In place of destructive, the inclusive globalization should come, which leads not to disproportions in the development of various components of the socio-economic space, but to the inclusion of all elements of the system in the overall development process. It is shown that G.W. Kolodko's "New Pragmatism", which combines theoretical, methodological and practical approaches to the rational and ethical transformation of reality, can serve as an instrument for achieving the inclusive globalization. This "New Pragmatism" ensures the inclusiveness in the formation of the global space, where environmental, social and economic components, the state, the market and civil society, values, institutions and policies are in a state of searching for harmonious interaction and ensuring progress into the future.

KORNIEIEVA IULIA "International institutional financing of the strategic state-owned enterprises on the basis of modern smart-contract technology" – The modern mechanisms of raising the financial resources on international capital markets, covering debt financing and share participation, are analyzed. The financing by the international financial institutions is reviewed separately. It is noted that strategic state-owned enterprises are limited in terms of the choice of mechanisms for raising capital in the equity and debt securities markets due to preventing (i) the growth of the share of foreign capital in strategic sectors of the economy, as well as (ii) an increase in the level of the state-guaranteed debt limited by the criteria of the IMF program.

A universal mechanism of international institutional financing of the strategic state-owned enterprises based on modern smart-contract technology is proposed. It is shown that the appropriate mechanism will overcome the institutional barriers for the implementation of an investment project funded by the IFIs in terms of improving approaches to institutional support for the implementation of bilateral agreements. The author outlines universal markers of economic efficiency and transparency that will activate the revolving financing mechanisms, automatically identifying opportunities for continuing cooperation between the MFI-donor and the state-owned enterprise-recipient on the pre-contracted terms. It is emphasized that the smart-contract design allows neutralizing the influence of political pressure on the decision-making process regarding the allocation of the next tranches of funding through automatization processes and thanks to well-defined markers that are consistent throughout the contract period and cannot be changed depending on the change in the balance of political power. It is known that the Blockchain technology, which is the basis of a smart-contract, allows leveling off of the risks associated with corrupt mechanisms by eliminating the human factor from the decision-making scheme, making thus mutually beneficial contractual relationships between key persons impossible within the decision-making system. At the same time, certain shortcomings of the proposed technology are noted, namely, the lack of flexibility of the smart-contract design after the inclusion of basic information to the Blockchain register. The role of smart-contracts in adapting the mezzanine financing to the needs of a strategic state enterprise in the context of creating prerequisites for managing externalities is considered.

TSYMBAL LIUDMYLA "Intellectual potential of economic development in the global environment: Ukrainian context" – Reorientation and activation of the use of new technologies and robotics, networking and intellectualization of economic processes become necessary in the process of transition to the knowledge economy. Under these conditions, only innovatively active economies are competitive, which actualizes the role of intellectual factors in the structure of the country's economy and the state strategies for their use. In view of this, the author substantiates increasing role of intellectualization in the development of the national economies in the context of the current globalization challenges. Classical factors of intellectualization primarily include education; however, in modern conditions it undergoes significant changes and ceases to be the only driving force for the development of society. As a result of the analysis of the role and dynamics of the share of education in the structure of domestic GDP, it was concluded that they were gradually decreasing. The author determines indicators of Ukraine's readiness to increase competitiveness, characterizes the status and dynamics of the main indicators of the estimation of intellectual potential of the country and carries out their qualitative analysis. These indicators primarily include indicators in the field of the R&D; among them are the network of scientific institutions, the financing of education and science, the structure and quality of scientific personnel, etc. It is determined that all indicators can be divided into basic and resultant ones. The author has carried out the cluster analysis of the countries of the world by the level of expenditures on the R&D (which allowed the identification of the five major groups of countries), as well as the comparative analysis of the countries-leaders and Ukraine by the number of researchers involved in the R&D. The main directions for raising the level of intellectual potential of Ukraine and the effectiveness of its implementation are proposed, among which, in particular, are public-private partnership, co-financing, activation of business involvement in the scientific sector.

PLESKACH VALENTYNA, PROKOPENKO NADIYA "Institutional and organizational provision of medium-term budget planning in Ukraine" – As a result of the study, system of institutional and organizational support for budget planning on the basis of the current Budget Code of Ukraine and the specialized legal and regulatory acts is determined. The bodies of the state administration involved in budget planning are

structured. The functional obligations of public authorities with indication of relevant documents for each stage of budget planning are considered. The research was conducted on the basis of the budget process stages established by the Budget Code of Ukraine and the stages of the budget process depending on their functional content.

The authors analyse expenditures of the state budget of Ukraine by the bodies of state administration according to functional classification and management costs by the key participants of budget planning to confirm the inadequate quality of the introduction of medium-term budget planning in Ukraine.

The ways to improve and reform the existing institutional and organizational structure for the introduction of medium-term budget planning are proposed, in particular, delimitation of one-year and multi-year budget planning processes using the example of the European semester introduced in the EU.

It is proved that the coordination of one-year and medium-term budget planning in the budget process of Ukraine requires improvement taking into account the peculiarities of the budget process in the EU as a strategic partner of Ukraine. In particular, the one-year budget should be based on the medium-term budget rather than vice versa.

BUTKO MYKOLA, POPELO OLHA, KOLOSHA VALERIY “Peculiarities of localization of the economic space of the regions under conditions of powers’ decentralization” – In today’s globalization conditions, the main task of our state for the near future is the need to ensure the implementation of such a policy that would motivate the intensification of spatial development and formation of competitive advantages capable of ensuring decent participation in the international division of labor.

The individual components of the localization of the country’s economic space under conditions of decentralization of power authorities are considered in order to accelerate the integration of Ukraine’s regions into a highly competitive European and world community. It is argued that institutional environment should only motivate the creation of new, highly productive workplaces as the basis for modernization of productive forces. Decentralization in the absence of sectoral economic management should become a kind of catalyst for localization of productive forces and a paradigmatic basis for the modernization of the economic space of Ukraine.

It is proved that, based on the experience of new EU member states, the localization of the economic space of Ukraine’s regions should focus on new forms of territorial organization of the economy. Such newest territorial-industrial forms of optimization of regional economic systems are technoparks, technopolises, business incubators, clusters, industrial parks and logistic platforms, however, all of them do not act as a locomotive of acceleration and structural changes in the regional economy of our state. At the same time, it is stressed that for regions, clusters can become the peculiar centers for accelerating innovations, the basis for implementing structural modernization of the economic space, solving the economic, social and environmental problems through effective use of available spatial resources and creation of new workplaces.

A model of the organization of agro-industrial cluster under conditions of a real territorial community is proposed. Paying tribute to territorial communities as a key link in the state-building process, it is necessary at the institutional level to achieve harmonization of local, regional and the national interests in the sphere of modernization of productive forces. This process should be accompanied by a simultaneous increase in the level of responsibility of the local self-governments for effective use of available resources in order to objectively assess their impact on the processes of activating the development of productive forces at the basic level of the state-building core.

IVANOV SERGIY “Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: Ukraine’s opportunities that have not lost yet” – It is shown that foreign experience of fast post-war economic growth is of interest to Ukraine, which needs reconstruction of the economy for the purpose of stable development and recovery after the armed conflict in Donbas and annexation of Crimea. It is revealed that the post-war economic boom was characterized by steady economic growth and almost full employment in European and East Asian countries, including those that were devastated by the war.

The author reveals the experience of Germany. The main aspects on which the Marshall Plan was focused, namely, approaches to the use and repayment of borrowed funds, are studied. It is determined that the recovery took place on the basis of the chosen conception of the development of a “social market economy”. The achievement of a high level of well-being of all strata of the population, free market competition and private entrepreneurship, and active participation of the state to ensure the preconditions and conditions of competition were the main elements of the conception.

The experience of the post-war reconstruction of Japan’s economy is analyzed. The basic concepts of the conceptual work “Basic problems of economic reconstruction of Japan” are presented. The latter outlines the methodological approaches for identifying and studying the economic problems and ways to overcome them.

The main elements of economic reforms in South Korea are analyzed. It is shown that the economic recovery was based on strengthening key industries, reducing unemployment and introducing more effective management approaches.

The current experience of restoration of Georgia is analyzed. It is shown that the Georgian authorities implemented the recommendations of external creditors: they began to fight corruption, simplified tax administration and reformed production.

Based on the analysis, the factors that contributed to the restoration and development of the analyzed countries after the hostilities on their territory were identified. The author proposes a number of measures, which consistent implementation can ensure the successful reconstruction of Ukraine’s economy.

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИЧНІ НОРМИ

Доступ до змісту журналу

Журнал “Економіка України” розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. У вільному доступі на сайті журналу є розширені резюме до кожної статті. Відкритий доступ до повних версій статей журналу можливий на сайті журналу і на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського з часовим лагом у 12 місяців.

Принципи

Редакційна політика журналу заснована на принципах об’єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов’язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору приєднання).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

ЕТИКА ПУБЛІКАЦІЙ

Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професіональних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов’язання редакційної колегії журналу

1. Всі члени редакційної колегії є рецензентами.
2. Редакційна колегія залишає за собою право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту.

3. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.

4. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через подвійне “сліпе” рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов’язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.

5. Редакційна колегія без упередженості розглядає всі надані їй рукописи, оцінюючи кожний належним чином. Вона виносить об’єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.

6. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю журналу.

7. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.

8. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.

9. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов’язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

10. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту, не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов’язково необхідними є посилання на першоджерело.

11. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об’єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов’язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.

2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.

3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.

4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHIC NORMS

Access to the contents of the journal

The journal "Economy of Ukraine" is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The extended summary of each article is freely available on the site of the journal. The open access to the full versions of articles of the journal is allowed on the site of Vernadskii National Library with a time lag of 12 months.

Principles

The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License joining agreement with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

ETHICS OF PUBLICATIONS

The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethic rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. All members of the Editorial Board are reviewers.
2. The Editorial Board reserves the right to send a manuscript to an outer reviewer.
3. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
4. All scientific materials pass the careful selection and the "blind" reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
5. The Editorial Board considers all submitted manuscripts without bias, assesses properly each of them, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
6. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal.
7. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
8. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
9. The editorial staff gives no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
10. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
11. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
  2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
  3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
  4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.
-

Науковий фаховий журнал

“ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ”

№ 1 (686)/2019

The scientific professional journal

“ECONOMY OF UKRAINE”

No. 1 (686), 2019

Реєстраційне свідоцтво: Серія KB № 23636–13476 ПР від 20 грудня 2018 р.

Registration certificate: Seria KB № 23636–13476 ПР of December 20, 2018

Видавець: Державне підприємство “Редакція журналу “Економіка України”

Publisher: State Enterprise Company “Editorial Office “Economy of Ukraine”

Випусковий відповідальний: Корнієнко І.В.

Над журналом працювали:

Васильковська К.М. (комп’ютерна верстка),
Горобець Л.А., Шмигирівська О.І. (літературні редактори),
Пасека Г.І. (коректор), Томіленко В.М. (пер. англ. мови)

Адреса редакції: вул. Дегтярівська, 38–44, 04119, Київ, Україна

Телефон/факс: +38(044) 481-04-86

e-mail: econom-ukraine@ukr.net

http://www.economukraine.com.ua

Address of the Editorial Board: 38–44, Dehtiarivska St., Kyiv, 04119, Ukraine.

Phones/Fax: +38(044) 481-04-86

e-mail: econom-ukraine@ukr.net

http://www.economukraine.com.ua

Підписано до друку 28.01.2019. Формат 70x108¹/₁₆. Папір офсетний. Офсетний друк.

Загальний тираж 360

Circulation 360

Віддруковано у ТОВ “Про Формат”

02166, Київ, вул. Маршала Жукова, 45-Б, кв. 16

Реєстраційне свідоцтво ДК № 5942 від 11 січня 2018 р.

Передплатний індекс “Укрпошти” 74158

p-ISSN 2522-9303
e-ISSN 2522-9478
Економіка України
2019. № 1. 1–96

